

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İnsan Hüquqları

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında
Beynəlxalq Paktın İnsan Hüquqları Komitəsinin
Ümumi Şərhlərinin Seçmə Topusu

Bu nəşr Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının maliyyə dəstəyi hesabına tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

AVROPA İTTİFAQI

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İnsan Hüquqları

**Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq
Paktın İnsan Hüquqları Komitəsinin Ümumi
Şərhlərinin Seçmə Toplusu**

Bakı - 2019

MÜNDƏRİCAT

Giriş	5
Ümumi Şərh No. 16:	7
Maddə 17 (Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ)	
Ümumi Şərh No. 18:	13
Ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi	
Ümumi Şərh No.20:	19
Maddə 7 (İşgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın qadağan edilməsi)	
Ümumi Şərh No.22:	25
Maddə 18 (Düşüncə, vicdan və din azadlığı)	
Ümumi Şərh No.28:	31
Maddə 3 (Kişilər və qadınlar arasında hüquq bərabərliyi)	
Ümumi Şərh No.31:	43
İştirakçı dövlətlər üzərinə qoyulmuş ümumi hüquqi öhdəliklərin mahiyyəti	
Ümumi Şərh No.32:	53
Maddə 14: Məhkəmələr qarşısında bərabərlik və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ	
Ümumi Şərh No.34:	79
Maddə 19: Fikir və ifadə azadlığı	

Giriş

Bu vəsait Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın İnsan Hüquqları Komitəsinin hazırladığı Ümumi Şərhlərin seçmə toplusunu təqdim edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqlarına dair Müqavilə Qurumları müvafiq insan hüquqları müqavilələrində nəzərdə tutulan maddə və müddələrin şərhini “ümumi şərhlər” formasında hazırlayırlar. Bu sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları müqavilələrində təsbit edilən müxtəlif insan hüquqları, prinsiplər və əsas müddələrin müfəssəl şərhini verir, eləcə də onların icrasında diqqət yetirilməli olan məqamları və atılmalı olan addımları izah edir. Bundan əlavə, Ümumi Şərhlər insan hüquqları müqavilələrinin xüsusi maddələri baxımından milli hesabatların hazırlanmasına dair ümumi təlimatla təmin edir.

Ümumi Şərh No. 16:

Maddə 17

(Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ)

Otuz ikinci sessiya (1988)

16 sayılı Ümumi Şərh – Maddə 17 (Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ)

1. 17-ci maddə hər kəsin şəxsi və ailə həyatına özbaşınalıqla və yaxud qeyri-qanuni müdaxilə, evinin toxunulmazlığına və məktublaşmalarının gizliliyinə özbaşınalıqla və ya qeyri-qanuni qəsd və ya ləyaqət və nüfuzuna qeyri-qanuni qəsdən qorunmaq hüququ olduğunu müəyyən edir. Komitənin fikrincə, bu hüquq dövlət orqanı, fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən törədilməsindən asılı olmayaraq belə müdaxilə və qəsdlərə qarşı zəmanətlə möhkəmləndirilməlidir. Bu maddədən irəli gələn öhdəliklər dövlətlərdən belə müdaxilə və qəsdlərin səmərəli surətdə qadağan edilməsi və bu hüququn qorunması üçün qanunvericilik qəbul etməyi tələb edir.
2. Bununla əlaqədar olaraq, Komitə qeyd etmək istərdi ki, Paktın iştirakçısı olan Dövlətlərin hesabatlarında bu hüququn qanunvericilik, inzibati və ya məhkəmə hakimiyyəti, yaxud başqa səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tətbiq ediləcəyinə necə zəmanət verildiyi haqqında məlumatla yetərli diqqət ayrılır. Xüsusən də Paktın 17-ci maddəsində söhbətin həm qanuni, həm də özbaşına müdaxiləyə qarşı müdafiədən getdiyinə yetərli diqqət ayrılır. Bu o deməkdir ki, bu maddədə müəyyən edilən hüququn qorunması ilk növbədə dövlətlərin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmalıdır.
3. “Qeyri-qanuni” ifadəsi qanunla nəzərdə tutulanlar istisna olmaqla, müdaxilənin yolverilməz olduğunu bildirir. Dövlət tərəfindən icazə verilən müdaxilə yalnız Paktın müddəa, məqsəd və vəzifələrinə cavab verməli olan qanun əsasında həyata keçirilə bilər.
4. Həmçinin “özbaşına müdaxilə” ifadəsi 17-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiə ilə əlaqəlidir. Komitənin fikrincə, “özbaşına müdaxilə” ifadəsi həm də qanunla yol verilən müdaxiləyə aid ola bilər. “Özbaşınalıq” anlayışının daxil edilməsində məqsəd hətta qanunla yol verilən müdaxilənin belə, Paktın müddəa, məqsəd və vəzifələrinə uyğun olmasını və hər bir halda konkret hallarla əsaslandırılmasını təmin etməkdir.
5. “Ailə” ifadəsinə gəldikdə isə, Paktın məqsədi çərçivəsində 17-ci maddəyə uyğun olaraq, bu anlayışın geniş anlamda təfsir olunması, müvafiq İştirakçı dövlətdə mövcud cəmiyyətdə qəbul edildiyi kimi ailə daxil olan hər kəsi əhatə etməsi tələb olunur. Paktın 17-ci maddəsində istifadə edilən ingilis dilində “home”, ərəb dilində “mənzil”, çin dilində “zhùzhái”, rus dilində “жилище”, ispan dilli mətnə isə “domicilio” sözləri insanın yaşadığı və ya öz adəti işləri ilə məşğul olduğu yeri bildirən termin kimi başa düşülməlidir.

-
6. Komitə hesab edir ki, hesabatlara dövlətlərin hüquqi sistemləri çərçivəsində mövcud hansı hakimiyyət və orqanların qanunla yol verilən müdaxiləni tətbiq etmək səlahiyyətlərinin olduğu haqqında məlumat daxil olmalıdır. Eyni zamanda hansı hakimiyyət orqanlarının belə müdaxilələr üzərində qanunla ciddi nəzarət etmək səlahiyyətinin olduğu, maraqlı şəxslərin 17-ci maddədə təmin edilən hüquqların pozulması barədə hansı orqanlara şikayət edə biləcəkləri haqqında məlumat gərəklidir. Dövlətlər hesabatlarında realıqda təcrübənin qanunla nə dərəcədə üst-üstə düşdüyünü aydın göstərməlidirlər. Dövlətlərin hesabatlarına həmçinin özbaşına və ya qeyri-qanuni müdaxilələrlə bağlı verilmiş şikayətlər, eləcə də əlaqədar həbslərin sayı və belə hallar üçün hüquq müdafiə vasitələri haqqında məlumat daxil olmalıdır.
 7. Bütün insanlar cəmiyyət daxilində yaşadıklarından şəxsi həyatın toxunulmazlığının qorunması mütləq ola bilməz. Bununla belə, səlahiyyətli dövlət orqanları fərdin şəxsi həyatı haqqında yalnız Paktın nəzərdə tutulan anlamda cəmiyyətin maraqları üçün zəruri olan məlumatları soruşmaq imkanına malik olmalıdırlar. Buna görə də Komitə Dövlətlərə hesabatlarına şəxsi həyata icazə verilən müdaxilələri tənzimləyən qanun və müddəaları daxil etməyi tövsiyə edir.
 8. Hətta Paktın tələblərinə cavab verən müdaxilələrin yol verildiyi konkret hallar da qanunvericilikdə ətraflı müəyyən olunmalıdır. Belə müdaxiləyə icazə verilməsi barədə qərar qanunda nəzərdə tutulmuş konkret orqan tərəfindən, hər bir hala fərdi yanaşmaqla qəbul edilməlidir. 17-ci maddə yazışmaların toxunulmazlıq və məxfiliyinə de-yure və de-fakto zəmanət verilməsini tələb edir. Yazışmalar adresata saxlanılmadan, açılmadan və oxunmadan çatdırılmalıdır. Elektron və başqa formada müşahidə, telefon, teleqraf vasitəsilə və başqa məlumat mübadilələrinin ələ keçirilməsi, telefon söhbətlərinin lentə alınması və dinlənilməsi qadağan edilməlidir. Mənzilin axtarışı zəruri sübutların axtarılması ilə məhdudlaşmalı və sözügedən mənzildə yaşayan insanlara lazımından artıq narahatlıq yaratmamalıdır. Kiminsə üstünün axtarılmasına gəldikdə isə, belə axtarış zamanı axtarılan şəxsin ləyaqətinin alçaldılmaması üçün effektiv tədbirlər görülməlidir. Vəzifəli dövlət məmurları və ya hökumətin göstərişi əsasında hərəkət edən tibbi heyət tərəfindən üstü axtarılan şəxslər yalnız həmcinsləri tərəfindən yoxlanmalıdır.
 9. İştirakçı dövlətlər özləri 17-ci maddənin tələblərinə cavab verməyən müdaxilələri etməmək, fiziki və ya hüquq şəxslər tərəfindən belə hərəkətləri qadağan edən hüquqi bazanı təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar.
 10. Şəxsi xarakterli məlumatların hökumət, xüsusi şəxslər və ya orqanlar tərəfindən toplanması, kompüterlərdə, məlumat banklarında və ya başqa qaydada saxlanması qanunla tənzimlənməlidir. Dövlətlər kiminsə şəxsi həyatına aid informasiyanın həmin məlumatın əldə edilməsi, işlənməsi və istifadəsi üçün icazəsi olmayan şəxslərin əlinə keçməməsi, belə informasiyanın heç vaxt Paktın

tələblərinə cavab verməyən məqsədlər üçün istifadə edilməməsi üçün effektiv tədbirlər görməlidirlər. Hər kəsin avtomatlaşdırılmış məlumat fayllarında şəxsi məlumatlarının saxlanıb-saxlanmadığını, hansı məlumatların və necə saxlandığını aydın şəkildə dəqiqləşdirmək hüququ olmalıdır. Həmçinin hər kəs hansı dövlət orqanlarının və ya xüsusi şəxslərin və ya orqanların onların fayllarına nəzarət etdiklərini və ya nəzarət edə biləcəklərini dəqiqləşdirə bilməlidir. Bu fayllara yanlış şəxsi məlumat daxil olduqda və ya məlumat qanunsuz olaraq toplandıqda, yaxud işləndikdə, hər kəs qeydlərini düzəltmək hüququna malik olmalıdır.

11. Paktın 17-ci maddəsi şəxsi ləyaqət və nüfuzu qoruyur və dövlətlər bu məqsədlərlə müvafiq qanunvericilik qəbul etmək öhdəliyi daşıyırlar. Eyni zamanda hər kəsin baş vermiş qeyri-qanuni qəsdlərdən effektiv müdafiəsi, eləcə də əlaqədar hüquq müdafiə vasitələri təmin edilməlidir. İştirakçı dövlətlər öz hesabatlarında hüquqi sistemlərində şəxsi ləyaqət və nüfuzun qanunla qorunma dərəcəsini, eləcə də bu müdafiənin təmin edilmə qaydasını göstərməlidirlər.

Ümumi Şərh No. 18:

Ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi

Otuz yeddinci sessiya (1989-cu il)

18 sayılı Ümumi Şərh – Ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi

1. Qanun qarşısında bərabərlik və qanunla ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bərabər müdafiə olunmaq hüququ ilə yanaşı, ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı əsas və ümumi prinsipdir. Beləliklə, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi İştirakçı dövlətlər üzərinə ərazisi hüdudlarında və yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslərin Paktla tanınan hüquqlarına, irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dini, dili, siyasi və digər əqidələri, milli və sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti, doğuşu və digər halları ilə bağlı əlamətlərinə heç bir fərq qoymadan hörmət etmək və bu hüquqları təmin etmək öhdəliyi qoyur. 26-cı maddə yalnız bütün insanların qanun qarşısında bərabərliyini və heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən qanunla bərabər müdafiə olunması hüququnu təmin etmir, eyni zamanda hər növ ayrı-seçkiliyin qanunla qadağan edilməli olduğunu müəyyən edir və hər kəs üçün hansı zəmində olmasından asılı olmayaraq ayrı-seçkiliyə qarşı bərabər və səmərəli müdafiə vasitəsi təminatı verir: irq, dərinin rəngi, cinsiyyət, dil, din, siyasi və digər əqidə, milli və sosial mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğuşu və ya digər hallara görə.
2. Həqiqətən də ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi o dərəcədə əsasdır ki, 3-cü maddə hər bir İştirakçı dövlət üzərinə qadın və kişiləri Paktın nəzərdə tutulan bütün hüquqlardan bərabər istifadə hüququ ilə təmin etmək öhdəliyi qoyur. 4-cü maddənin 1-ci bəndinə əsasən, İştirakçı dövlətlər fəvqəladə vəziyyətdə Paktin çərçivəsindəki bəzi öhdəliklərdən geri çəkilmək yönündə tədbirlər görə bilsələr də, eyni maddə belə tədbirlər zamanı irq, dərinin rəngi, cinsiyyət, dil, din və ya sosial mənsubiyyət zəminində ayrı-seçkiliyə yol verilməməsini tələb edir. Bundan başqa 20-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən, İştirakçı dövlətlər ayrı-seçkilik qəsdini ehtiva edən, milli, irqi və ya dini nifrətə qulluq edən çıxışların bütün formalarını qadağan etməlidirlər.
3. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi, eləcə də qanun qarşısında bərabərlik və qanunla bərabər müdafiə olunma prinsipləri əsas və ümumi xarakterli prinsiplər olduqlarına görə bir neçə halda onlara konkret insan hüquqları kateqoriyaları ilə bağlı maddələrdə birbaşa istinad edilir. 14-cü maddənin 1-ci bəndində hər kəsin məhkəmələr qarşısında bərabər olduğu, 3-cü bəndində isə hər kəsin əleyhinə irəli sürülən hər hansı cinayət ittihamına baxılan zaman bərabərlik əsasında (a)-(g) yarımbəndlərində sadalanan minimum zəmanətlərlə təmin edilməli olduğunu nəzərdə tutur. Bənzər qaydada 25-ci maddə bütün vətəndaşların 2-ci maddədə göstərilən ayrı-seçkiliklərə yol verilmədən ictimai həyatda bərabər iştirak hüququnu nəzərdə tutur.

-
4. Müvafiq müddəaların həyata keçirilməsi üçün hansı tədbirlərin zəruri olduğuna İştirakçı dövlətlər özləri qərar verirlər. Bununla belə Komitə belə tədbirlərin xarakteri və onların ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi, eləcə də qanun qarşısında bərabərlik və qanunla bərabər müdafiə olunma prinsiplərinə uyğunluğu haqqında məlumat almaq istəyir.
 5. Komitə İştirakçı dövlətlərin diqqətini bəzi hallarda Paktın onlardan aidiyyəti şəxslərin hüquq qarşısında bərabərliyinə zəmanət məqsədilə tədbirlər görməyi aydın şəkildə tələb etdiyinə yönəldir. Məsələn, 23-cü maddənin 4-cü bəndində qeyd edilir ki, Paktın iştirak edən dövlətlər, nikah bağlayarkən, nikah vəziyyətində olarkən və bu nikahı pozarkən ərlə arvadın hüquq və vəzifələrinin bərabərliyinin təmin olunması üçün lazımi tədbirlər görməlidirlər. Belə tədbirlər qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlər formasında ola bilər, ər və arvadın Paktın tələb olunduğu kimi həqiqətən bərabər hüquqlara malik olduqlarında nəzarət isə İştirakçı dövlətlərin pozitiv öhdəliyidir. Uşaqlara gəldikdə isə, 24-cü maddəyə görə hər bir uşaq irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, milli və ya sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti və doğuşu əlamətinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, kiçik yaşda olduğu üçün ailəsindən, cəmiyyətdən və dövlətdən tələb olunan müdafiə tədbirləri hüququna malikdir.
 6. Komitə qeyd edir ki, Paktın nə “ayrı-seçkilik” anlayışının tərifini, nə də nəyin ayrı-seçkilik hesab oluna biləcəyinə dair göstəriş daxildir. Lakin İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, “irqi ayrı-seçkilik” ifadəsi məqsədi, yaxud nəticəsi siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni sahələrdə və ictimai həyatın hər hansı digər sahəsində insanın hüquq və azadlıqlarının bərabər əsasda tanınmasını, istifadə olunmasını, yaxud həyata keçirilməsini ləğv etmək və ya pisləşdirmək olan, irq, dərinin rəngi, nəsəl, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan hər hansı fərqləndirməni, istisnayı, məhdudluğu, yaxud üstün tutulmanı bildirir. Bənzər qaydada Qadınlara qarşı ayrı - seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, qadınlar bərabərlikdə ayrı-seçkilik anlayışı qadınların ailə vəziyyətlərindən asılı olmayaraq, kişi və qadınların hüquq bərabərliyi əsasında insan hüquqlarının və siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və hər hansı digər sahələrdə əsas azadlıqların zəiflədilməsinə, yaxud tanınmasını, qadınların onlardan istifadə etməsini, yaxud onları həyata keçirməsini heçə endirməyə yönəldilmiş cinsi əlamətə görə hər hansı fərqləndirmə, istisna, yaxud məhdudiyət deməkdir.
 7. Bu konvensiyalarda konkret əlamətlər üzrə ayrı-seçkilik hallarına toxunulsa da, Komitə hesab edir ki, Paktın istifadə edildiyi anlamda “ayrı-seçkilik” ifadəsi irq, dərinin rəngi, cinsiyyət, din, dil, siyasi və digər əqidə, milli və ya sosial mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğuş və digər hallar ilə bağlı əlamətlərə görə yol verilən, məqsədi və ya nəticəsi bütün hüquq və azadlıqların hər kəs tərəfindən bərabər əsaslarla həyata keçirilməsinin, istifadəsinin və ya tanınmasının ləğvi və ya məhdudlaşdırılması olan fərqləndirmə, istisna, yaxud məhdudiyət və ya üstün tutulma kimi başa düşülməlidir.

-
8. Lakin hüquq və əzaqlıqlardan bərabər şərtlərlə istifadə heç də hər bir halda bərabər rəftar demək deyil. Paktın bununla əlaqədar müddəaları dəqiqdir. Məsələn, 6-cı maddənin 5-ci bəndi 18 yaşından kiçik şəxslər barəsində ölüm hökmünün çıxarılmasını qadağan edir. Eyni bənd hamilə qadınlara münasibətdə belə hökmün icrasını qadağan edir. Bənzər qaydada 10-cu maddənin 3-cü bəndi yetkinlik yaşına çatmamış qanun pozucularının yetkinlik yaşına çatanlardan ayrılmasını nəzərdə tutur. Bundan əlavə, 25-ci maddə müəyyən siyasi hüquqlara vətəndaşlıq və yaş əlamətinə görə fərqləndirmə aparmaqla zəmanət verir.
 9. Çoxsaylı İştirakçı dövlətlərin hesabatlarında ayrı-seçkilikdən müdafiə ilə əlaqədar qanunvericilik tədbirləri və inzibati tədbirlər, məhkəmə orqanlarının qərarları haqqında məlumat öz əksini tapır, lakin çox vaxt faktiki ayrı-seçkilik haqqında məlumatlara yer verilmir. Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi və 3-cü maddəsi əsasında məlumat təqdim edən İştirakçı dövlətlər adətən konstitusiya və ya qanunlarındakı bərabərliklə əlaqədar müddəalardan sitat gətirirlər. Bu cür informasiya sözsüz ki, faydalı olsa da, Komitə dövlət orqanları, icma, xüsusi şəxslər və ya orqanlar tərəfindən yol verilən faktiki ayrı-seçkilik problemlərinin hələ də mövcud olub-olmadığını bilmək istəyir. Komitə belə ayrı-seçkiliyin azaldılmasına və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş qanunvericilik müddəaları və inzibati tədbirlər haqqında məlumat almaq istəyir.
 10. Komitə həmçinin qeyd etmək istəyir ki, bərabərlik prinsipi bəzən İştirakçı dövlətlərdən Pakt çərçivəsində qadağan olunan ayrı-seçkiliyə səbəb olan və ya yardım edən şərtlərin məhdudlaşdırılması və ya aradan qaldırılması məqsədilə fəal pozitiv tədbirlər görməyi tələb edir. Məsələn, əhalinin müəyyən hissəsinin ümumi vəziyyətinin insan hüquqlarını həyata keçirməsinə imkan vermədiyi və ya bu hüquqların həyata keçirilməsinə əngəl yaratdığı dövlətdə bu şərtlərin düzəldilməsi üçün konkret tədbirlər görülməlidir. Belə tədbirlər müəyyən müddətə konkret məsələlərdə əhalinin bu hissəsinə qalan əhali ilə müqayisədə imtiyazlı rejimin tətbiqini nəzərdə tuta bilər. Faktiki ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün zəruri olduqda, belə fərqləndirmələr Pakta əsasən qanuni hesab olunur.
 11. Həm 2-ci maddənin 1-ci bəndi, həm də 26-cı maddədə ayrı-seçkiliyin əsaslına biləcəyi əlamətlər sadalanır: irq, dərinin rəngi, cinsiyyət, din, dil, siyasi və digər əqidələr, milli və sosial mənsəbiyyət, əmlak vəziyyəti, doğuşu və digər hallar. Komitə müşahidə etmişdir ki, bir sıra konstitusiya və qanunlarda 2-ci maddənin 1-ci bəndində sadalanan əlamətlərin hamısı əksini tapmır. Buna görə də Komitə İştirakçı Dövlətlərdən belə əlamətlərin buraxılmasının mənası haqqında məlumat almaq istəyir.
 12. Paktın 2-ci maddəsi ayrı-seçkiliyə qarşı qorunan insan hüquqlarının dairəsini məhdudlaşdırsa da, 26-cı maddədə belə məhdudlaşdırma müəyyən olunmur. Başqa sözlə, 26-cı maddədə hər kəsin qanun qarşısında bərabər olduğunu, ayrı-seçkiliyə yol verilmədən qanun qarşısında müdafiə hüququna malik olduğunu,

qanunun hər kəsin sadalanan əlamətlər üzrə ayrı-seçkilikdən bərabər və səmərəli müdafiəsinə zəmanət verdiyini nəzərdə tutur. Komitənin fikrincə, 26-cı maddə artıq 2-ci maddədə göstərilən zəmanəti sadəcə təkrarlamır və ayrıca bir hüquq nəzərdə tutur. O, dövlət orqanlarının tənzimlədiyi və ya müdafiə etdiyi bütün sahələrdə qanunda nəzərdə tutulan və faktiki ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Beləliklə, 26-cı maddə İştirakçı dövlətlərin qanunvericilik və onun tətbiqi ilə bağlı öhdəliklərinə aiddir. Deməli, İştirakçı dövlət tərəfindən tətbiq edilən qanunvericilik ayrı-seçkilik xarakterli məzmunun mövcud olmaması baxımından 26-cı maddənin tələbinə cavab verməlidir. Başqa sözlə, 26-cı maddədə göstərilən ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipinin tətbiqi Paktda nəzərdə tutulan hüquqlarla məhdudlaşmır.

13. Sonda komitə qeyd edir ki, meyarları ağılabatan və obyektiv olan Paktda icazə verilən məqsədə xidmət edən fərqli rəftar ayrı-seçkilik təşkil etməyə bilər.

Ümumi Şərh No. 20:

Maddə 7

(İşgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani
və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın
qadağan edilməsi)

Qırx dördüncü sessiya (1992-ci il)

20 sayılı Ümumi Şərh – Maddə 7 (İşgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın qadağan edilməsi)

1. Bu ümumi qeyd 7 sayılı ümumi qeydi (on altıncı sessiya, 1982-ci il) əvəz edir, onun məzmunu əks və inkişaf etdirir.
2. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 7-ci maddəsinin məqsədi həm fərdin ləyaqətinin qorunması, həm də onun fiziki və psixi toxunulmazlığının təmin edilməsidir. İştirakçı dövlət qanunvericilik tədbirləri və başqa zəruri tədbirlər vasitəsilə hər kəsin 7-ci maddədə qadağan olunan hərəkətlərdən müdafiəsini təmin etmək məcburiyyətindədir (bu hərəkətlərə rəsmi səlahiyyətləri çərçivəsində və ya şəxsi zəmində çıxış edən şəxslər tərəfindən yol verilməsindən asılı olmayaraq). 7-ci maddəyə daxil olan qadağa 10-cu maddənin 1-ci bəndində pozitiv tələblə tamamlanır: “azadlıqdan məhrum edilən bütün şəxslər insani rəftar və insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətlərə hörmət hüququna malikdirlər”.
3. Paktın 7-ci maddəsinin mətni heç bir məhdudiyətə yer vermir. Komitə də təsdiq edir ki, hətta 4-cü maddədə qeyd edilən fəvqəladə vəziyyətlərdə belə 7-ci maddədə əksini tapan öhdəliklərdən geri çəkilməyə yol verilmir və bu maddənin müddəaları qüvvədə qalır. Bənzər qaydada Komitə qeyd edir ki, yüksək vəzifəli şəxslərin və ya hakimiyyət orqanlarının əmrləri daxil olmaqla, heç bir səbəb 7-ci maddənin pozulması üçün əsas və ya yüngülləşdirici hal kimi göstərilə bilməz.
4. Pakta 7-ci maddənin əhatə etdiyi anlayışlara hər hansı tərifi verilmir, Komitə də hesab edir ki, qadağan edilmiş hərəkətlərin siyahısını hazırlamaq və ya müxtəlif cəza, yaxud rəftar formaları arasında fərqləndirmə aparmaq zəruri deyil. Belə fərqləndirmə tətbiq edilən rəftarın xarakterindən, məqsədlərindən və ağırlıq dərəcəsindən asılıdır.
5. Paktın 7-ci maddəsində nəzərdə tutulan qadağalar yalnız qurbana fiziki ağrı verən hərəkətlərə deyil, həm də psixi əzab yaradan hərəkətlərə aiddir. Bundan əlavə, Komitənin fikrincə, bu qadağa həmçinin cinayətə görə cəza və ya tərbiyəvi, yaxud intizam tədbiri kimi həddən artıq döyülmə daxil olmaqla, cismani cəzalara da aid olmalıdır. Bu baxımdan qeyd etmək vacibdir ki, 7-ci maddə xüsusən təhsil müəssisələrində təhsil alan şagirdləri, uşaqları və tibb müəssisələrində xəstələri qoruyur.
6. Komitə qeyd edir ki, saxlanılan və ya həbs edilmiş şəxsin birnəfərlik kamerada uzun müddət saxlanması da 7-ci maddə ilə qadağa olan hərəkətlərə bərabər tutula bilər. Komitənin 6 (16) sayılı ümumi şərhində qeyd edildiyi kimi, Paktın 6-cı maddəsində ölüm cəzasından ləğv edilməsinin arzu edilən olduğunu açıqca nəzərdə tutan ifadələrlə bəhs edilir. Bundan əlavə, hər hansı İştirakçı dövlət

ən ağır cinayətlərə görə ölüm hökmü tətbiq edən zaman nəinki 6-cı maddənin tələblərinə ciddi riayətlə məhdudlaşmalı, həm də hökmü ən az fiziki və psixi əzaba səbəb olacaq şəkildə icra etməlidir.

7. Paktın 7-ci maddəsinə müvafiq şəxsin könüllü razılığı olmadan üzərində tibbi və ya elmi təcrübələrin aparılmamalı olduğuna dair birmənalı qadağa daxildir. Komitə qeyd edir ki, İştirakçı dövlətlərin hesabatlarında adətən bu məsələ ilə bağlı məlumat az olur. Bu müddəyə riayətin zərurətinə və təmin edilməsi üsullarına daha çox diqqət ayrılmalıdır. Komitə həmçinin qeyd edir ki, belə təcrübələrin aparılmasına qarşı xüsusi müdafiə ilə hüquqi cəhətdən etibarlı razılıq vermək iqtidarında olmayan, hansısa formada nəzarət altında saxlanan və azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər təmin edilməlidirlər. Belə şəxslər sağlamlıqlarına zərər verə biləcək tibbi və ya elmi təcrübələrin obyekt olmamalıdırlar.
8. Komitə qeyd edir ki, 7-ci maddənin tətbiqinin təmin edilməsi üçün belə rəftarı və ya cəzanı qadağan etmək, yaxud onları cinayət kimi təsnif etmək kifayət deyil. İştirakçı dövlətlər Komitəni yurisdiksiyaları altındakı bütün ərazilərdə işgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın qarşısının almaq, eləcə də belə rəftar və cəzanın cəzalandırılması məqsədilə tətbiq edilən qanunvericilik, məhkəmə və başqa tədbirlər haqqında məlumatlandırmalıdırlar.
9. Komitənin fikrincə, İştirakçı dövlətlər insanları başqa ölkəyə ekstradisiya, sürgün və ya qaytarılma zamanı işgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza təhlükəsinə məruz qoymamalıdırlar. İştirakçı dövlətlər hesabatlarında bu məqsədlə hansı tədbirlərin görüldüyünü göstərməlidirlər.
10. Komitə İştirakçı dövlətlərin 7-ci maddəyə uyğun olaraq işgəncələrin və müəyyən rəftar formalarının qadağan olması haqqında informasiyanı əhali arasında necə yaydıqları haqqında məlumatlandırılmalıdır. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, tibbi işçilər, polis əməkdaşları və insanların nəzarətdə saxlanması, həbsi, tutulması və ya hər hansı formada azadlıqdan məhrum edilməsi ilə yaxud onlarla rəftarla əlaqəsi olan başqa şəxslər müvafiq təlimat və hazırlıqdan keçməlidirlər. İştirakçı dövlətlər Komitəni təlimatların və hazırlıqların keçilməsi, 7-ci maddəyə daxil olan qadağaların belə şəxslərin vəzifə öhdəliklərinin və əməl etməli olduqları etik normaların bir hissəsi olub-olmadığı barədə məlumatlandırmalıdırlar.
11. Paktın 7-ci maddəsi ilə qadağan edilən hərəkətlərdən, hər kəsin hüququ olan ümumi müdafiəni təmin edən tədbirlərin təsviri ilə yanaşı, İştirakçı dövlətlər xüsusilə həssas əhali qrupları üçün xüsusi müdafiə zamanətləri barədə ətraflı məlumat təqdim etməlidirlər. Qeyd edilməlidir ki, dindirilmələrin aparılması qaydaları, təlimatları, metodları və təcrübələri, eləcə də nəzarətdə, həbsdə olan, saxlanmış və ya hər hansı formada azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər və onlarla rəftarla əlaqədar qaydalar üzərində sistemli nəzarət işgəncə və pis rəftara yol verilməməsi üçün səmərəli vasitədir. Saxlanılan şəxslərin səmərəli müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədilə onların rəsmi olaraq saxlanma yeri kimi

tanınan yerdə saxlanmaları, soyadlarının və yerlərinin, eləcə də saxlanmalarına görə məsul şəxslərin soyadlarının maraqlı şəxslər, o cümlədən qohum və dostlar üçün açıq reyestrdə göstərilməsi üçün tədbirlərin görülməsi zəruridir. Bu məqsədlə bütün dindirilmələrin aparıldığı yerlər və vaxtlar, eləcə də iştirak edən şəxslərin soyadları qeyd edilməlidir və bu məlumat məhkəmə və inzibati icraat məqsədilərlə əlçatan olmalıdır. Eyni zamanda yazışma və ünsiyyət hüququ verilmədən nəzarət altında saxlanmanın qadağan edilməsi üçün tədbirlər görülməlidir. Bununla əlaqədar olaraq İştirakçı dövlətlər saxlanma yerlərində işgəncə və ya pis rəftar üçün istifadə edilə biləcək hər hansı avadanlığın quraşdırılmamasını təmin etməlidirlər. Tutulan şəxsin müdafiəsi həmçinin müvafiq nəzarət altında həkim və vəkillərə və istintaqın maraqlarına uyğun olduqda, ailə üzvlərinə müntəzəm və vaxtli-vaxtında çıxışı nəzərdə tutur.

12. 7-ci maddənin tələblərinin pozulmasından çəkəndirmə məqsədilə qanunun işgəncə və ya qadağan edilmiş başqa rəftar vasitəsilə əldə edilmiş ifadə və ya etirafın məhkəmə icraatlarında istifadəsini və məqbul sübut kimi qəbul edilməsini qadağan etməsi vacibdir.
13. İştirakçı dövlətlər hesabatlarını təqdim edən zaman işgəncə və ya digər qəddar, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanı qadağan edən cinayət hüququ müddəaları haqqında məlumat verməli, rəsmi şəxslər və ya hökumət adından çıxış edən başqa şəxslərin, yaxud xüsusi şəxslərin törətdiyi belə hərəkətlər zamanı tətbiq edilən cəza tədbirlərini göstərməlidirlər. 7-ci maddənin tələblərini qadağan edən hərəkətlərə təşviq etmək və ya onların törədilməsi üçün əmr verməklə pozan, yaxud onların törədilməsinə dözümlülük göstərən şəxslər və ya belə hərəkətləri törədən şəxslər məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Müvafiq olaraq əmri icra etməkdən imtina edən şəxslər cəzaya və ya başqa xoşagəlməz rəftara məruz qalmamalıdırlar.
14. Paktın 7-ci maddəsi onun 2-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə birlikdə götürülməlidir. İştirakçı dövlətlər öz hesabatlarında hüquqi sistemlərinin 7-ci maddə ilə qadağan edilən bütün hərəkətlərin dərhal dayandırılmasına necə səmərəli zəmanət verdiyini, eləcə də müvafiq təzminat imkanlarını göstərməlidirlər. 7-ci maddə ilə qadağan edilən pis rəftar barəsində şikayətin verilməsi hüququ ölkədaxili qanunvericilikdə tanınmalıdır. Bu hüquq müdafiə vasitəsindən səmərəli istifadə məqsədilə şikayətlərə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən dərhal və obyektivliklə baxılmalıdır. İştirakçı dövlətlərin hesabatlarına pis rəftar qurbanlarını ixtiyarında olan hüquq müdafiə vasitələri, şikayət verənlərin izləməli olduqları proseduralar barədə məlumat, eləcə də şikayətlərin sayı və şikayətlərin baxılmasının nəticələri haqqında statistik məlumat daxil olmalıdır.
15. Komitə qeyd etmişdir ki, bəzi dövlətlər işgəncə hərəkətlərə münasibətdə əfv elan etmişlər. Əfv bir qayda olaraq Dövlətlərin belə hərəkətləri araşdırmaq, yurisdiksiyasının sərhədləri daxilində belə hərəkətlərdən azadlığa zəmanət vermək və belə hərəkətlərin təkrarlanmamasını təmin etmək öhdəliyinə ziddir. Dövlətlər insanları kompensasiya və mümkün dərəcədə tam bəraət daxil olmaqla, müdafiə vasitələrindən səmərəli istifadə hüququndan məhrum etməlidirlər.

Ümumi Şərh No. 22:

Maddə 18
(Düşüncə, vicdan və din azadlığı)

İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ

MÜLKİ VƏ SİYASİ HÜQUQLAR HAQQINDA BEYNƏLXALQ PAKTIN 40-CI MADDƏSİNİN 4-CÜ BƏNDİ ÇƏRCİVƏSİNDƏ İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ TƏRƏFİNDƏN QƏBUL EDİLMİŞ ÜMUMİ ŞƏRH

Əlavə

22 saylı Ümumi Şərh (48) (Maddə 18)¹

1. Paktın 18-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan düşüncə, vicdan və din (o cümlədən əqidə) azadlığı hüququ olduqca geniş və dərin xarakterlidir; o, bütün məsələlər haqqında düşüncə azadlığını, eləcə də, insanın dünyagörüşünü, dinə və əqidəyə malik olmaq, həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə, açıq və ya özəl qaydada etiqad etmək azadlığını əhatə edir. Komitə İştirakçı dövlətlərin diqqətini düşüncə və vicdan azadlıqlarının din və əqidə azadlığı ilə eyni dərəcədə qorunduğuna yönəldir. Bu azadlıqların fundamental xarakterinə həmçinin Paktın 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən hətta fəvqəladə vəziyyətlərdə belə bu normalardan geri çəkilməyə yol verilməməsi faktı dəlalət edir.
2. Paktın 18-ci maddəsi teist, qeyri-teist və ateist inancları, eləcə də heç bir din və ya əqidəyə etiqad etməmək hüququnu müdafiə edir. “Əqidə” və “din” anlayışları geniş şəkildə təfsir edilməlidir. 18-ci maddənin müddəalarının tətbiqi ənənəvi dinlərlə, yaxud təşkilati forma və ya praktikasına görə ənənəvi dinlərlə analoji din və ya əqidələrlə məhdudlaşmır. Bununla əlaqədar olaraq hər hansı əsasla, eləcə də yeni yaradılıqlarına və ya üstünlük təşkil edən dini icmanın ədavətlə yanaşdığı azlıqlar tərəfindən etiqad edildiyinə görə hər hansı din və ya inanca qarşı hər hansı ayrı-seçkilik tendensiyası Komitəni narahat edir.
3. Paktın 18-ci maddəsində düşüncə, vicdan və din və ya əqidə azadlığı dinə və ya

¹ Komitənin 1247-ci iclasında qəbul edilib (20 iyul 1993-cü il tarixində qırx səkkizinci sessiya)

inanca etiqad azadlığından fərqləndirilir. Bu maddə düşüncə və vicdan azadlığı və ya öz seçimi əsasında öz dininə və ya əqidəsinə malik olmaq azadlığına hər hansı məhdudiyət nəzərdə tutmur. Paktın 19-cu maddəsinin 1-ci bəndində müəyyən edilən maneəsiz olaraq öz fikirlərində qalmaq hüququ bu azadlıqlar da qeyd-şərtsiz qorunur. Paktın 18-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 17-ci maddəyə uyğun olaraq heç kim öz fikirlərini, yaxud bu və ya digər din və ya əqidəyə mənsubluğunu açıqlamaq məcburiyyətində qoyula bilməz.

4. Dinə və ya əqidəyə etiqad azadlığı “təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə, açıq şəkildə və ya başqalarının gözündən uzaqda” həyata keçirilə bilər. İbadətin həyata keçirilməsi, dini və ritual mərasimlərin və təlimlərin yerinə yetirilməsi azadlığı geniş əhatə dairəsinə malikdir. “İbadətin edilməsi” anlayışı inancın birbaşa ifadə edildiyi ritual və mərasimləri, eləcə də onlara xas olan müxtəlif hərəkətləri, o cümlədən ibadət yerlərinin tikintisini, ritual formul və predmetlərdən istifadəni, simvolların nümayişini, bayramlara və istirahət günlərinə riayəti əhatə edir. Din və ya əqidəyə riayət və ya ibadət yalnız mərasimlərin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmaya və qida rasionunda müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl edilməsini, fərqləndirici geyimlərin və baş geyimlərinin geyilməsini, həyatın müəyyən mərhələləri ilə əlaqədar ritual mərasimlərdə iştirakı, adətən müvafiq icmaya mənsub şəxslərin aralarında ünsiyyət saxladığı xüsusi dildən istifadəni əhatə edə bilər. Bundan əlavə, bu və ya digər din və ya əqidə ilə bağlı praktika və təlimə dini qruplara dini liderlərin, xadimlərin və moizəçilərin sərbəstcə təyin edilməsi, seminariya və dini məktəblərin yaradılması, dini mətn və ya nəşrlərin yayılması kimi əsas fəaliyyətlərini həyata keçirməsi ilə birbaşa əlaqəli tədbirlərin həyata keçirilməsi daxildir.
5. Komitə qeyd edir ki, din və ya əqidəyə “malik olmaq və ya onları qəbul etmək” azadlığı mütləq surətdə dini və ya əqidəni dəyişmək, ateist dünyagörüşünə malik olmaq, eləcə də dinə və ya əqidəyə etiqada davam etmək hüququ daxil olmaqla, öz dinini və ya əqidəsinə seçmək hüququnu nəzərdə tutur. 18-ci maddənin 2-ci bəndi - inanlı və ya inancsız şəxslərin öz dini inanc və ya əqidələrinə sadıq qalmağa və ya onlardan imtina etməyə, yaxud onları başqa inanc və ya əqidə ilə dəyişdirməyə məcbur etməyə yönəlmiş fiziki güc və ya cinayət sanksiyalarının tətbiqi daxil olmaqla, din və ya əqidəyə malik olmaq, yaxud din və ya əqidə qəbul etmək hüququna zərər verən məcburetməni qadağan edir. Qeyd edilən məqsədlərə xidmət edən siyasət və ya praktika, məsələn, təhsil, tibbi xidmət, işlə təmin, yaxud Paktın 25-ci maddəsi və başqa müddəalarıyla zəmanət verilən hüquqlara çıxışı məhdudlaşdıran siyasət və ya praktika da 18-ci maddənin 2-ci bəndinə ziddir. Eynilə heç bir dini inancı olmayan insanların müdafiəsinə də zəmanət verilir.
6. Komitə hesab edir ki, 18-ci maddənin 4-cü bəndinin müddəaları neytral və obyektiv şəkildə tədris edildiyi halda dövlət məktəblərində ümumi din və etika tarixi kursunun keçilməsinə icazə verir. Valideynlərin və ya qanuni qəyyumların öz əqidələrinə uyğun olaraq uşaqlarına dini və əxlaqi tərbiyə vermək azadlığı

18-ci maddənin 1-ci bəndində qeyd edilən öz dininin və ya əqidəsinin təlimini keçmək hüququ ilə əlaqədardır. Komitə qeyd edir ki, konkret bir din və ya əqidənin təlimini ehtiva edən dövlət təhsili valideynlərin və ya qəyyumların istəklərini nəzərə alan ayrı-seçkilik xarakteri daşımayan istisnaların və alternativlərin təmin edilmədiyi halda 18-ci maddənin 4-cü bəndinə ziddir.

7. Paktın 20-ci maddəsinə uyğun olaraq, din və ya əqidəyə etiqad müharibə təşviqatına və ya ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılığa çağıran milli, irqi, yaxud dini nifrətin təbliğinə çevrilməməlidir. Komitənin 11 [19] sayılı ümumi şərhində qeyd edildiyi kimi, İştirakçı dövlətlər belə hərəkətləri qadağan edən qanun qəbul etmək öhdəliyi daşıyırlar.
8. Paktın 18-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, din və ya əqidəyə etiqad azadlığına yalnız qanunla müəyyən edilmiş, ictimai təhlükəsizliyin, asayişin, əhəlinin sağlamlıq və mənəviyyatının, eləcə də başqalarının fundamental hüquq və azadlıqların qorunması üçün zəruri olan məhdudiyətlər tətbiq edilə bilər. İştirakçı dövlətlər yol verilən məhdudiyətlərə aid müddəaların tətbiq dairəsini təfsir edən zaman 2-ci, 3-cü və 26-cı maddələrdə təsbit edilən bərabərlik hüququ və formasından asılı olmayaraq ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi daxil olmaqla, Pakt çərçivəsində zəmanət verilən hüquqların qorunması zərurətindən çıxış etməlidirlər. Məhdudiyətlər qanunla müəyyən edilməli və 18-ci maddə çərçivəsində zəmanət verilən hüquqlara zərər verməyəcək şəkildə tətbiq olunmalıdır. Komitə qeyd edir ki, 18-ci maddənin 3-cü bəndi sərt tələblər əsasında təfsir edilməlidir: konkret olaraq nəzərdə tutulanlar xaricində məhdudiyətlərin müəyyənəndirilməsi üçün heç bir əsas qəbul edilmir (Pakt çərçivəsində qorunan başqa hüquqlar üzərində belə məhdudiyətlərə xüsusi ilə dövlət təhlükəsizliyi məsələsi nəzərə alınmaqla icazə verildikdə belə). Məhdudiyətlər yalnız nəzərdə tutulduqları məqsədlər üçün müəyyən edilə bilər və onlar xidmət etdikləri məqsədlə birbaşa əlaqəli və proporsional olmalıdır. Məhdudiyətlər ayrı-seçkilik məqsədilə müəyyən edilə və ya ayrı-seçkiliyə yol verilməklə tətbiq edilə bilməz. Komitə qeyd edir ki, mənəviyyat anlayışı ictimai, fəlsəfi və dini ənənələr əsasında formalaşır və müvafiq olaraq mənəviyyatın qorunması məqsədlərilə din və ya əqidəyə etiqad üzərinə qoyulmuş məhdudiyətlər müstəsna olaraq yeganə bir ənənədən irəli gəlməməlidir. Qanunla müəyyən edilmiş bəzi məhdudiyətlərin tətbiq edildiyi şəxslər, məsələn, məhbüslər yenə də konkret məhdudiyətin icazə verdiyi maksimum dərəcədə öz din və ya əqidələrinə etiqad etmək hüquqlarından istifadə etməyə davam edirlər. İştirakçı dövlətlərin hesabatlarına həm qanunvericilik, həm də onun konkret hallarda tətbiqi sahəsində 18-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən müəyyən edilmiş məhdudiyətlərin tam həcmi və nəticələri haqqında məlumatlar daxil olmalıdır.
9. Bu və ya digər dinin dövlət dini kimi tanınması və ya rəsmi, yaxud ənənəvi din elan edilməsi, yaxud ona inananların əhali arasında çoxluq təşkil etməsi 18-ci və 27-ci maddələr daxil olmaqla, Pakt çərçivəsində təmin edilən hüquqların həyata keçirilməsinə zərər yetirməməli, başqa dinə inananlar və ya dini inancı olmayan

şəxslərə münasibətdə ayrı-seçkiliyə səbəb olmamalıdır. 18 və 27-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş dini azlıqların azadlıqlarının pozulmasına, eləcə də bu qruplara qarşı zorakılıq və ya təqib hərəkətlərinə qarşı vacib zəmanətlər Paktın 20-ci maddəsinin 2-ci bəndində əksini tapan tədbirlərdir. Komitə müvafiq İştirakçı Dövlətlərdən bütün din və ya əqidələrin azadlıqların məhdudlaşdırılmasından, onlara inananların isə ayrı-seçkilikdən qorunması üçün görülən tədbirlər barədə məlumat almaq istəyir. Komitəyə həmçinin düşüncə, vicdan, din və əqidə azadlığına riayət səviyyəsini qiymətləndirə bilmək üçün 27-ci maddəyə uyğun olaraq dini azlıqların hüquqları haqqında məlumat lazımdır. Müvafiq İştirakçı dövlətlər öz hesabatlarına qanunvericilikləri və məhkəmə praktikaları çərçivəsində küfr hesab edilən və buna görə də cəzalandırılan hərəkətlərlə əlaqədar məlumat daxil etməlidirlər.

10. Konstitusiyalarda, qanunlarda, hakim partiyanın bəyanatlarında və ya real həyatda bu və ya digər inanclar toplusuna rəsmi ideologiya kimi baxılması 18-ci maddədə müəyyən edilən azadlıqlara və ya Pakt çərçivəsində tanınan digər hüquqlara xələl gəlməsinə gətirib çıxarmamalı, rəsmi ideologiyayı qəbul etməyən və ya ona qarşı çıxış edən şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliklə nəticələnməlidir.
11. Çox sayda insan 18-ci maddə zəmanət verilən azadlığa istinad etməklə hərbi xidmətdən imtina hüquqlarının (vicdanlı etiraz) olduğunu bəyan edir. Bu etirazlarla əlaqədar olaraq həqiqətən hərbi xidməti qadağan edən din və ya əqidəyə etiqad edən şəxsləri qanunla icbari hərbi xidmətdən azad edən və bu xidməti alternativ milli xidmətlə əvəz edən dövlətlərin sayı artır. Paktın vicdan məsələlərinə görə hərbi xidmətdən imtina hüququ haqqında konkret heç nə deyilmir, lakin Komitə hesab edir ki, silah tətbiq etmək öhdəliyi vicdan, din və ya əqidəyə etiqad azadlığı ilə ciddi ziddiyyət təşkil etdiyinə görə belə hüquq 28-ci maddədən qaynaqlana bilər. Belə hüququn qanun və ya praktikada tanındığı hallarda konkret inancların xarakteri səbəbindən hərbi xidmətdən imtina edən vicdan etirazçıları arasında fərqləndirmə aparılmamalıdır, eyni qaydada bu şəxslər hərbi xidmətdən imtina etdiklərinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmamalıdırlar. Komitə İştirakçı dövlətlərə insanların 18-ci maddədə müəyyən edilən hüquqları əsasında hərbi xidmətdən azad edilmə şərtləri, eləcə də alternativ milli xidmətin xarakteri və müddəti haqqında məlumat təqdim etməyi təklif edir.

Ümumi Şərh No. 28:

Maddə 3
(Kişilər və qadınlar arasında hüquq bərabərliyi)

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ

ALİ KOMİSSARLIQ

İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ

Altmış səkkizinci sessiya

Qəbul edilib: 29 mart 2000-ci il (1834-cü iclas)

28 saylı Ümumi Şərh

Maddə 3 (Kişilər və qadınlar arasında hüquq bərabərliyi) (4 saylı Ümumi Şərhi əvəz edir)

1. Komitə son 20 ildə toplanmış təcrübəsini nəzərə alaraq Paktın 3-cü maddəsi üzrə ümumi şərhini yeniləmək və 4 saylı ümumi şərhini (on üçüncü sessiya, 1981-ci il) əvəzləmək qərarına gəlmişdir. Yenidən nəzərdən keçirilmiş bu Şərhin məqsədi bu maddənin Pakta çərçivəsində qorunan insan hüquqlarının qadınlar tərəfindən həyata keçirilməsinə əhəmiyyətli təsirinin nəzərə alınmasıdır.
2. Paktın 3-cü maddəsində hər kəsin Paktda müəyyən edilmiş hüquqlardan bərabər əsaslarla və tam həcmdə istifadə etməli olduğu nəzərdə tutulur. Hər hansı şəxsin hər bir hüquqdan bərabər əsaslarla və tam istifadəsinin rədd edilməsi halında bu müddəə tam həyata keçirilmiş olmayacaq. Müvafiq olaraq, İştirakçı dövlətlər kişilərin və qadınların Paktda nəzərdə tutulan bütün hüquqlardan bərabər əsaslarla istifadə etmələrini təmin etməlidirlər.
3. Paktın 2-ci və 3-cü maddələrində nəzərdə tutulan Pakt çərçivəsində tanına bütün hüquqların hər kəs üçün təmin edilməsi öhdəliyi İştirakçı dövlətlərdən bu məqsədlə bütün zəruri tədbirləri həyata keçirməyi tələb edir. Belə tədbirlərə hüquqların bərabər istifadəsi qarşısındakı maneələrin aradan qaldırılması, əhəlinin və dövlət qulluqçularının insan hüquqları məsələləri barəsində maarifləndirilməsi və Paktda nəzərdə tutulan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün ölkədaxili qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsi daxildir. İştirakçı dövlətlər qadınların səmərəli və bərabər hüquqlarla təmin edilməsinə nail olmaq

məqsədilə yalnız müdafiə tədbirləri görməli deyil, həm də bütün sahələrdə müsbət tədbirlər həyata keçirməlidirlər. İştirakçı dövlətlər Komitənin bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün qanunvericilikdən əlavə, hansı tədbirlərin həyata keçirildiyini və keçirilməli olduğunu, hansı müvəffəqiyyətlərin əldə edildiyini, hansı çətinliklərin meydana çıxdığını və onların aşılması üçün hansı tədbirlərin görüldüyünü dəyərləndirə bilməsi üçün qadınların cəmiyyətdəki birbaşa rolu haqqında məlumat təqdim etməlidirlər.

4. İştirakçı dövlətlər hüquqların heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bərabər əsaslarla təmin edilməsi üçün məsuliyyət daşıyırlar. 2-ci və 3-cü maddələr dövlət və özəl sektorda hüquqların bərabər həyata keçirilməsinə maneə olan ayrı-seçkilik təzahürlərinə son verilməsi üçün cinsiyyət zəminində ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi daxil olmaqla, bütün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.
5. Qadınların hüquqlardan istifadəsindəki qeyri-bərabərliyin bütün dünyada dini dünyagörüşləri ilə bağlılıq daxil olmaqla, dərin ənənəvi, tarixi və mədəni kökləri mövcuddur. Bəzi ölkələrdə qadınların tabeçiliyinin göstəricisi selektiv abortların tez-tez baş verməsi, qız dövlətlərinin doğuşdan əvvəl məhv edilməsidir. İştirakçı dövlətlər ənənəvi, tarixi və ya mədəni baxışların qadınların qanun qarşısında bərabərlik və Paktda nəzərdə tutulan hüquqlardan bərabər əsaslarla istifadə hüququnun pozulması üçün əsas təşkil etməməsini təmin etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər 3-cü maddənin həyata keçirilməsi üçün təhlükə təşkil edən və ya edə biləcək ənənəvi, tarixi, mədəni və dini aspektlər haqqında zəruri məlumatları, eləcə də bu cür amillərin təsirlərinin aradan qaldırılması üçün hansı tədbirlərin görüldüyü və ya planlaşdırdığı haqqında məlumat verməlidirlər.
6. İştirakçı dövlətlər 3-cü maddədə nəzərdə tutulan öhdəlikləri yerinə yetirmək məqsədilə Paktda nəzərdə tutulan hər hüququn qadınlar və kişilər tərəfindən bərabər şəkildə həyata keçirilməsinə maneə olan amilləri nəzərə almalıdırlar. Komitənin hər bir İştirakçı dövlətdə qadınların Paktda nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar vəziyyəti haqqında tam təsəvvür əldə edə bilməsi üçün bu ümumi şərhə qadınlar tərəfindən sözügedən hüquqların bərabər əsaslarla həyata keçirilməsi ilə əlaqəsi olan bəzi amillər konkret olaraq göstərilir və bu hüquqlara münasibətdə nəyin tələb olunduğu haqqında məlumat verilir.
7. Qadınların insan hüquqlarından bərabərlik əsasında istifadə hüququ fəvqəladə vəziyyətlər zamanı qorunmalıdır (4-cü maddə). Paktın 4-cü maddəsinə uyğun olaraq, fəvqəladə vəziyyətlərdə Pakt çərçivəsindəki öhdəliklərinin məhdudlaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirən İştirakçı dövlətlər bu tədbirlərin qadınların vəziyyətinə təsiri, ayrı-seçkilik xarakterinə malik olmadığı haqqında Komitəyə məlumat verməlidirlər.
8. Qadınlar daxili və ya beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı xüsusən zəif olurlar. İştirakçı dövlətlər belə vəziyyətlərdə qadınların zorlanma, oğurlanma və

başqa gender zorakılığı formalarından müdafiəsi üçün görülmüş bütün tədbirlər haqqında Komitəyə məlumat verməlidirlər.

9. Dövlətlər Pakta qoşularkən 3-cü maddəyə uyğun olaraq, Paktda nəzərdə tutulan bütün mülki və siyasi hüquqların qadın və kişilər tərəfindən bərabərlik əsasında istifadəsini təmin etmək öhdəliyi götürürlər və 5-ci maddəyə əsasən, Pakta daxil olan heç bir müddəə hansısa dövlət, qrup və ya şəxsin 3-cü maddədə nəzərdə tutulan hər hansı hüquq və ya azadlığı məhv etməyə və ya onlara Paktda müəyyən edilməmiş məhdudiyətlər tətbiq etməyə yönəlmiş fəaliyyətlərlə məşğul olmaq hüququnun olduğu qənaəti hasil ediləcək şəkildə təfsir edilməməlidir. Bundan əlavə, qanun, konvensiya, qayda və ya ənənəyə əsasən mövcud olan və tanınan bütün əsas insan hüquqlarının qadınlar tərəfindən bərabər əsasla istifadəsinə həmin hüquqların Paktda tanınmaması və ya daha kiçik miqyasda tanınması bəhanəsi ilə məhdudiyət və ya geri çəkilmə tətbiq edilə bilməz.
10. İştirakçı dövlətlər Paktın 6-cı maddəsi ilə qorunan yaşamaq hüququ haqqında məlumat təqdim edən zaman doğum göstəricisi, eləcə də qadınların hamiləlik və doğuş zamanı ölüm səviyyəsi haqqında statistik məlumat təqdim etməlidirlər. Eyni zamanda uşaq ölümləri haqqında məlumatlar cinsiyyətə görə təsnif edilməklə təqdim etməlidir. İştirakçı dövlətlər qadınların arzuolunmaz hamiləlikdən yayınmasına yardım etmək, eləcə də qadınların həyatları üçün təhlükə ilə müşayiət olunan qeyri-qanuni abortlar etmək məcburiyyətində qalmaması üçün gördükləri tədbirlər haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər həmçinin qadınların yeni doğulmuş qız uşaqlarının öldürülməsi, dulların yandırılması və cehiz tələbi ilə öldürülmə kimi yaşamaq hüququnu pozan təcrübələrdən müdafiəsi üçün görülən tədbirlər haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. Komitə eyni zamanda yoxsulluq və həyatları üçün təhdid təşkil edə biləcək məhrumiyyətlərin qadınlara birbaşa təsiri haqqında məlumat almaq istəyir.
11. Paktın 7-ci maddəsinə, eləcə də uşaqların müdafiəsini nəzərdə tutan 24-cü maddəyə nə dərəcədə əməl olunduğunun qiymətləndirilməsi üçün Komitəyə zorlama daxil olmaqla, qadınlara qarşı yönəlmiş məişət zorakılığı və başqa zorakılıq növlərinə aid milli qanun və praktikalar haqqında məlumat təqdim etməlidir. Komitə həmçinin zorlanma nəticəsində hamilə qalmış qadınların təhlükəsiz abortdan yararlanmaq imkanı ilə təmin edilib-edilmədiklərini bilmək istəyir. İştirakçı dövlətlər həmçinin zoraki abortların və ya dölsüzləşdirmənin qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər haqqında Komitəyə məlumat verməlidirlər. Qadınların cinsi orqanları üzərində şikəstliyə səbəb olan əməliyyatların aparılması təcrübəsinin mövcud olduğu İştirakçı dövlətlər bu təcrübənin miqyası və aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər. İştirakçı dövlətlərin bu məsələlərlə bağlı təqdim etdikləri məlumatlara 7-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqları pozulmuş qadınlar üçün hüquq müdafiə vasitələri daxil olmaqla, görülmüş müdafiə tədbirləri haqqında məlumat daxil olmalıdır.

-
12. İştirakçı dövlətlər 8-ci maddə çərçivəsində müəyyən edilən öhdəlikləri nəzərə almaqla, ölkə daxilində və ya sərhədlər arasında qadın və uşaq alverinin, eləcə də fahişəliyə məcbur edilmə hallarının qarşısının alınması üçün görülən tədbirlər barədə məlumat verməlidirlər. Onlar həmçinin əcnəbilər və onların övladları daxil olmaqla, qadın və uşaqların qulluqdan, xüsusi ilə ev xidmətçisi və ya şəxsi köməkçi işi adı altında maskalanmış qul ticarətindən qorunması üçün görülən tədbirlər haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. Belə qadın və uşaqların işə qəbul edildiyi və ya çıxarıldığı, eləcə də gətirildiyi İştirakçı dövlətlər qadın və uşaqların hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması üçün həyata keçirilən milli və ya beynəlxalq tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər.
 13. İştirakçı dövlətlər qadınların ictimaiyyət içərisində necə geyinməli olduğu barədə konkret qaydalar haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. Komitə vurğulayır ki, belə qaydalar aşağıdakılar daxil olmaqla, Paktın zəmanət verilən bir sıra hüquqların pozulması ilə müşayiət oluna bilər: 26-cı maddəyə əsasən ayırı-seçkiliyin yolverilməzliyi, tələblərə riayət edilmədikdə cismani cəzanın verilməsi halında 7-ci maddə, belə qaydalara əməl edilməməsinin həbslə cəzalandırılması halında 9-cu maddə, hər kəsin şəxsi həyatının əsassız və ya qeyri-qanunu müdaxilədən toxunulmazlığına zəmanət verən 17-ci maddə, geyimi ilə bağlı irəli sürülən tələblərin qadının dininə və ya özünü ifadə hüququna uyğun gəlməməsi halında 18-ci və 19-cu maddə və nəhayət, geyim qaydaları qadının haqq iddia etdiyi mədəni ənənəyə zidd olduqda 27-ci maddə.
 14. Paktın 9-cu maddəsi ilə əlaqədar olaraq İştirakçı dövlətlər evdə dustaq edilmə kimi qadınların azadlığını əsassız və qeyri-qanuni olaraq məhdudlaşdıran hər bir qanun və ya praktika haqqında məlumat təqdim etməlidirlər (bax: 8 sayılı ümumi qeyd, 1-ci bənd).
 15. Paktın 7-ci və 10-cu maddələrinə gəldikdə isə, İştirakçı dövlətlər azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin hüquqlarının qadınlara və kişilərə münasibətdə bərabər təmin edilməsi ilə əlaqədar məlumatları təqdim etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər xüsusən həbsxanalarda qadınların və kişilərin bir-birlərindən ayrı saxlanıb-saxlanmadığı, qadın həbsxanalarında nəzarətçilərin yalnız qadınlardan ibarət olmasının təmin edilib-edilmədiyi haqqında məlumat verməlidirlər. İştirakçı dövlətlər eyni zamanda cinayət törətməkdə təqsirləndirilən azyaşlı qızların böyüklərdən ayrı saxlanmasını tələb edən qaydalara riayət, azadlıqdan məhrum edilmiş qadın və kişilərin saxlanma rejimi arasında hər hansı fərqi, o cümlədən rehabilitasiya və maarifləndirmə proqramlarına çıxış, həyat yoldaşı və ya qohumlarla görüş baxımından fərqi mövcud olub-olmadığı barədə məlumat təqdim etməlidirlər. Azadlıqdan məhrum edilmiş hamilə qadınlara insani rəftar edilməli, ləyaqətlərinə hörmət edilməlidir, xüsusən doğuş və yeni doğulmuş körpəyə baxım zamanı. İştirakçı dövlətlər belə ana və uşaqların baxımının, eləcə də onlar üçün tibbi xidmətin necə təmin edildiyi haqqında məlumat verməlidirlər.

-
16. İştirakçı dövlətlər Paktın 12-ci maddəsi ilə əlaqədar olaraq, qadınların sərbəst hərəkətini məhdudlaşdıran hər hansı qanunvericilik və ya praktika, məsələn, ərin qadın üzərində nikah hüququ və ya valideynlərin yetkinlik yaşına çatmış qız övladları üzərində valideynlik hüququ, qadının səyahəti üzərində hüquqi və ya faktiki qadağalar, məsələn, yetkinlik yaşına çatmış qadına pasportun və ya başqa yol sənədlərinin verilməsi üçün üçüncü tərəfin razılığının tələb olunması haqqında məlumat təqdim etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər həmçinin belə qanun və praktikaların ləğv edilməsi və mövcud milli hüquq müdafiə vasitələrinə istinad edilməklə, qadınların bu hallardan müdafiə edilməsi üçün görülmüş tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər (bax: 27 sayılı ümumi şərh, 6-cı və 18-ci bənd).
 17. İştirakçı dövlətlər 13-cü maddənin şərtlərinə uyğun olaraq, əcnəbi qadınların da işlərinin yenidən baxılması və sürgünləri əleyhinə arqument təqdim etmək hüququna bərabərlik əsasında malik olmalarını təmin etməlidirlər. Bu baxımdan onlar belə arqumentləri Paktın müəyyən edilən, yuxarıdakı 10 və 11-ci bəndlərdə qeyd edilənlərə bənzər gender pozuntularına istinad etməklə təqdim etmək imkanına malik olmalıdırlar.
 18. İştirakçı dövlətlər Komitəyə qadınların da 14-cü maddədə nəzərdə tutulan məhkəməyə çıxış imkanı və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan kişilərlə bərabər əsaslarla istifadə etdiklərindən əmin olmasına imkan verən məlumatları təqdim etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər xüsusən qadınların məhkəmələrə birbaşa və müstəqil çıxışını çətinləşdirən hər hansı hüquqi müddəanın mövcudluğu (Məhkəmə işi 202/1986, Ato del Avellanal Peruya qarşı, (28 oktyabr 1988-ci ilə aid fikirlər)), qadınların kişilərlə bərabər əsaslarla məhkəmədə şahid qismində ifadə verə bilib-bilmədikləri, qadınların xüsusilə ailə məsələlərində hüquqi yardıma kişilərlə bərabər çıxışının təmin edilməsi üçün tədbirlərin görülməyib-görülmədiyini barədə məlumat verməlidirlər. İştirakçı dövlətlər qadınların müəyyən kateqoriyalarının 14-cü maddənin 2-ci bəndində müəyyən olunan təqsirsizlik prezumpsiyasından məhrum olub-olmadıqları, bu məsələ ilə bağlı hər hansı məhdudiyətin aradan qaldırılması üçün hansı tədbirlərin görüldüyü haqqında məlumat verməlidirlər.
 19. Paktın 16-cı maddəsində nəzərdə tutulan hər kəsin hüquq subyekti kimi tanınmaq hüququ xüsusilə cinsiyyət və ya ailə vəziyyəti əlamətlərinə görə tez-tez bu hüquqlarının rədd edilməsi ilə qarşılaşan qadınlara aiddir. Bu hüquq qadının əmlakı sahib olmaq, müqavilə bağlamaq və ya başqa mülki hüquqları həyata keçirmək qabiliyyətinin ailə vəziyyəti əlamətinə görə və ya başqa ayrışdırıcı ehtiva edən əsaslarla məhdudlaşdırıla bilməyəcəyini nəzərdə tutur. Bu hüquq həmçinin qadınla əri öldükdən sonra ölünün başqa əmlakıyla birlikdə qohumlarına keçən əşya kimi rəftar edilməməli olduğunu nəzərdə tutur. Dövlətlər qadınlara tam hüquqlu hüquqi şəxs kimi baxılmasına və ya onların tam hüquqlu hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərməsinə maneə olan qanun və ya praktika və belə yanaşmaya yol verən qanun və praktikaların ləğvi üçün görülmüş tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər.

-
20. İştirakçı dövlətlər Komitəyə qadınların ailə həyatının toxunulmazlığı hüququna, eləcə də 17-ci maddədə nəzərə tutulan digər hüquqlarına müdaxilə edə biləcək hər bir qanunvericilik və ya praktikanın təsirini qiymətləndirməyə imkan verən məlumatları kişilərlə bərabər hüquq kontekstində təqdim etməlidirlər. Belə müdaxilələrə zorlanmadan müdafiə daxil olmaqla, qadınların qanuni hüquq və zəmanətlərinin miqyasının müəyyən edilməsi zamanı qadının cinsi həyatının nəzərə alınması nümunə ola bilər. Qadınların şəxsi həyatlarının toxunulmazlığı hüquqlarına dövlət tərəfindən əməl edilməməsinə başqa nümunələr onların reproduktiv funksiyaları ilə əlaqədar ola bilər, məsələn, dölsüzləşdirmə qərarının qəbul edilməsi zamanı kişinin razılığının tələb olunması, bununla əlaqədar ümumi tələbələrin mövcud olması, (məsələn, müəyyən qədər uşaq olduqdan və ya uşaqlar və ya qadın müəyyən yaşa çatdıqdan sonra), həkimlərin və ya tibbi işçilərin qadınların abortları barədə məlumat verməsinin dövlət tərəfindən tələb edilməsi. Belə hallarda başqa hüquqlar, o cümlədən Paktın 6 və 7-ci maddələrində nəzərdə tutulan hüquqlar üçün də təhlükə yarana bilər. Qadınların şəxsi həyatın toxunulmazlığına özəl sektor subyektləri də müdaxilə edə bilərlər, məsələn işə qəbuldan əvvəl qadınların hamilə olub-olmadığının müəyyənəşdirilməsi məqsədilə müayinə edilməsini tələb edən işəgötürənlər. İştirakçı dövlətlər qadınların 17-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqlardan bərabər əsaslarla istifadəsinə müdaxilə edən hər bir qanun, dövlət fəaliyyəti və ya xüsusi fəaliyyət, eləcə də qadınların bunlardan qorunması və belə halların qarşısının alınması üçün görülən tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər.
21. İştirakçı dövlətlər düşüncə, vicdan və din, eləcə də öz seçimi əsasında din və ya əqidə qəbul etmək, onları dəyişmək və ifadə etmək azadlıqlarına zəmanət verilməsi və həm qanunla, həm də praktikada ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bərabər əsaslarla qorunması üçün tədbirlər həyata keçirməlidirlər. 18-ci maddə çərçivəsində qorunan bu azadlıqlara Paktın icazə verilənlər xaricində məhdudiyət tətbiq edilə bilməz və onlar həmçinin üçüncü tərəflərin icazəsini, ata, ər, qardaş və ya başqa kiminsə müdaxiləsini tələb edən qaydalarla məhdudlaşdırıla bilməz. Qadınların düşüncə, vicdan və din azadlığı ilə əlaqədar ayrı-seçkiliyə məruz qalmasını əsaslandırmaq üçün 18-ci maddəyə istinad edilə bilməz, buna görə də İştirakçı dövlətlər qadınların düşüncə, vicdan və din azadlıqlarının həyata keçirilməsi sahəsindəki vəziyyəti, onların bu hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının aradan qaldırılması və ya buna yol verilməməsi, eləcə də onların ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi hüququnun qorunması üçün görülmüş və planlaşdırılan tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər.
22. Paktın 19-cu maddəsi ilə əlaqədar olaraq İştirakçı dövlətlər qadınlara bu müddədə nəzərdə tutulan hüquqlarını bərabər əsaslarla həyata keçirməyə mane olan hər qanun və ya başqa amillər barədə komitəni məlumatlandırmalıdırlar. Qadınları və qızları zorakılıq obyektinə kimi və ya ləyaqəti alçaldan, qeyri-insani rəftarı təsvir edən açıq-saçıq və pornoqrafik materiallar qadınlara və qızlara qarşı belə münasibəti təşviq edəcəyindən İştirakçı dövlətlər belə materialların

nəşrinin və ya yayılmasının məhdudlaşdırılması üçün qəbul edilmiş hüquqi tədbirlər barədə məlumat verməlidirlər

23. Paktın 23-cü maddəsinə uyğun olaraq dövlətlər nikah məsələlərində qadın və kişilərə eyni münasibət göstərməlidirlər, bu haqda 19 sayılı ümumi şərhdə (1990-cı il) ətraflı bəhs edilir. Qadınlar və kişilər yalnız tam və könüllü razılıqları ilə nikaha girmək hüququna malikdirlər və dövlətlər bu hüququ bərabərlik əsasında təmin etməlidirlər. Çoxsaylı amillər qadınların nikaha girmək haqqında sərbəst qərar vermələrinə mane ola bilər. Bunlardan biri minimum nikah yaşı ilə bağlı ola bilər. Qadınlar və kişilər üçün bu yaş dövlət tərəfindən eyni meyarlar əsasında müəyyən edilməlidir. Bu meyarlar qadınlara hər hansı məcbur edilmə olmadan şüurlu qərar qəbul etmək imkanı verməlidir. Bəzi ölkələrdə daha bir amil qanuna və ya ənənəyə əsasən, nikaha girmək üçün razılığın qadının özü tərəfindən deyil, adətən kişi cinsinə mənsub olan qəyyumu tərəfindən verilməsi, beləliklə, qadının sərbəst seçim imkanının istisna edilməsidir.
24. Qadının sərbəst və tam razılıq əsasında nikaha girmək hüququna təsir edə biləcək daha bir amil zorlanma qurbanı olan qadınların rüsvay olmuş hesab edilməsi, bununla nikaha razılıq vermək üçün təzyiqa məruz qalması ola bilər. Qadının sərbəst və tam razılıq əsasında nikaha girmək hüququnu həmçinin qurbanla evlənəcəyi təqdirdə zorlayan şəxsi məsuliyyətdən azad edən və ya cəzasını yüngülləşdirən qanunlar poza bilər. İştirakçı dövlətlər qanunvericilikdə zorlanma qurbanı ilə nikah bağlandıqda cinayət məsuliyyətdən azad edilmə və ya cəzanın yüngülləşdirilməsinin nəzərdə tutulub-tutulmadığı, xüsusən zorlanan qadınların rüsvay olmuş hesab edildikləri cəmiyyətdə qurban azyaşlı olduqda, nikah üçün minimum yaşın azaldılıb-azldılmadığı barədə məlumat təqdim etməlidirlər. Nikaha girmək hüququnun başqa bir aspekti kişilər üçün heç bir məhdudiyyət olmadığı halda qadınların təkrar nikaha girməsinə dövlət məhdudiyyətlərinin qoyulması ola bilər. Bundan əlavə, həyat yoldaşının seçilməsi hüququ qadının hər hansı dinə mənsub olan, başqa dinə inanan və ya dinə inanmayan şəxslə nikaha girməsinə mane olan qanun və ya praktikaların mövcudluğu ilə məhdudlaşdırıla bilər. Dövlətlər qadınların yalnız sərbəst və tam razılıq əsasında nikaha girmək hüququnu pozan belə qanun və praktikalar, eləcə də onların ləğv edilməsi və aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər barədə məlumat təqdim etməlidirlər. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, nikaha girmək hüququ məsələsində bərabər rəftar prinsipi poliqaamiyanı istisna edir. Poliqaamiya qadınların ləyaqətini alçaldır. O, qadınlara münasibətdə yolverilməz ayrı-seçkilikdir. Müvafiq olaraq, poliqaamiya hələ də mövcud olduğu yerlərdə qəti olaraq qadağan edilməlidir.
25. İştirakçı dövlətlər 23-cü maddənin 4-cü bəndi çərçivəsindəki öhdəliklərini yerinə yetirmək məqsədilə uşaqlara qəyyumluk və qulluq, uşaqların dini və əxlaqi tərbiyəsi, uşaqlara vətəndaşlığı ötürmək, əmlaka sahib olmaq və birlikdə qazanılmış və ya həyat yoldaşlarından birinin müstəsna əmlakı olan əmlak üzərində sərəncam vermək imkanına malik olmaq baxımından ər və arvadın

nikah daxilində hüquq və öhdəliklərinin bərabərliyini təmin etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər ərlə qadınları zərurət halında belə əmlaka sahib ola və üzərində sərəncam verə bilməsi üçün bərabər hüquqlarla təmin etmək məqsədilə qanunvericiliyə yenidən baxmalıdırlar. Bundan əlavə, İştirakçı dövlətlər nikah səbəbindən vətəndaşlığın, yaşayış hüququnun əldə edilməsi və ya itirilməsi, ər və arvadın soyadlarını saxlamaq hüququ, yaxud yeni soyadın seçilməsində bərabər əsaslarla iştirak hüququ baxımından cinsiyyət zəminində ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyini təmin etməlidirlər.

26. İştirakçı dövlətlər eyni zamanda nikahın pozulması məsələsində nikahın birtərəfli ləğv edilməsini istisna edən bərabərliyi təmin etməlidirlər. Boşanma və ya nikahın ləğv edilməsi üçün əsaslar, eləcə də əmlak bölgüsü, uşaqlara aliment və qulluq barədə qərarlar qadın və kişilər üçün eyni olmalıdır. Uşaqların ayrı yaşayan valideynləri ilə ünsiyyət saxlaması zərurəti qərarlaşdırılan zaman hər iki tərəfin maraqları nəzərə alınmalıdır. Həmçinin nikahın həyat yoldaşlardan birinin ölməsi ilə bitməsi halında qadınlar da kişilərlə eyni vərəsəlik hüququna malik olmalıdırlar.
27. Paktın 23-cü maddəsi çərçivəsində ailə haqqında müddəaların həyata keçirilməsi zamanı qeydiyyatdan keçirilməmiş ər-arvad münasibətləri, uşaq tək valideynli ailələr daxil olmaqla, müxtəlif ailə formaları anlayışının tanınması və belə vəziyyətlərdə qadınlara bərabər münasibətin təmin edilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir (bax: 19 sayılı ümumi şərh, 2-ci bənd). Tək valideynli ailələr bir uşaq və ya bir neçə uşaq və tənha anadan ibarət olur və İştirakçı dövlətlər onların valideynlik öhdəliklərini analoji vəziyyətdəki kişilərlə bərabərlik əsasında yerinə yetirmələrinə dəstək məqsədilə hansı tədbirlərin görüldüyü haqqında məlumat verməlidirlər.
28. İştirakçı dövlətlərin uşaqları müdafiə öhdəliyi (24-cü maddə) oğlan və qızlara münasibətdə bərabər əsaslarla həyata keçirilməlidir. Onlar təhsil, qida və səhiyyə sahələrində qızlara və oğlanlara bərabər münasibətin təmin edilməsi üçün görülən tədbirlər barədə məlumat verməli və Komitəyə bununla əlaqədar bölgü aparılmış məlumat təqdim etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər qanunvericilik tədbirləri və başqa müvafiq tədbirlər vasitəsilə qızların azadlıq və rifahı üçün təhlükə təşkil edən hər hansı mədəni və ya dini praktikanı aradan qaldırmalıdırlar.
29. Dövlət işlərinin aparılmasında iştirak hüququ hər yerdə tamamilə bərabərlik əsasında həyata keçirilmir. İştirakçı dövlətlər qanunun qadınlara Paktın 25-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlar üzrə kişilərlə bərabər zəmanət verməsini təmin etməli, müvafiq pozitiv ayrı-seçkilik tədbirləri daxil olmaqla, qadınların dövlət işlərinin aparılmasında iştirakının və dövlət qulluğunda işinin təbliğ edilməsi üçün effektiv və pozitiv tədbirlər həyata keçirməlidirlər. İştirakçı dövlətlərin səs hüququ olan bütün şəxslərin bu hüquqlarını həyata keçirmələrini təmin etmək üçün gördükləri effektiv tədbirlər cinsiyyət zəminində ayrı-seçkilik ehtiva etməməlidir. Komitə İştirakçı dövlətlərdən qadınların qanunvericilik

orqanları daxil olmaqla, seçkili vəzifələrdəki payı, eləcə də yüksək dövlət vəzifələrini və məhkəmələrdə yüksək vəzifə tutan qadınlarla bağlı statistik məlumat təqdim etməyi tələb edir.

30. Qadınlara qarşı ayrı-seçkilik çox vaxt irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və ya başqa baxışlar, milli və ya sosial mənşə, əmlak vəziyyəti doğuş və başqa əlamətlərə görə ayrı-seçkiliklə müşayiət olunur. İştirakçı dövlətlər başqa əlamətlərə görə təzahür edən hər bir ayrı-seçkilik halının qadınlara xüsusi bir təsirinin olub-olmadığını nəzərdən keçirməli və bunun nəticələri ilə mübarizə üçün görülən tədbirlər barədə məlumat təmin etməlidirlər.
31. Paktın 26-cı maddəsində nəzərdə tutulan qanun qarşısında bərabərlik hüququ və ayrı-seçkilikdən azadlıq İştirakçı dövlətlərdən bütün sahələrində dövlət orqanları və müstəqil qurumlar tərəfindən yol verilən ayrı-seçkiliklə mübarizə tədbirləri görməyi tələb edir. Sosial təminat haqqında qanunvericilik (Məlumat № 172/84, Broeks Niderlanda qarşı, 9 aprel 1987-ci ilə aid fikirlər, 182/84 Zwaan de Vries Niderlanda qarşı, 9 aprel 1987-ci ilə aid fikirlər, 218/1986 Vos Niderlanda qarşı, 29 mart 1989-cu ilə aid fikirlər), eləcə də vətəndaşlıq və ya hər hansı ölkədə vətəndaş olmayanların hüququ (Məlumat № 035/1978, Aumeeruddy-Cziffra və başqaları Mavrikiyə qarşı, 9 aprel 1981-ci ilə aid fikirlər) kimi məsələlərdə qadınlara qarşı ayrı-seçkilik 26-cı maddənin tələblərini pozur. Cəzasız qalan “namus cinayətlərinin” törədilməsi Paktın tələblərinin, xüsusən 6-cı, 14-cü və 26-cı maddələrinin ciddi surətdə pozulmasıdır. Həyat yoldaşına xəyanətə və başqa hüquq pozuntularına görə qadınlar üçün kişilərlə müqayisədə daha ağır cəza nəzərdə tutan qanunlar da bərabər rəftar prinsipini pozur. Həmçinin Komitə İştirakçı dövlətlərin hesabatlarını nəzərdən keçirən zaman tez-tez əmək qanunvericiliyi ilə qorunmayan sahələrdə qadınların payının çox olduğunu, mövcud adət və ənənələrin xüsusən qadınlar daha yüksək məvəcbibli işlərə çıxışının olmaması və bərabər əməyə görə bərabər haqq verilməsi baxımından ayrı-seçkilik xarakteri daşdığını müşahidə etmişdir. İştirakçı dövlətlər qanunvericilik və praktikalarını təkrar nəzərdən keçirməli və qadınlara qarşı ayrı-seçkilinin bütün sahələrdə aradan qaldırılması üçün, məsələn, müstəqil qurumlar tərəfindən iş qəbul, təhsil, siyasi fəaliyyət, mənzil təminatı, mal və xidmətlər sahəsində ayrı-seçkiliyi qadağan etməklə zəruri tədbirlərin təşəbbüskarı kimi çıxış etməlidirlər. İştirakçı dövlətlər bütün bu tədbirlər və belə ayrı-seçkilinin qurbanlarının istifadə edə biləcəyi hüquq müdafiə vasitələri barədə məlumat təqdim etməlidirlər.
32. Azlıqların nümayəndələrinin Paktın 27-ci maddəsinə əsaslanan dil, mədəniyyət və dinlə bağlı hüquqları heç bir dövlətə, qrupa və ya şəxslərə qadınların qanunla bərabər müdafiə hüququ daxil olmaqla, Pakt çərçivəsində nəzərdə tutulan hüquqlardan bərabər istifadə hüququnu pozmağa icazə vermir. Dövlətlər azlıqlara mənsubiyyətlə bağlı, qadınların Pakt çərçivəsindəki bərabər hüquqluluğuna zərər verə biləcək hər hansı qanunvericilik və ya inzibati praktika (Məlumat № 24/1977, Lovelace Kanadaya qarşı, 1981-ci il iyul ayına aid fikirlər), eləcə də

Paktda nəzərdə tutulan bütün mülki və siyasi hüquqların həyata keçirilməsində qadın və kişilərin bərabərliyinin təmin edilməsi üçün görülən və ya nəzərdə tutulan tədbirlər haqqında məlumat verməlidirlər. Bənzər qaydada dövlətlərdən azlıq icmaları daxilində qadınların hüquqlarına təsir edən mədəni və ya dini praktikaya münasibətdə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün gördükləri tədbirlər barədə məlumat vermək tələb olunur. İştirakçı dövlətlər hesabatlarında qadınların icmalarının mədəni həyatına verdikləri töhfəyə yer verməlidirlər.

Ümumi Şərh No. 31:

**İştirakçı dövlətlər üzərinə qoyulmuş
ümumi hüquqi öhdəliklərin mahiyyəti**

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt

Paylanma : Ümumi
CCPR/C/21/Rev.1/Əlavə 13
26 May 2004-cü il

Əsli : İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ

Səksəninci sessiya

İştirakçı dövlətlər üzərinə qoyulmuş ümumi hüquqi öhdəliklərin mahiyyəti haqqında 31 [80] sayılı Ümumi Şərh

29 mart 2004-cü il tarixində qəbul edilib (2187-ci iclası)

1. Bu Ümumi Şərh 3 sayılı Ümumi Şərhi əvəz edir, onun prinsiplərini əks etdirir və inkişaf etdirir. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi barədə Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndinə daxil olan ümumi müddəalar 18 və 28 sayılı ümumi şərhlərdə müzakirə edilir və bu şərh onlarla birlikdə oxunmalıdır.
2. Paktın 2-ci maddəsi İştirakçı dövlətlərin Pakt çərçivəsindəki hüquq sahibləri kimi ayrı-ayrı şəxslər qarşısındakı öhdəlikləri kontekstində ifadə edilmiş olsa da, hər bir İştirakçı dövlət digər İştirakçı dövlətlərin öz öhdəliklərini yerinə yetirməsində hüquqi nöqteyi-nəzərdən maraqlıdır. Bu, “insanın əsas hüquqları ilə əlaqədar normaların” erga omnes (hamıya aid) öhdəliklər olması faktından, eləcə də Paktın preambulasının dördüncü bəndində göstəriləndiyi kimi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə əsasən dövlətlərin insan hüquq və azadlıqlarına ümumi hörmət və riayəti təbliğ etmək öhdəliyindən irəli gəlir. Bundan əlavə, sazişin razılaşma xarakteri hər bir İştirakçı dövlətin digər İştirakçı dövlətlər qarşısında saziş üzrə öhdəliklərini yerinə yetirmək öhdəliyi daşdığına nəzərdə tutur. Bununla əlaqədar olaraq Komitə İştirakçı dövlətlərə 41-ci maddədə nəzərdə tutulan bəyanatın verilməsinin arzu edilənliyini xatırladır. O həmçinin artıq belə bəyanat vermiş İştirakçı dövlətlərə bu maddədə nəzərdə tutulan prosedurdan istifadənin potensial əhəmiyyətini xatırladır. Lakin 41-ci maddəyə uyğun bəyanat vermiş İştirakçı dövlətlərə İnsan Hüquqları üzrə Komitəyə rəsmi dövlətlərarası şikayət mexanizminin tətbiq edilə bilməsi faktı öz-özlüyündə o demək deyil ki, bu prosedur İştirakçı dövlətlərin başqa İştirakçı dövlətlərin Paktın müddəalarına riayət etməsində maraqlı olduqlarına təkid edə

biləcəkləri yeganə metoddur. Əksinə, 41-ci maddədə nəzərdə tutulan prosedura İştirakçı dövlətlərin başqa İştirakçı dövlətlərin öhdəliklərini yerinə yetirməsinə marağını zəiflədən deyil, onu tamamlayan prosedur kimi baxılmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq Komitə İştirakçı dövlətlərə Paktda nəzərdə tutulan hüquqların hansısa İştirakçı dövlət tərəfindən pozulmasının onların diqqətini tələb etdiyini nəzərə almağı tövsiyə edir. Paktda müəyyən edilən öhdəliklərə münasibətdə İştirakçı dövlətlər tərəfindən yol verilən mümkün pozuntulara diqqətin çəkilməsi və Pakt üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə çağırışa pis niyyətli hərəkət kimi deyil, ümumi qanuni marağın təcəssümü kimi baxılmalıdır.

3. Paktın 2-ci maddəsində Pakta iştirak edən Dövlətlərin öz üzərlərinə götürdükləri hüquqi öhdəliklərin tətbiq dairəsi müəyyən olunur. İştirakçı dövlətlər üzərinə həddləri daxilində və yurisdiksiyaları altında hər kəsin Pakt çərçivəsində tanınan hüquqlarına hörmət etmək və onları təmin etmək öhdəliyi qoyulur (bax: aşağıda 10-cu bənd). Müqavilələr hüququ haqqında Vyana konvensiyasının 26-cı maddəsində əksini tapan prinsip əsasən, İştirakçı dövlətlər Pakt çərçivəsindəki öhdəliklərinə vicdanla əməl etməlidirlər.
4. Ümümlikdə Pakta və 2-ci maddəyə daxil olan öhdəliklər bütövlükdə hər bir İştirakçı dövlət üçün məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir Dövlətin bütün qolları (icraedici, qanunverici və məhkəmə) və milli, regional, yaxud yerli səviyyəli olmasından asılı olmayaraq, başqa dövlət və ya hakimiyyət orqanları İştirakçı Dövlət üçün məsuliyyətin yaranmasına səbəb ola bilər. Adətən İştirakçı dövləti beynəlxalq səviyyədə, o cümlədən komitədə təmsil edən icraedici qol İştirakçı dövlətin Paktın tələbinin pozulmasına görə məsuliyyətdən azad edilməsi üçün Pakta zidd olan fəaliyyətin hakimiyyətin başqa qolu tərəfindən həyata keçirildiyinə istinad edə bilmir. Bu anlayış birbaşa Müqavilə hüququ haqqında konvensiyanın 27-ci maddəsində əksini tapan İştirakçı dövlətin “sazişin yerinə yetirilməməsinə görə daxili hüquq müddəalarına istinad edə bilməyəcəyinə” dair prinsipdən irəli gəlir. 2-ci maddənin 2-ci bəndində İştirakçı dövlətlərə Pakt çərçivəsində tanınan hüquqları konstitusiyaya prosedurlarına müvafiq qaydada həyata keçirməyə icazə verilsə də, eyni prinsip həmçinin İştirakçı dövlətlərin saziş çərçivəsində öhdəliklərin yerinə yetirilməməsinə görə konstitusiyaya hüququnun müddəalarına və ölkədaxili hüququn digər sahələrinə istinad edə bilməməsinə xidmət edir. Bununla əlaqədar olaraq Komitə federativ struktura malik olan İştirakçı dövlətlərə xatırladır ki, Paktın 50-ci maddəsinin müddəalarına əsasən Paktın müddəaları “məhdudiyət və ya istisnalara yol verilmədən federal dövlətin bütün hissələrinə şamil edilir.”
5. Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan Pakt çərçivəsində tanınan hüquqlara hörmət və onları təmin etmək öhdəliyi bütün iştirakçı dövlətlər üçün birbaşa təsirə malikdir. 2-ci maddənin 2-ci bəndində Paktda sadalanan hüquqların təbliği və qorunması üçün çərçivə təmin edilir. Komitə bunu nəzərə alaraq daha əvvəl 24 sayılı ümumi qeydində göstərmişdir ki, 2-ci maddəyə münasibətdə qeyd-şərtin irəli sürülməsi məqsədləri baxımından Pakta ziddir.

-
6. Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə hüquqi öhdəliklər mahiyyət etibarilə həm müsbət, həm mənfidir. İştirakçı dövlətlər Pakt çərçivəsində tanınan hüquqları pozmaqdan çəkinməlidirlər və belə hüquqlardan hər hansı üzərində hər hansı məhdudiyətə Paktın müvafiq müddəaları ilə icazə verilməlidir. Belə məhdudiyətlər tətbiq edildikdə, dövlətlər onların zərurətini sübut etməli və belə tədbirləri yalnız Pakt üzrə hüquqların davamlı və səmərəli qorunmasının təmin edilməsi üçün müvafiq olduqda həyata keçirməlidirlər. Heç bir halda məhdudiyətlər Pakt çərçivəsində tanınan hüququn mahiyyətinə zərər verəcək qaydada tətbiq edilə bilməz.
 7. Paktın 2-ci maddəsinə İştirakçı dövlətlərin öz hüququ öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün qanunvericilik, məhkəmə tədbirləri, inzibati tədbirlər və başqa müvafiq tədbirlər görməsi tələbi daxildir. Komitə hesab edir ki, tək cə dövlət qulluqçularının və vəzifəli şəxslərin deyil, əhalinin də Pakt haqqında məlumatlılıq səviyyəsi yüksəldilməlidir.
 8. Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan öhdəliklər İştirakçı dövlətlər üçün məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir və beləliklə, beynəlxalq hüquq məsələsi kimi birbaşa üfqi təsir nəzərdə tutmur. Pakta ölkədaxili cinayət qanunvericiliyi və ya mülki qanunvericiliyin əvəzi kimi baxıla bilməz. Lakin İştirakçı dövlətlərin Paktda nəzərdə tutulan hüquqların təmin edilməsi üzrə müsbət öhdəlikləri Dövlət insanları yalnız dövlət nümayəndələri tərəfindən yol verilən pozuntulardan deyil, həm də xüsusi şəxslər və ya müstəqil qurumlar tərəfindən törədilən hərəkətlərdən qoruduqda tam yerinə yetirilmiş olur. İştirakçı dövlətlərin Paktın 2-ci maddəsinin tələbinə uyğun olaraq bu hüquqları xüsusi şəxslərin və ya müstəqil qurumların belə hərəkətlərinin səbəb olduğu zərəre yol verməklə, onların qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görməməklə və ya onların qarşısının alınması, cəzalandırılması, araşdırılması və ya təzminat məqsədilə lazımi ehtiyatlılığı nümayiş etdirməməklə pozduğu hallar ola bilər. Dövlətlərə 2-ci maddədə irəli sürülən müsbət öhdəliklərlə 2-ci maddəyə uyğun olaraq pozuntu hallarında səmərəli hüquq müdafiə vasitəsinin təmin edilməsinin zərurəti arasındakı qarşılıq əlaqə xatırladılır. Pakt bəzi maddələrində İştirakçı dövlətlərin üzərinə xüsusi şəxslərin və ya müstəqil qurumların fəaliyyətlərini tənzimləməklə bağlı müsbət öhdəliklərin qoyulduğu müəyyən sahələri nəzərdə tutur. Məsələn, 17-ci maddədə əksini tapan şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə bağlı zəmanətlər qanunla qorunmalıdır. Eyni zamanda 7-ci maddədə İştirakçı dövlətlərin xüsusi şəxs və ya müstəqil qurumların tabeliklərində olan başqa şəxsləri işgəncə, qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldıcı rəftar və ya cəzaya məruz qoymamasını təmin etmək üçün pozitiv tədbirlər görməli olduğu dolayı olaraq nəzərdə tutulur. Adı həyatın əmək münasibətləri və ya mənzil hüququ kimi əsas aspektlərinə təsir edən sahələrdə insanlar 26-ci maddədə nəzərdə tutulan anlamda ayrı-seçkilikdən qorunurlar.
 9. Pakt çərçivəsində tanınan hüquqların benefisiarları fiziki şəxslərdir. 1-ci maddə istisna olmaqla, Paktda hüquqi şəxslərin və ya bənzər qurum və ya kollektivlərin

hüquqları sadalanmasa da, Pakt çərçivəsində tanınan öz seçimi əsasında din və əqidəyə malik olmaq və ya din və ya əqidəni qəbul etmək azadlığı (18-ci maddə), başqaları ilə birləşmək azadlığı (22-ci maddə) və ya azlıqların üzvlərinin hüquqları (27-ci maddə) kimi hüquqların çoxu başqaları ilə birlikdə həyata keçirilə bilər. Komitənin səlahiyyətinin fiziki şəxslər tərəfindən və ya onların adından təqdim edilən (Fakültativ protokolun 1-ci maddəsi) məlumatların alınması və baxılması ilə məhdudlaşması faktı belə şəxslərə hüquqi şəxslər və bənzər qurumların hərəkət və ya hərəkətsizliklərinin onların hüquqlarını pozduğunu bildirməsinə mane olmur.

10. Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq İştirakçı dövlətlərdən hüdudları daxilində və yurisdiksiyası altında olan hər kəsin Pakt çərçivəsində nəzərdə tutulan hüquqlarına hörmət etmək və onları təmin etmək tələb olunur. Bu o deməkdir ki, İştirakçı dövlət ərazisi daxilində olmasa da, səlahiyyəti və nəzarəti altında olan hər kəsin Paktla müəyyən edilən hüquqlarına hörmət etməli və onları təmin etməlidir. İyirmi yeddinci sessiyada (1986-cı il) qəbul edilən 15 sayılı ümumi şərhə göstəriləni kimi, Paktla müəyyən edilən hüquqlardan istifadə hüququna yalnız İştirakçı dövlətlərin vətəndaşları deyil, həm də vətəndaşlığından və ya vətəndaşlıqlarının olmamasından asılı olmayaraq, İştirakçı dövlətin hüdudları daxilində və yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslər, məsələn, sığınacaq axtaranlar, qaçqınlar, əməkçi miqrantlar və başqa kateqoriyalı şəxslər də malikdirlər. Bu prinsip həmçinin İştirakçı dövlətin ərazisindən kənarında fəaliyyət göstərən silahlı qüvvələrinin effektiv nəzarəti altında olan şəxslərə bu nəzarətin necə əldə edildiyindən asılı olmayaraq şamil edilir, məsələn, beynəlxalq sülhməramlı missiya və ya əməliyyatda iştirak üçün təyin edilmiş milli kontingentdən söhbət getdikdə.
11. Komitənin 29¹ sayılı ümumi şərhində göstəriləni kimi, Paktın müddəaları həmçinin beynəlxalq humanitar hüquq normalarının tətbiq olunduğu silahlı münaqişə vəziyyətlərinə tətbiq edilir. Paktla nəzərdə tutulan müəyyən hüquqların təfsiri üçün beynəlxalq humanitar hüquq daha konkret qaydaları xüsusən münasib olsa da, hər iki hüquq sferası bir-birini tamamlayır və bir-birini istisna etmir.
12. Bundan əlavə, İştirakçı dövlətlərin 2-ci maddədə nəzərdə tutulan hüdudları daxilində və yurisdiksiyaları altında hər kəsin Pakt çərçivəsində tanınan hüquqlarına hörmət etmək və onları təmin etmək öhdəlikləri göndərildiyi və ya göndərilə biləcəyi ölkədə şəxsə qarşı Paktın 6-cı və 7-ci maddələrində müəyyən edilən düzəldilməsi mümkün olmayan zərərin törədilməsi təhlükəsinin olduğunun güman edilməsi üçün tutarlı əsasların olduğu hallarda həmin şəxsi ekstradisiya, deportasiya və sürgün etməmək öhdəliyini nəzərdə tutur. Müvafiq məhkəmə orqanları və inzibati orqanlar belə məsələlərdə Paktın müəyyən etdiyi öhdəliklərə riayət olunmasının zərurəti barədə məlumatlandırılmalıdır.

¹ Fövqəladə vəziyyət haqqında 29 sayılı şərh, 24 iyul 2001-ci il tarixində qəbul edilib; 2001-ci il üzrə illik hesabatda yenidən dərc edilir, A/56/40, VI Əlavə, 3-cü bənd.

-
13. Paktın 2-ci maddəsinin 2-ci bəndi İştirakçı Dövlətlər üzərinə Paktın müəyyən edilən hüquqların ölkədaxili qanunvericilikdə tanınması üçün zəruri addımları yerinə yetirmək öhdəliyi qoyur. Bu o deməkdir ki, Paktın nəzərdə tutulan hüquqlar hələ ölkə daxili qanunvericilikləri və ya praktikaları çərçivəsində qorunmursa, İştirakçı dövlətlərdən Paktın ratifikasiyası zamanı müvafiq müddəalarla uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə daxili qanunvericilik və praktikalarına zəruri dəyişiklikləri etmək tələb olunur. 2-ci maddə ölkə daxili qanunvericiliklə Pakt arasında uyğunsuzluqları olduğu halda ölkədaxili qanunvericilik və ya praktikanın Paktın mühüm zəmanətlərinin təyin etdiyi standartlara cavab verəcək şəkildə dəyişdirilməsini tələb edir. 2-ci maddə İştirakçı dövlətə zəruri tədbirləri ölkədaxili konstitusiya strukturuna müvafiq qaydada həyata keçirməyə icazə verir və Paktın milli qanunvericiliyə inkorporasiya edilməklə məhkəmələrdə birbaşa tətbiq edilməsini tələb etmir. Komitə isə bu fikirdədir ki, Paktla zəmanət verilən hüquqlar Paktın avtomatik və ya inkorporasiya vasitəsilə ölkədaxili hüquq sisteminin bir hissəsinə çevrildiyi ölkələrdə daha yaxşı qoruna bilər. Komitə 2-ci bəndə uyğun olaraq Paktın müəyyən edilən hüquqların tam həyata keçirilməsi üçün Paktın ölkədaxili hüquq sisteminin bir hissəsi olmadığı İştirakçı dövlətləri Paktın daxili hüququn bir hissəsinə çevrilmək məqsədilə inkorporasiya edilməsi məsələsini götür-qoy etməyə çağırır.
 14. Paktın 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində bəyan edilən Paktın çərçivəsində tanınan hüquqların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi öhdəliyi mütləq öhdəlikdir və dərhal qüvvəyə minir. Bu öhdəliyə əməl edilməməsi hər hansı siyasi, sosial, mədəni və ya iqtisadi xarakterli daxili amillə əsaslandırılı bilməz.
 15. Paktın 2-ci maddəsinin 3-cü bəndinə Paktın müəyyən edilən hüquqların səmərəli müdafiəsi ilə yanaşı, hər kəsin pozulmuş hüquqlarının bərpası üçün əlçatan və səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi ilə təmin edilməsi tələbi daxildir. Belə hüquq müdafiə vasitələri xüsusən uşaqlar daxil olmaqla, həssas insan kateqoriyaları nəzərə alınaraq müvafiq qaydada uyğunlaşdırılmalıdır. Komitə İştirakçı dövlətlərin ölkədaxili qanunvericilikdə hüquqların pozulması barədə şikayətlərin baxılması üçün lazımı məhkəmə mexanizmləri və inzibati mexanizmləri yaratmasına böyük əhəmiyyət verir. Komitə qeyd edir ki, Paktın müəyyən edilən hüquqların həyata keçirilməsi məhkəmələr tərəfindən müxtəlif yollarla, o cümlədən Paktın müddəalarının birbaşa tətbiqi, müqayisə edilə bilən konstitusiya və ya başqa qanun müddəalarının tətbiqi və ya ölkədaxili qanunvericilik tətbiq edildiyi halda Paktın müddəalarına istinad yolu ilə təmin edilə bilər. Hüquqların pozulması iddialarının qısa müddətdə, ehtiyatlı və effektiv şəkildə araşdırılmasını nəzərdə tutan ümumi öhdəliyin icrası üçün inzibati mexanizmlər xüsusi ilə vacibdir. İştirakçı dövlətin baş vermiş pozuntular haqqında iddiaların araşdırılması üçün tədbir görməməsi öz-özlüyündə Paktın pozulması demək ola bilər. Səmərəli müdafiə vasitəsi hüququnun ən vacib elementi davam edən pozuntu halının aradan qaldırılmasıdır.

-
16. Paktın 2-ci maddəsinin 3-cü bəndi İştirakçı dövlətlərdən Paktın müəyyən edilən hüquqları pozulmuş şəxsləri təzminatla təmin etməyi tələb edir. Paktın müəyyən edilən hüquqları pozulmuş şəxslər təzminatla təmin edilmədikdə, 2-ci maddənin 3-cü bəndinin effektivliyi üçün mərkəzi rol oynayan səmərəli müdafiə vasitəsi öhdəliyi yerinə yetirilməmiş qalır. Komitə hesab edir ki, 9-cu maddənin 5-ci bəndi və 14-cü maddənin 6-cı bəndində birmənalı ifadə edilmiş təzminat tələbi ilə yanaşı, Paktın bir qayda olaraq müvafiq kompensasiyanın ödənilməsi öhdəliyi nəzərdə tutulur. Komitə qeyd edir ki, müvafiq hallarda təzminat restitusiya, reabilitasiya, ictimaiyyət qarşısında üzrün istənməsi, ictimai mərasimlər, hərəkətin təkrarlanmayacağına dair zəmanət, müvafiq qanun və praktikaya düzəlişlərin edilməsi, eləcə də hüquqların pozulmasında təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması kimi təminatlardan ibarət ola bilər.
17. Ümumiyyətlə, Paktın tələblərinin pozulması hallarının təkrarlanmasının qarşısının alınması üzrə 2-ci maddədən irəli gələn öhdəliyin inkar edilməsi Paktın məqsədlərinə zidd olardı. Buna görə də Komitə tez-tez Fakültativ protokol əsasında baxılan işlər barədə fikirlərində konkret bir qurban üçün məxsusi hüquq müdafiə vasitəsinin təmin edilməsindən ziyadə sözügedən pozuntu növünün təkrar meydana gəlməsinin qarşısının alınması üçün tədbirlərin görülməsinin zərurətini qeyd etmişdir. Belə tədbirlər İştirakçı dövlətlərin qanunvericiliyinə və praktikasına dəyişikliklərin edilməsini tələb edə bilər.
18. 15-ci bənddə bəhs edilən istintaq nəticəsində Paktın çərçivəsində müəyyən edilən hüquqların pozulduğunun aşkar edildiyi hallarda İştirakçı dövlətlər göstərilən hüquqların pozulmasında təqsirli olan şəxsləri məsuliyyətə cəlb etməlidir. Araşdırmanın aparılmaması halında olduğu kimi, belə pozuntularda təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməməsi də öz-özlüyündə Paktın pozulması demək ola bilər. Bu öhdəliklər xüsusən, işgəncə və ona bənzər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldıcı rəftar (7-ci maddə), lazımı istintaq aparılmadan ölüm cəzası və əsassız ölüm cəzası (6-cı maddə), məcburi yox olma (7-ci, 9-cu və qismən 6-cı maddə) kimi ölkədaxili və ya beynəlxalq hüquqda cinayət hesab edilən pozuntu halları ilə əlaqədar meydana gəlir. Tərədilən pozuntu mülki əhaliyə qarşı geniş yayılmış və ya sistemli hücumların bir hissəsidirsə, belə pozuntular insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur (bax: Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutu, 7-ci maddə). Müvafiq olaraq İştirakçı dövlətlər Paktın nəzərdə tutulan hüquqları pozan dövlət məmurlarını və ya dövlət qulluqçularını əfvün tətbiqi (bax: 20 (44) sayılı ümumi qeyd) və ya toxunulmazlığın və azad olunmanın tətbiq edildiyi bəzi hallarda olduğu kimi şəxsi məsuliyyətdən azad edə bilməzlər. Bundan əlavə, heç bir rəsmi status belə pozuntularda təqsirli elan edilə biləcək şəxslərin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməyə qarşı toxunulmazlıqdan istifadə etməsinə bəraət verə bilməz. Həmçinin hüquqi məsuliyyətin müəyyən edilməsi qarşısında verilən əmrə tabe olmaqla əsaslandırılma və ya tətbiq edildiyi halda iddia müddətinin çox qısa olmasına istinad edilməsi kimi başqa maneələr də aradan qaldırılmalıdır. İştirakçı dövlətlər həmçinin ölkədaxili və beynəlxalq

hüquqa əsasən cəzalandırılmalı olan hüquq pozuntularını törətməkdə şübhəli bilinən şəxslərin məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün bir-birlərinə kömək etməlidirlər.

19. Bundan əlavə, komitə hesab edir ki, səmərəli müdafiə vasitəsi hüququ müəyyən hallarda İştirakçı dövlətlərdən pozuntuların davam etməsinə yol verilməməsi üçün müvəqqəti və ya aralıq tədbirlərin görülməsini və bu pozuntuların səbəb ola biləcəyi zərərin əvəzinin mümkün olan ən qısa müddətdə ödənməsi üçün tədbirlərin görülməsini tələb edə bilər.
20. Hətta lazımi hüquq müdafiə vasitəsinin təmin edilməsinin hüquqi sistemdə nəzərdə tutulduğu İştirakçı dövlətlərdə də yenə də Pakt çərçivəsində tanınan hüquqların pozulması hallar baş verir. Görünür, bu, hüquqi müdafiə vasitələrinin təcrübədə effektiv ola bilməməsi ilə əlaqədardır. Buna görə də İştirakçı dövlətlərə dövrü hesabatlarında hüquq müdafiə vasitələrindən səmərəli istifadə yolunda mövcud maneələr haqqında məlumat təqdim etmək təklif olunur.

Ümumi Şərh No. 32:

Maddə 14:

Məhkəmələr qarşısında bərabərlik və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt

Paylanma : Ümumi

CCPR/C/GC/32
23 avqust 2007-ci il

Əsli : İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ

Doqquzuncu sessiya

Cenevrə, 9 - 27 iyul 2007-ci il

32 saylı Ümumi Şərh

Maddə 14: Məhkəmələr qarşısında bərabərlik və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

I. ÜMUMİ QEYDLƏR

1. Bu ümumi şərh 13 saylı ümumi şərhə əvəzləyir (iyirmi birinci sessiya).
2. Məhkəmələr qarşısında bərabərlik və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ insan hüquqlarının qorunmasının ən vacib elementidir və qanunun aliliyinə təminat məqsədilə prosessual vasitə kimi xidmət edir. Paktın 14-cü maddəsi ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədi daşıyır və bunun üçün bir sıra konkret hüquqlara zəmanət verir.
3. Təbii sahələri fərqli olan müxtəlif zəmanətləri özündə birləşdirən 14-cü maddə mahiyyəti etibarilə xüsusilə mürəkkəbdir. 1-ci paragrafın birinci cümləsində məhkəmə icraatının növündən asılı olmayaraq, məhkəmələr qarşısında bərabərliyə dair ümumi zəmanət verilir. Eyni paragrafın ikinci cümləsi hər hansı cinayət ittihamı üzləşən və ya hüquq və öhdəlikləri mülki proses çərçivəsində müəyyən edilən bütün şəxslərə qanuna uyğun olaraq təsis edilmiş səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə qarşısında ədalətli və açıq məhkəmə baxışı hüququ verir. Belə icraatlarda KIV və ictimaiyyət yalnız 1-ci paragrafın üçüncü cümləsində müəyyən edilən hallardan məhkəmə baxışına buraxılmaya bilər. Maddənin 2-5-ci paragraflarına cinayətlə ittiham olunan şəxslər üçün prosessual zəmanətlər daxildir. 6-cı bənd cinayət işlərində məhkəmə səhvi halında əhəmiyyətli kompensasiya hüququ təmin edir. 7-ci bənd əhəmiyyətli bir azadlığa, fiziki şəxsin artıq qəti məhkum olduğu və ya bəraət aldığı eyni hüquq pozuntusuna görə iki dəfə mühakimə edilməmək və ya cəzalandırılmamaq

hüququna zəmanət verir. Paktın iştirakçısı olan dövlətlər öz hesabatlarında ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun bu fərqli aspektlərini bir-birlərindən aydın şəkildə ayırmalıdır.

4. 14-cü maddəyə iştirakçı dövlətlərin hüquqi əməllərindən və ölkədaxili qanunvericiliklərindən asılı olmayaraq əməl etməli olduqları zəmanətlər daxildir. Onlar bu zəmanətlərin müvafiq hüquqi sistemləri çərçivəsində necə təfsir olunduğu barədə məlumat verməli olsalar da, Komitə qeyd edir ki, Pakta daxil olan zəmanətlərin əsas məzmunu yalnız ölkədaxili qanunvericilik əsasında müəyyən edilə bilməz.
5. 14-cü maddənin konkret bəndlərində qeyd-şərtlər məqbul ola bilsə də, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququna münasibətdə ümumi qeyd-şərt Paktın məqsədinə ziddir.¹
6. 14-cü maddə Paktın 4-cü maddəsinin 2-ci bəndində müəyyən edilən məhdudlaşdırıla bilməyən hüquqlar siyahısına daxil olmasa da, 14-cü maddə çərçivəsində tələb olunan normal prosedurdan geri çəkilən dövlətlər dövlət daxilində fəvqəladə vəziyyətlərin meydana gəlməsi halında bu məhdudlaşdırmaların faktiki vəziyyətin tələb etdiyi həddi aşmamasını təmin etməlidirlər. Ədalətli məhkəmə araşdırmasına dair zəmanət məhdudlaşdırıla bilməyən hüquqların qorunmasından yayınmaq məqsədli məhdudlaşdırma tədbirlərinin obyektinə ola bilməz. Məsələn, Paktın 6-cı maddəsinin heç bir müddəası məhdudlaşdırıla bilməz, fəvqəladə vəziyyətdə edam cəzasının verilməsinə gətirib çıxaran hər hansı məhkəmə Paktın müddəalarına, o cümlədən 14-cü maddənin bütün tələblərinə cavab verməlidir.² Bənzər qaydada 7-ci maddənin müddəaları da bütövlükdə məhdudlaşdırıla bilmədiyindən bu müddəanın şərtlərinin pozulması ilə əldə edilən hər hansı ifadə və ya etiraf, yaxud prinsip etibarilə hər hansı başqa sübut fəvqəladə vəziyyət də daxil olmaqla, 14-cü maddədə əhatə olunan məhkəmə icraatlarında istifadə edilə bilməz.³ Bu zaman 7-ci maddənin tələblərinin pozulması ilə əldə edilmiş ifadə və ya etirafdan bu müddəa çərçivəsində qadağan edilmiş işgəncə və ya başqa rəftarın meydana gəldiyinə dair sübut kimi istifadə edildiyi hallar istisna təşkil edir.⁴ Ədalətli məhkəmə araşdırmasının fundamental prinsiplərindən, o cümlədən təqsirsizlik prezumpsiyasından geri çəkilmək hər zaman qadağandır.⁵

¹ Pakt və ya onun Fakültativ protokoluna qoşulma zamanı və ya ratifikasiya zamanı irəli sürülən qeyd şərtlər və ya Paktın 41-ci maddəsinin 8-ci bəndi çərçivəsindəki bəyanatlarla bağlı məsələlər haqqında 24 sayılı şərh (1994)

² 4-cü maddə barədə 29 sayılı ümumi şərh (2001): Fəvqəladə hallarda geri çəkilmələr, bənd 15.

³ Eyni mənbə, bənd 7 və 15.

⁴ Müqayisə üçün: İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya, maddə 15.

⁵ 4-cü maddə barədə 29 sayılı ümumi şərh (2001): Fəvqəladə hallarda geri çəkilmələr, bənd 11.

II. MƏHKƏMƏLƏR QARŞISINDA BƏRABƏRLİK

7. 14-cü maddənin 1-ci bəndinin birinci cümləsi məhkəmələr qarşısında bərabərlik hüququna ümumi şəkildə zəmanət verir. Bu zəmanət yalnız 14-cü maddənin birinci bəndinin ikinci cümləsində göstərilən məhkəmələrə deyil, ölkədaxili hüququn məhkəmə orqanına məhkəmə funksiyası verdiyi bütün hallarda tətbiq edilməlidir.⁶
8. Ümumiyyətlə, məhkəmələr qarşısında bərabərlik hüququ 14-cü maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsində qeyd edilən prinsiplərdən əlavə, bərabər istifadə imkanı və silahların bərabərliyinə zəmanət verir və sözügedən məhkəmə icraatının tərəfləri ilə ayrılıqda yol verilmədən rəftar edilməsini təmin edir.
9. 14-cü maddə cinayət ittihamlarının və ya mülki prosesdə hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi zamanı məhkəmələrə çıxış hüququnu əhatə edir. Prosesual baxımdan heç kimin ədalət mühakiməsi tələb etmək hüququndan məhrum edilməməsinin təmin edilməsi məqsədilə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsindən istifadə hüququna bütün belə hallarda effektiv zəmanət verilməlidir. Məhkəmələrə çıxış və onlar qarşısında bərabərlik hüququ iştirakçı dövlətlərin vətəndaşları ilə məhdudlaşmır, milliyyətindən və ya vətəndaşlığından, sığınacaq axtaran, qaçqın, əməkçi miqrant, böyüklərin müşayiət etmədiyi uşaq və ya başqa statuslarından asılı olmayaraq, iştirakçı tərəfin ərazisində olan və ya onun yurisdiksiyasının tətbiq olunduğu hər kəsə şamil edilməlidir. Şəxsin səlahiyyətli məhkəmələrə çıxış cəhdlərinin sistemli qaydada de yure və ya de fakto əngəlləndiyi vəziyyət 14-cü maddənin 1-ci bəndinin 1-ci cümləsində müəyyən edilən zəmanətə ziddir.⁷ Bu zəmanət həmçinin məhkəmələrə çıxışla əlaqədar qanuna əsaslanmayan və obyektiv və ağılabatan əsaslandırılmaya söykənməyən hər hansı fərqi qoyulmasını qadağan edir. İrqi, rəng, cinsiyyət, dil, din, siyasi və ya başqa inanc, milli və ya sosial mənşə, əmlak, doğum və ya başqa zəmində müəyyən şəxslərin hər hansı başqa şəxslərə qarşı məhkəmə iddiası qaldırmasının qadağan edilməsi zəmanətin şərtlərini pozur.⁸
10. Hüquqi yardımdan istifadə imkanının olması və ya olmaması çox vaxt hər hansı şəxsin müvafiq icraatlara çıxış imkanını və ya onun icraatlarda iştirakının məna kəsb edib-etməyəcəyini müəyyən edir. 14-cü maddə 3 (d) yarımbəndində göstərilən cinayət mühakimə icraatlarında hüquqi yardım üçün bir mənalı şəkildə zəmanət müəyyən etsə də, Dövlətlər ödəniş üçün yetərli vəsaiti olmayan şəxsləri başqa hallarda da ödənişsiz hüquqi yardımla təmin etməyə

⁶ Məlumat № 1015/2001, Perterer Avstriyaya qarşı, bənd 9.2 (dövlət qulluqçusu barəsində intizam icraatı); Məlumat № 961/2000, Everett İspaniyaya qarşı, bənd 6.4 (ekstradisiya).

⁷ Məlumat № 468/1991, Oló Bahamonde Ekvatorial Qvineyaya qarşı, 9.4-cü bənd

⁸ Məlumat № 202/1986, Ato del Avellanal Peruya qarşı, 10.2-ci bənd (məhkəmə qarşısında birgə əmlakı təmsil etmək üçün yalnız ərazinin verilməsi, beləliklə evli qadının məhkəmədə iddia qaldırmasının istisna edilməsi). Həmçinin bax: ayrılıqda yolverilməzliyi haqqında 18 sayılı ümumi şərh (1989), 7-ci bənd.

təşviq edilirlər. Bəzi hallarda onlar bu yardımı təmin etmək məcburiyyətində ola bilərlər. Məsələn, ölüm cəzasına məhkum edilmiş şəxs cinayət mühakimə icraatındakı pozuntuların konstitusiyaya uyğunluğuna baxılmasını istədikdə, lakin bu hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə məqsədilə hüquqi yardım almaq üçün yetərli vəsaitə malik olmadıqda, Paktın 2-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə müəyyən edilən səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ ilə əlaqədar olaraq, Dövlət 14-cü maddənin 1-ci bəndində müəyyən edilən qaydada hüquqi yardım təmin etmək öhdəliyi daşıyır.⁹

11. Bənzər qaydada məhkəmə icraatlarının tərəflərinə münasibətdə ədalət mühakiməsinə çıxışlarının qarşısını de fakto ala biləcək rüsumların təyin edilməsi 14-cü maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq sualların ortaya çıxmasına səbəb ola bilər.¹⁰ Xüsusilə də, nəticələri nəzərə alınmadan və ya hüquqi yardım təmin edilmədən məhkəmədə lehinə qərar çıxarılan şəxsin xərclərinin ödənməsinə dair sərt tələbin irəli sürülməsi şəxslərin Pakt çərçivəsində hüquqlarının bərpasına nail olmaq üçün mümkün icraatlardan istifadə etməsi baxımından çəkindirici təsirə malik ola bilər.¹¹
12. 14-cü maddənin 1-ci bəndində müəyyən edilən məhkəməyə bərabər çıxış hüququ birinci instansiya məhkəmələrinə çıxışa şamil edilir və apelyasiya və ya başqa hüquq müdafiə vasitələrinə çıxış məsələsini əhatə etmir.¹²
13. Məhkəmələr qarşısında bərabərlik hüququ həmçinin silahların bərabərliyini təmin edir. Bu o deməkdir ki, fərqləndirmənin qanuna əsaslandığı, obyektiv və ağılabatan şəkildə əsaslandırıla bildiyi hallar istisna olmaqla, bütün tərəflər - təqsirləndirilən şəxs faktiki olaraq əlverişsiz mövqeyə keçirilmədən və ya ona qarşı başqa ədalətsizliyə yol verilmədən - eyni prosessual hüquqlarla təmin edilməlidirlər.¹³ Məsələn, müəyyən qərarlara qarşı apelyasiya icazəsi təqsirləndirilən şəxsə deyil, yalnız prokurora verildiyi halda prosessual bərabərlikdən söhbət gedə bilməz.¹⁴ Tərəflərin bərabərliyi prinsipi həmçinin mülki məhkəmə icraatlarına aiddir və başqa tələblərlə yanaşı, hər bir tərəfin qarşı tərəfin irəli sürdüyü bütün arqument və sübutlara etiraz etmək imkanı ilə təmin edilməsini tələb edir.¹⁵ İstisna hallarda, yetərli vəsaiti olmayan tərəfin məhkəmə

⁹ Məlumat № 377/1989, Currie Yamaykaya qarşı, 13.4-cü bənd; № 704/1996, Shaw Yamaykaya qarşı, 7.6-cı bənd; № 707/1996, Taylor Yamaykaya qarşı, 8.2-ci bənd; № 752/1997, Henry Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.6-cı bənd; № 845/1998, Kennedy Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.10-cu bənd.

¹⁰ Məlumat № 646/1995, Lindon Avstraliyaya qarşı, 6.4-cü bənd.

¹¹ Məlumat № 779/1997, Äärelä və Näkkäläjärvi Finlandiyaya qarşı, 7.2-ci bənd

¹² Məlumat № 450/1991, I.P. Finlandiyaya qarşı, 6.2-ci bənd

¹³ Məlumat № 1347/2005, Dudko Avstraliyaya qarşı, 7.4-cü bənd.

¹⁴ Məlumat № 1086/2002, Weiss Avstriyaya qarşı, 9.6-ci bənd. Prosessual bərabərlik prinsipinin pozulduğu daha bir nümunə üçün bax: Məlumat № 223/1987, Robinson Yamaykaya qarşı, 10.4-cü bənd (dinləmənin təxirə salınması).

¹⁵ Məlumat № 846/1999, Jansen-Gielen Niderlanda qarşı, 8.2-ci bənd və № 779/1997, Äärelä və Näkkäläjärvi Finlandiyaya qarşı, 7.4-cü bənd

icraatında bərabər şərtlər daxilində iştirak və ya onun təqdim etdiyi şahidlərin dinlənilə bilməsi üçün zəruri olduqda, tərcüməçinin yardımının ödənişsiz təmin edilməsi tələb oluna bilər.

14. Məhkəmələr qarşısında bərabərlik həmçinin bənzər işlərə bənzər icraatlar çərçivəsində baxılmasını tələb edir. Məsələn, müəyyən məhkəmə işi kateqoriyaları üçün istisnayı cinayət prosedurları və ya xüsusi formalaşdırılmış məhkəmələrdən istifadə olunursa,¹⁶ aparılan bu fərqləndirmə obyektiv və ağılabatan şəkildə əsaslandırılmalıdır.

III. SƏLAHIYYƏTLİ, MÜSTƏQİL VƏ QƏRƏZSİZ MƏHKƏMƏ QARŞISINDA ƏDALƏTLİ VƏ AÇIQ MƏHKƏMƏ BAXIŞI

15. 14-cü maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsinə uyğun olaraq, fiziki şəxslərə qarşı irəli sürülən cinayət ittihamlarının baxılması və mülki prosesdə hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar hallarda, qanuna müvafiq qaydada təsis edilmiş səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə qarşısında ədalətli və açıq məhkəmə baxışı hüququna zəmanət verilir. Prinsip etibarilə cinayət ittihamları ölkədaxili cinayət hüququ çərçivəsində cəzaya səbəb olduğu bəyan edilən əməllərə aiddir. Bu anlayış ölkə daxili hüquq çərçivəsindəki xarakteristikasından asılı olmayaraq, məqsədi, xarakteri və ya ağırlıq dərəcəsinə görə cinayət hesab edilməli olan, sanksiya tələb edən, mahiyyəti etibarilə cinayət olan əməlləri də əhatə edə bilər.¹⁷
16. Mülki məhkəmə icraatında (*de caractère civil/de caractère civil*) hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi anlayışı daha mürəkkəbdir. Bu, Paktın müxtəlif dilli variantlarında fərqli qaydada ifadə edilir və Paktın 53-cü maddəsinə əsasən, bu variantlar eyni qüvvəyə malikdir, və “*travaux préparatoires*” (hazırlıq materialları) müxtəlif dilli mətnlərdəki fərqləri aradan qaldırmır. Komitə qeyd edir ki, “mülki məhkəmə icraatı” anlayışı və ya onun başqa dillərdəki mətnlərdəki ekvivalentləri ölkədaxili hüquq sistemlərinin konkret hüquqların müəyyən edilməsi məqsədilə təmin etdiyi konkret forum və ya tərəflərin statusundan çox sözügedən hüququn mahiyyətinə əsaslanır.¹⁸ Bu anlayış aşağıdakıları əhatə edir:
(a) müqavilə, mülkiyyət və mülki hüquq pozuntuları sahələrinə aid hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi məqsədi daşıyan məhkəmə prosedurları, eləcə də
(b) dövlət qulluqçularının işinə intizam xaricində səbəblərdən xitam verilməsi,¹⁹

¹⁶ Məsələn, təqsirləndirilən şəxslərin və ya cinayətlərin müəyyən kateqoriyaları üçün andlılar heyəti istisna edilirsə, (bax: yekun qeydlər, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı, CCPR/CO/73/UK (2001), 18-ci bənd).

¹⁷ Məlumat № 1015/2001, Perterer Avstriyaya qarşı, 9.2-ci bənd

¹⁸ Məlumat № 112/1981, Y.L. Kanadaya qarşı, 9.1 və 9.2-ci bəndlər.

¹⁹ Məlumat № 441/1990, Casanovas Fransaya qarşı, 5.2-ci bənd

sosial sığorta müavinətlərinin,²⁰ yaxud hərbiçilərin təqaüd hüquqlarının²¹ müəyyən edilməsi və ya dövlət torpaqlarından istifadə prosedurları²² və ya özəl mülkiyyətin müsadirə edilməsi kimi inzibati hüquq sahəsinə aid ekvivalent anlayışlar. Bundan əlavə, o, (c) sözügedən hüququn mahiyyəti əsasında konkret haldan asılı olaraq qiymətləndirilməli olan başqa prosedurları da əhatə edə bilər.

17. Digər tərəfdən 14-cü maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsində müəyyən edilən məhkəmələrə çıxış hüququ ölkədaxili hüququn sözügedən şəxsi hər hansı hüquqla təmin etmədiyi halları nəzərdə tutmur. Bu səbəbdən Komitə ölkədaxili hüququn dövlət qulluğunda daha yüksək vəzifəyə çəkilmək hüququ və ya²³ hakim təyin edilmək²⁴ hüququnu və ya edam hökmünün icra hakimiyyəti tərəfindən ləğv edilməsini nəzərdə tutmadığı hallarda bu müddəanın tətbiq edilməli olmadığını qərarlaşdırmışdır.²⁵ Bundan əlavə, yüksək səviyyəli inzibati nəzarətə tabe olan şəxslərə - dövlət qulluqçularına,²⁶ silahlı qüvvələrin üzvlərinə və ya məbuslara münasibətdə tətbiq olunan cinayət sanksiyası olmayan intizam tədbirləri kimi, tədbirlər təyin edildiyi hallarda mülki məhkəmə icraatında hüquq və öhdəliklər müəyyən edilmir. Əlavə olaraq, bu zəmanət ekstradisiya, sürgün və departasiya prosedurlarına da şamil edilmir.²⁷ 14-cü maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsində məhkəməyə çıxış hüququ nəzərdə tutulmasa da bu və bənzər hallarda başqa prosessual zəmanətlər tətbiq oluna bilər.²⁸
18. 14-cü maddənin 1-ci bəndində göstərilən, qanuna uyğun olaraq təsis edilmiş “məhkəmə” anlayışı necə adlandırıldığından asılı olmayaraq, hakimiyyətin qanunverici və icraedici qollarından müstəqil olan və ya konkret hallarda mahiyyəti etibarilə məhkəmə xarakterli icraatlarda hüququ məsələlərlə bağlı qərarların qəbul edilməsində müstəqilliyə malik olan orqanı bildirir. 14-cü maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsi əleyhinə cinayət ittihamı irəli sürmüş hər kəsin belə məhkəmələrə çıxış hüququna zəmanət verir. Bu hüquq məhdudlaşdırıla bilməz və “məhkəmə” olmayan orqan tərəfindən irəli sürülmüş hər hansı cinayət ittihamı bu müddəaya ziddir. Mülki məhkəmə icraatında hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsinə gəldikdə isə, analoji olaraq bu hüquq və öhdəliklər yuxarıda sözügedən cümlədə müəyyən edilən anlama uyğun gələn

²⁰ Məlumat № 454/1991, Garcia Pons İspaniyaya qarşı, 9.3-cü bənd

²¹ Məlumat № 112/1981, Y.L. Kanadaya qarşı, 9.3-cü bənd.

²² Məlumat № 779/1997, Äärelä və Näkkäljäjärvi Finlandiyaya qarşı, bənd: 7.2 – 7.4.

²³ Məlumat № 837/1998, Kolanowski Polşaya qarşı, 6.4-cü bənd

²⁴ Məlumat № 972/2001, Kazantzis Kiprə qarşı, 6.5-ci bənd; Məlumat № 943/2000, Jacobs Belçikaya qarşı, 8.7-ci bənd, Məlumat № 1396/2005, Rivera Fernández İspaniyaya qarşı, 6.3-cü bənd.

²⁵ Məlumat № 845/1998, Kennedy Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.4-cü bənd.

²⁶ Məlumat №. 1015/2001, Perterer Avstriyaya qarşı, 9.2-ci bənd (intizam tədbiri kimi vəzifədən kənarlaşdırılma).

²⁷ Məlumat № 1341/2005, Zundel kanadaya qarşı, 6.8-ci bənd, № 1359/2005, Esposito İspaniyaya qarşı, 7.6-cı bənd.

²⁸ Bax: aşağıda 62-ci bənd.

məhkəmə tərəfindən həyata keçirilən icraatın azı bir mərhələsində müəyyən edilməlidir. İştirakçı Dövlətin belə hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi və ya konkret hallarda belə məhkəməyə çıxışa imkan yaratmaq üçün səlahiyyətli məhkəmə təsis etməməsi aşağıdakı hallarda 14-cü maddənin pozulmasına bərabər olacaq: bu məhdudiyyətlər ölkədaxili qanunvericiliyə əsəlanmadıqda, ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsi kimi qanuni məqsədlər üçün zəruri olmadıqda, yaxud yurisdiksiyada beynəlxalq hüquqdan irəli gələn istisnalara, məsələn, toxunulmazlıqlara əsaslandıqda və ya fiziki şəxsin ixtiyarına verilən məhkəmə çıxışı hüququnun məğzinə zərər verəcək dərəcədə məhdudlaşdırıldıqda.

19. 14-cü maddənin 1-ci bəndi çərçivəsində məhkəmənin səriştəli, müstəqil və qərəzsiz olması tələbi hər hansı istisnasına yol verilməyən mütləq hüquqdur.²⁹ Müstəqillik tələbi xüsusən hakimlərin təyin edilməsi proseduru və şərtlərinə, hakimlərin məcburi təqaüd yaşına çatana və ya səlahiyyət müddətlərinin bitməsinə qədər vəzifədə qalmaları üçün zəmanətlərə, mövcud olduğu halda, hakimlərin vəzifələrinin yüksəldilməsi, funksiyalarının ötürülməsi, dayandırılması və ya ləğv olunması şərtlərinə, məhkəmənin icraedici və qanunvericilik qolları tərəfindən siyasi müdaxilələrdən faktiki müstəqilliyinə aiddir. Dövlətlər məhkəmə sistemi üzvlərinin təyin edilməsi, əməkhaqları, vəzifədə qalma müddətləri, vəzifələrinin yüksəldilməsi və işdən azad edilmələri və onlara qarşı intizam tədbirlərinin görülməsi üçün dəqiq prosedurları və obyektiv meyarları müəyyən edən qanunların qəbulu və ya konstitusiya vasitəsilə məhkəmə sisteminin müstəqilliyinə zəmanət verən, hakimləri qərar qəbulu prosesinə hər hansı formalı siyasi müdaxilədən qorumaq məqsədi daşıyan konkret tədbirlər görməlidirlər.³⁰ Məhkəmə sistemi və icraedici orqanların funksiya və səlahiyyətlərinin bir-birindən açıqca fərqlənmədiyini hallar və ya icraedici orqan məhkəməni idarə edər və ya ona nəzarət edə bilməsi müstəqil məhkəmə anlayışına ziddir.³¹ Hakimlərin maraqların toqquşması və hədə-qorxudan qorunması zəruridir. Müstəqilliklərinin qorunması məqsədilə onların hakim statusları, o cümlədən səlahiyyət müddətləri, təhlükəsizlikləri, adekvat əməkhaqqı almaları, xidmət şəraitləri, təqaüdləri və təqaüd yaşları qanunla adekvat qaydada təmin edilməlidir.
20. Hakimlər yalnız konstitusiya və ya qanunla müəyyən edilmiş obyektivlik və qərəzsizliyi təmin edən ədalətli prosedurlar çərçivəsində və ciddi qanunsuz davranış və ya səriştəsizlik əsası ilə vəzifədən kənarlaşdırıla bilərlər. Hakimlərin icraedici orqan tərəfindən, məsələn, təyin edilən zaman müəyyən edilmiş səlahiyyət dövrləri bitməmişdən əvvəl konkret səbəb göstərilmədən və etiraz üçün səmərəli məhkəmə müdafiəsi olmadan vəzifədən kənarlaşdırılması

²⁹ Məlumat № 263/1987, Gonzalez del Rio Peruya qarşı, 5.2-ci bənd.

³⁰ Yekun qeydlər, Slovakiya, CCPR/C/79/Add.79 (1997), para. 18.

³¹ Məlumat № 468/1991, Oló Bahamonde Ekvatorial Qvineyaya qarşı, 9.4-cü bənd

məhkəmənin müstəqilliyi anlayışına ziddir.³² Eyni sözü, məsələn, korrupsiyada ittiham olunan hakimlərin icraedici orqan tərəfindən qanunla müəyyən edilən prosedurlar izlənmədən vəzifədən kənarlaşdırılması haqqında demək olar.³³

21. Qərəzsizlik prinsipinin iki aspekti mövcuddur. Əvvəla, hakimlər şəxsi qərəzlərinin və ya əsassız rəylərinin qərarlarına təsir etməsinə imkan verməməli, baxdıqları konkret iş barədə qabaqcadan hasil olunmuş yanlış qənaətlərinə əsaslanmamalı, qarşı tərəfin zərərinə tərəflərdən birinin maraqlarını qanunsuz olaraq irəli çəkməməlidir.³⁴ İkincisi, məhkəmə rəşional müşahidəçinin gözündə də qərəzsiz görünməlidir. Məsələn, ölkədaxili qanunlara əsasən, ixtisasdan məhrum edilməli olan hakimin iştirakı nəticəsində əhəmiyyətli təsirə məruz qalan məhkəmə bir qayda olaraq qərəzsiz hesab edilə bilməz.³⁵
22. 14-cü maddənin müddəaları adi, ixtisaslaşmış, mülki və ya hərbi olmasından asılı olmayaraq, bu maddənin tətbiq dairəsinə daxil olan bütün məhkəmələrə şamil edilir. Komitə çox sayda ölkədə mülki vətəndaşların işinə baxan hərbi və ya xüsusi məhkəmələrin olduğunu qeyd edir. Pakt mülki şəxslərin işlərinə hərbi və ya xüsusi məhkəmələrdə baxılmasını qadağan etməsə də, belə proseslərin tamamilə 14-cü maddənin tələblərinə uyğun həyata keçirilməsini, zəmanətlərin aidiyyəti məhkəmənin hərbi və ya xüsusi xarakterindən dolayı məhdudlaşdırılmamasını və ya dəyişdirilməməsini tələb edir. Komitə həmçinin qeyd edir ki, mülki şəxslərin hərbi və ya xüsusi məhkəmələrdə mühakimə edilməsi ədalət mühakiməsinin bərabər, qərəzsiz və müstəqil qaydada həyata keçirilməsi baxımından ciddi problemlərə səbəb ola bilər. Buna görə də belə məhkəmə proseslərinin 14-cü maddədə müəyyən edilən zəmanətlərə tam riayət şəraitində həyata keçirilməsinin təmin edilməsi üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsi vacibdir. Mülki şəxslərin hərbi və ya xüsusi məhkəmələrdə mühakimə edilməsi istisna hallarda baş verməlidir,³⁶ başqa sözlə, İştirakçı dövlətin bu məhkəmələrə müraciətin zəruri olduğunu nümayiş etdirər, obyektiv və ciddi səbəblərlə əsaslandırma bildiyi, adi mülki məhkəmələrin konkret şəxs və ya cinayət sinifləri ilə bağlı məsələlərə baxa bilməməsi halları ilə məhdudlaşmalıdır.³⁷
23. Bəzi ölkələr anonim hakimlərdən ibarət xüsusi “simasız hakimlər” məhkəmələrindən, məsələn, terrorizmlə mübarizə tədbirləri çərçivəsində istifadə edirlər. Belə hakimlərin kimliyi və statusu müstəqil orqan tərəfindən yoxlanmış olsa da, çox vaxt belə məhkəmələrin çatışmazlığı yalnız hakimlərin

³² Məlumat № 814/1998, Pastuxov Belarus Respublikasına qarşı, 7.3-cü bənd

³³ Məlumat № 933/2000, Mundyö Busyo və başqaları Konqo Demokratik Respublikasına qarşı, 5.2-ci bənd

³⁴ Məlumat № 387/1989, Karttunen Finlandiyaya qarşı, 7.2-ci bənd

³⁵ Eyni mənbə.

³⁶ Həmçinin bax: Mühəribə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında 12 avqust 1949-cu il tarixli Konvensiya, maddə 64 və İştirakçı dövlətlər üzərində qoyulmuş ümumi hüquqi öhdəliklərin mahiyyəti haqqında 31 saylı ümumi şərh (2004), bənd 11.

³⁷ Bax: Məlumat № 1172/2003, Madani Əlcəzairə qarşı, 8.7-ci bənd.

kimlik və statusunun təqsirləndirilən şəxslərə açılqanmaması faktı deyil, həm də aşağıdakı qayda pozuntularıdır: ictimaiyyətin, hətta təqsirləndirilən şəxs və onun qohumlarının³⁸ məhkəməyə buraxılmaması,³⁹ öz vəkili seçmək hüququnun məhdudlaşdırılması,⁴⁰ xüsusilə ətraf ələmlə ünsiyyət imkanı verilmədən nəzarət altında saxlanma halında vəkillərlə ünsiyyət hüququna sərt məhdudiyətlərin qoyulması və ya bu hüququn rədd edilməsi;⁴¹ vəkillərə qarşı hədə-qorxu;⁴² məhkəmə işinə hazırlıq üçün adekvat vaxt müddətinin ayrılmaması;⁴³ yaxud şahidlərin çağırılması və ya dinlənməsi və dindirilməsi hüququ üzərində sərt məhdudiyətlərin qoyulması və ya bu hüququn rədd edilməsi, o cümlədən, müəyyən şahid kateqoriyalarının, məsələn, təqsirləndirilən şəxsin həbsinə və dindirilməsinə görə məsul polis əməkdaşının çarpaz dindirilməsinə qadağanın qoyulması.⁴⁴ Belə hallarda simalı və ya simasız hakimlərdən ibarət məhkəmələr ədalətli məhkəmə araşdırmasının baza standartlarına, xüsusən məhkəmənin müstəqil və qərəzsiz olması tələbinə cavab vermir.⁴⁵

24. 14-cü maddə həmçinin Dövlətin hüquq qaydasında ənənəvi hüquqa əsaslanan və ya dini məhkəmələrin məhkəmə funksiyalarını tanıdığı və ya bu funksiyaları həvalə etdiyi hallara da aiddir. Belə məhkəmələrin yalnız aşağıdakı tələblər ödəndiyi halda Dövlət tərəfindən tanınan, məcburi hüquqi qüvvəyə malik qərarlar qəbul edə bilməsi təmin edilməlidir: belə məhkəmələrdə yalnız xırda mülki və cinayət işlərinə baxılmalıdır, Paktın ədalətli məhkəmə araşdırması və başqa müvafiq zəmanətlərinə riayət olunmalıdır, onların qərarları Dövlət məhkəmələri tərəfindən Paktın müəyyən olunan zəmanətlər nəzərə alınmaqla təsdiq edilməlidir, aidiyyəti tərəflər qərarlara Paktın 14-cü maddənin tələblərinə cavab verən prosedur çərçivəsində etiraz edə bilməlidir. Bu prinsiplər Dövlətin ənənəvi və dini məhkəmənin fəaliyyətinin təsirinə məruz qalmış hər hansı şəxsin pakt çərçivəsindəki hüquqlarının qorunmasına dair ümumi öhdəliyindən müstəqil olaraq tətbiq edilir.
25. Ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışına ədalətli və açıq məhkəmə baxışı zəmanəti daxildir. Məhkəmə icraatlarının ədalətliliyi hansı tərəfdən irəli gəldiyindən və

³⁸ Məlumat № 1298/2004, Becerra Barney Kolumbiyaya qarşı, 7.2-ci bənd.

³⁹ Məlumat № 577/1994, Polay Campos Peruya qarşı, 8.8-ci bənd; № 678/1996, Gutiérrez Vivanco Peruya qarşı, 7.1-ci bənd; № 1126/2002, Carranza Alegre Peruya qarşı, 7.5-ci bənd.

⁴⁰ Məlumat № 678/1996, Gutiérrez Vivanco Peruya qarşı, 7.1-ci bənd.

⁴¹ Məlumat № 577/1994, Polay Campos Peruya qarşı, 8.8-ci bənd; Məlumat № 1126/2002, Carranza Alegre Peruya qarşı, 7.5-ci bənd.

⁴² Məlumat № 1058/2002, Vargas Mas Peruya qarşı, 6.4-cü bənd.

⁴³ Məlumat № 1125/2002, Quispe Roque Peruya qarşı, 7.3-cü bənd.

⁴⁴ Məlumat № 678/1996, Gutiérrez Vivanco Peruya qarşı, 7.1-ci bənd; Məlumat № 1126/2002, Carranza Alegre Peruya qarşı, 7.5-ci bənd; Məlumat № 1125/2002, Quispe Roque Peruya qarşı, 7.3-cü bənd; Məlumat № 1058/2002, Vargas Mas Peruya qarşı, 6.4-cü bənd

⁴⁵ Məlumat № 577/1994, Polay Campos Peruya qarşı, 8.8-ci bənd; № 678/1996, Gutiérrez Vivanco Peruya qarşı, 7.1-ci bənd.

motivindən asılı olmayaraq, hər hansı birbaşa və ya dolayı təsirin, təzyiq və ya hədə-qorxunun, yaxud müdaxilənin olmamasını nəzərdə tutur. Məsələn, cinayət mühakimə icraatında təqsirləndirilən şəxs ictimaiyyətin düşmən münasibəti ilə üzləşdikdə və ya bir tərəfin məhkəmə zalında dəstəklənməsinə məhkəmə tərəfindən göz yumulduqda və beləliklə, müdafiə hüququ pozulduqda⁴⁶ və ya eyni təsire malik başqa düşmənçilik təzahürləri nümayiş etdirildikdə, məhkəmə baxışı ədalətli hesab olunmur. Andlılar kollegiyası⁴⁷ tərəfindən irqçi münasibətin ifadə olunması və buna məhkəmə tərəfindən göz yumulması, yaxud irqçi dünyagörüşlü andlıların seçilməsi, yaxud prosedurun ədalətliliyinə mənfi təsir edən başqa hallar.

26. 14-cü maddə yalnız prosessual bərabərlik və ədalətə zəmanət verir və səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən xəyata yol verilməməsinin təmin edilməsi kimi təfsir edilə bilməz.⁴⁸ Qiymətləndirmə və tətbiqin açıqca əsassız olduğunun və ya aşkar xəta, yaxud ədalət mühakiməsinin inkarına bərabər olduğunun və ya məhkəmənin müstəqillik və qərəzsizlik öhdəliyini başqa qaydada pozulduğunun nümayiş etdirilə bildiyi hallar istisna olmaqla, bir qayda olaraq konkret bir işdə fakt və sübutların, ölkədaxili qanunvericiliyin tətbiqinin qiymətləndirilməsi Paktın iştirakçısı olan Dövlətlərin məhkəmələrinin öhdəsinə düşür.⁴⁹ Eyni standart andlıların iştirakı ilə keçirilən icraat zamanı hakim tərəfindən andlılara verilən konkret təlimatlara aiddir.⁵⁰
27. Məhkəmə baxışının ədalətliliyinin vacib aspektlərindən biri də onun operativliyidir. Cinayət mühakimə icraatlarında əsassız yubanmalar məsələsinə 14-cü maddənin 3 (c) yarım bəndində birbaşa toxunulsa da, mülki məhkəmə icraatlarında məhkəmə işinin mürəkkəbliyi və ya tərəflərin davranışı ilə əsaslandırılma bilməyən yubanmalar bu müddəanın 1-ci bəndində müəyyən edilən ədalətli məhkəmə baxışı prinsipindən kənar çıxma hesab edilir.⁵¹ Belə yubanmaların səbəbi resurs çatışmazlığı və sistemli maliyyə çatışmazlığı olduqda, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün mümkün dərəcədə əlavə büdcə vəsaiti ayrılmalıdır.⁵²
28. Prinsip etibarilə bütün cinayət mühakimə və mülki məhkəmə icraatları şifahi və ictimaiyyətə açıq şəkildə keçirilməlidir. Dinləmələrin ictimaiyyətə açıq

⁴⁶ Məlumat № 770/1997, Gridin Rusiya Federasiyasına qarşı, 8.2-ci bənd

⁴⁷ Bax: Məlumat № 3/1991, Narrainen Norveçə qarşı, 9.3.-cü bənd, İrqi Ayrı-seçkiliyin Aradan Qaldırılması üzrə Komitə

⁴⁸ Məlumat № 273/1988, B.d.B. Niderlanda qarşı, 6.3.-cü bənd; № 1097/2002, Martínez Mercader və başqaları İspaniyaya qarşı, 6.3.-cü bənd.

⁴⁹ Məlumat № 1188/2003, Riedl-Riedenstein və başqaları Almaniyaya qarşı, 7.3.-cü bənd; № 886/1999, Bondarenko Belarus Respublikasına qarşı, 9.3.-cü bənd; № 1138/2002, Arenz və başqaları Almaniyaya qarşı, qəbul edilənlik barədə qərar, 8.6-cı bənd.

⁵⁰ Məlumat № 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 5.13-cü bənd; № 349/1989, Wright Yamaykaya qarşı, 8.3.-cü bənd.

⁵¹ Məlumat № 203/1986, Mūnoz Hermoza Peruya qarşı, 11.3.-cü bənd; №. 514/1992, Fei Kolumbiyaya qarşı, 8.4.-cü bənd.

⁵² Bax: məsələn, yekun qeydlər, Konqo Demokratik Respublikası, CCPR/C/COD/CO/3 (2006), 21-ci bənd, Mərkəzi Afrika Respublikası, CCPR/C/CAF/CO/2 (2006), 16-cı bənd.

olması icraatın şəffaflığını təmin edir və beləliklə, fiziki şəxsin və ümumilikdə cəmiyyətin marağının qorunması üçün vacib zəmanət kimi çıxış edir. Məhkəmələr şifahi dinləmələrin vaxtı və yeri barədə məlumatları ictimaiyyətə təqdim etməli və ictimaiyyətin maraqlı üzvlərinin iştirakı üçün adekvat şəraiti ağılabatan vaxt müddətində, başqa amillərlə yanaşı, məhkəmə işinə potensial marağı və şifahi dinləmənin müddətini nəzərə almaqla təmin etməlidir.⁵³ Açıq məhkəmə baxışı tələbinin yazılı təqdimatlar əsasında baş tutan bütün apelyasiya icraatlarına⁵⁴ və ya dövlət ittihamçıları və başqa səlahiyyətli dövlət orqanlarının mühakimədən əvvəl qəbul etdikləri qərarlara tətbiqi mütləq deyil.⁵⁵

29. 14-cü maddənin 1-ci bəndi təsdiq edir ki, məhkəmələr demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik, eləcə də mənəvi səbəblərdən və ictimai asayiş üçün (ordre public), yaxud tərəflərin şəxsi həyatlarının toxunulmazlığının qorunması üçün və ya ictimaiyyət üçün açıqlığın ədalət maraqlarına zərər verə biləcəyi xüsusi hallarda məhkəmənin öz mülahizəsi əsasında mütləq hesab etdiyi təqdirdə ictimaiyyəti tam və ya qismən baxışa buraxmamaq səlahiyyətinə malikdirlər. Belə istisna hallar xaricində dinləmələr geniş ictimaiyyət, o cümlədən KİV üzvləri üçün açıq olmalı, xüsusi şəxs kateqoriyaları ilə məhdudlaşmamalıdır. Hətta ictimaiyyətin məhkəmə icraatına buraxılmadığı hallarda da məhkəmə qərarı o cümlədən çıxarılan əsas nəticələr, sübutlar və hüquqi əsaslandırma - yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin maraqlarının əksini tələb etdiyi hallar, yaxud icraatların nikah mübahisələri və ya uşaqların qəyyumluğuna aid olduğu hallar istisna edilməklə - ictimaiyyətə açıqlanmalıdır.

IV. TƏQSİRSİZLİK PREZUMPSİYASI

30. 14-cü maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, cinayətdə ittiham olunan hər kəsin qanun çərçivəsində təqsirli olduğu sübuta ediləndək təqsirsiz hesab olunmaq hüququ var. İnsan hüquqlarının qorunması üçün fundamental əhəmiyyət daşıyan təqsirsizlik prezumpsiyası ittihamçı tərəf üzərinə ittihamı sübut etmək öhdəliyi qoyur, ittiham heç bir şübhə qalmayacaq şəkildə sübut ediləndək heç bir təqsir prezumpsiyasına yol verilməməsinə zəmanət verir, şübhələrin təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə təfsir edilməsini təmin edir və cinayət əməlinə ittiham olunan şəxsə bu prinsip əsasında rəftar edilməsini tələb edir. Bütün dövlət orqanları məhkəmə icraatının nəticəsi barədə əvvəlcədən qərar çıxartmaqdan çəkinmək öhdəliyi daşıyırlar, məsələn, onlar təqsirləndirilən şəxsin təqsirini təsdiq edən ictimai bəyanatlardan yayınmalıdırlar.⁵⁶ Bir qayda olaraq, məhkəmə icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxslərin əlləri qandallanmamalıdır və onlar qəfəsdə olmamalıdırlar, yaxud məhkəmə qarşısına təhlükəli cinayətkar ola biləcəklərinə

⁵³ Məlumat № 215/1986, Van Meurs Niderlanda qarşı, 6.2-ci bənd.

⁵⁴ Məlumat № 301/1988, R.M. Finlandiyaya qarşı, 6.4-cü bənd

⁵⁵ Məlumat № 819/1998, Kavanagh İrlandiyaya qarşı, 10.4.-cü bənd

⁵⁶ Məlumat № 770/1997, Gridin Rusiya Federasiyasına qarşı, bənd: 3.5 və 8.3.

işarə edən başqa qaydada çıxarılmamalıdırlar. KİV təqsirsizlik prezumpsiyasına zərər verən xəbər materiallarından yayınmalıdır. Bundan əlavə, həbs qətimkan tədbirinin müddəti heç vaxt təqsir və onun dərəcəsinin göstəricisi olaraq qəbul edilməməlidir.⁵⁷ Mülki məhkəmə icraatlarında zəmanətə buraxılmaqdan imtina⁵⁸ və ya maddi məsuliyyət barədə qənaətlər təqsirsizlik prezumpsiyasına təsir etmir.⁵⁹

V. CİNAYƏTDƏ İTTİHAM OLUNAN ŞƏXSLƏRİN HÜQUQLARI

31. Cinayətdə ittiham olunan bütün şəxslərin 3 (a) yarım bəndinə müəyyən edilən əleyhəsinə qaldırılan cinayət ittihamlarının mahiyyəti və səbəbi barədə başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq hüququ 14-cü maddədə göstərilən cinayət mühakimə icraatları ilə bağlı minimum zəmanətlərdən birincisidir. Bu zəmanət cinayət ittihamlarının irəli sürüldüyü bütün hallarda, o cümlədən həbsdə olmayan şəxslərə şamil edilir, lakin ittihamların irəli sürülməsindən əvvəlki cinayət istintaqına tətbiq edilmir.⁶⁰ Saxlanmanın səbəbləri barədə bildirişə dair zəmanət Paktın 9-cu maddəsinin 2-ci bəndində əks olunur.⁶¹ İttiham barədə “dərhal” məlumatlandırılmaq hüququ ölkədaxili qanunvericilik çərçivəsində rəsmi qaydada cinayətdə ittiham olunan⁶² və ya ictimaiyyət qarşısında cinayətkar adlandırılan şəxsin mümkün qədər qısa müddətdə məlumatlandırılmasını tələb edir. 3 (a) yarım bəndinin konkret tələbləri sonradan yazılı qaydada təsdiq edilmək şərti ilə ittihamın şifahi ifadə edilməsi ilə, yaxud ittihamın əsaslandığı qanun və iddia olunan ümumi faktlar təmin edilməklə yazılı qaydada məlumatlandırma yolu ilə ödənilə bilər. Qiyabi icraat halında 14-cü maddənin 3 (a) yarım bəndi təqsirləndirilən şəxslərin iştirak etməməsindən asılı olmayaraq, təqsirləndirilən şəxslərin ittihamlar barədə məlumatlandırılması və onlara icraatlar haqqında bildiriş verilməsi üçün bütün lazımi addımların atılmasını tələb edir.⁶³

32. 3 (b) yarım bəndi təqsirləndirilən şəxslərin müdafiələrini hazırlamaq, öz seçdikləri vəkillə məsləhətləşmək üçün adekvat vaxt və vasitələrlə təmin edilməli olduğunu

⁵⁷ Paktın 14-cü maddəsinin 2-ci bəndi və 9-cu maddəsi (məhkəmədən əvvəl həbs) arasında əlaqə üçün bax: məsələn, yekun qeydlər, İtaliya, CCPR/C/ITA/CO/5 (2006), 14-cü bənd və Argentina, CCPR/CO/70/ARG (2000), 10-cu bənd.

⁵⁸ Məlumat № 788/1997, Cagas, Butin və Astillero Filippinə qarşı, 7.3-cü bənd.

⁵⁹ Məlumat № 207/1986, Moraël Fransaya qarşı, 9.5-ci bənd; № 408/1990, W.J.H. Niderlanda qarşı, 6.2-ci bənd; № 432/1990, W.B.E. Niderlanda qarşı, 6.6-cı bənd

⁶⁰ Məlumat № 1056/2002, Khachatryan Ermənistanə qarşı, 6.4-cü bənd.

⁶¹ Məlumat № 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 5.8-ci bənd

⁶² Məlumat № 1128/2002, Márques de Morais Anqolaya qarşı, 5.4-cü bənd və 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 5.8-ci bənd.

⁶³ Məlumat № 16/1977, Mbenge Zairə qarşı, 14.1-ci bənd.

müəyyən edir. Bu müddə ədalətli məhkəmə araşdırması zamanının və prosesual bərabərlik prinsipinin tətbiqinin əsas elementidir.⁶⁴ Təqsirləndirilən şəxsin yetərli vəsaitə malik olmadığı hallarda məhkəmədən əvvəl və məhkəmə zamanı vəkillə məsləhətləşmə yalnız tərcüməçi xidməti ödənişsiz təmin edildiyi halda mümkün ola bilər.⁶⁵ “Adekvat müddətin” nə olduğu hər bir işin hallarından asılıdır.⁶⁶ Vəkil məntiqi əsaslarla müdafiənin hazırlanması üçün vaxtın yetərli olmadığını hiss etdikdə, icraatın təxirə salınmasını tələb etmək öhdəliyi onun üzərində düşür. Vəkilin davranışın ədalət maraqlarına zidd olduğunun hakimə məlum olduğu və ya olmalı olduğu hallar istisna olmaqla, iştirakçı dövlət müdafiə vəkilinin davranışına görə məsuliyyət daşımamalıdır.⁶⁷ İcraatın təxirə salınması üçün əsaslandırılmış tələblərin, xüsusən təqsirləndirilən şəxsin ağır cinayətdə ittiham olunduğu, müdafiənin hazırlanması üçün əlavə vaxtın lazım olduğu təqdirdə, təmin edilməsi öhdəliyi mövcuddur.⁶⁸

33. “Adekvat şəraitə” sənədlərə və başqa sübutlara çıxış imkanı daxil olmalıdır; bu çıxış ittiham tərəfinin məhkəmə qarşısında təqsirləndirilən şəxs əleyhinə təqdim etməyi planlaşdırdığı və ya təqsirləndirilən şəxsə bəraət verən bütün materialları⁶⁹ əhatə etməlidir. Bəraətverici material dedikdə, yalnız təqsirsizliyi müəyyən edən material deyil, həmçinin müdafiəyə yardım edə biləcək başqa sübutlar başa düşülməlidir (məsələn, etirafın könüllü edilmədiyinə dair dəlillər). Sübutun Paktın 7-ci maddəsinin şərtlərinin pozulması nəticəsində əldə edildiyi barədə iddia hallarında bu iddianın qiymətləndirilməsinə imkan vermək məqsədilə, belə sübutun əldə edildiyi şərait haqqında məlumat təqdim edilməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə icraatlarının həyata keçirildiyi dili başa düşmədiyi, lakin dili bilən vəkil tərəfindən təmsil edildiyi təqdirdə, iş materiallarındakı müvafiq sənədlərin vəkilə təqdim edilməsi yetərli ola bilər.⁷⁰
34. Vəkillə ünsiyyət hüququ təqsirləndirilən şəxsin dərhal vəkilin xidmətindən istifadə imkanı ilə təmin edilməsini tələb edir. Vəkil öz müvəkkili ilə təkbətək görüşə və həmsöhbətlərin söhbətinin gizliliyinə tam riayət olunduğu şəraitdə ünsiyyət saxlaya bilməlidir.⁷¹ Bundan əlavə, vəkillər cinayətdə ittiham

⁶⁴ Məlumat № 282/1988, Smith Yamaykaya qarşı, 10.4-cü bənd; № 226/1987 və 256/1987, Sawyers, Mclean və Mclean Yamaykaya qarşı, 13.6-cı bənd.

⁶⁵ Bax: Məlumat № 451/1991, Harvard Norveçə qarşı, 9.5-ci bənd.

⁶⁶ Məlumat № 1128/2002, Morais Anqolaya qarşı, 5.6-cı bənd. Bənzər qaydada Məlumat № 349/1989, Wright Ymaaykaya qarşı, 8.4-cü bənd; № 272/1988, Thomas Yamaykaya qarşı, 11.4-cü bənd; № 230/87, Henry Yamaykaya qarşı, 8.2-ci bənd; № 226/1987 və 256/1987, Sawyers, Mclean və Mclean Yamaykaya qarşı, 13.6-cı bənd.

⁶⁷ Məlumat № 1128/2002, Márques de Morais Anqolaya qarşı, 5.4-cü bənd.

⁶⁸ Məlumat № 913/2000, Chan Qayanaya qarşı, 6.3-cü bənd; № 594/1992, Phillip Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.2-ci bənd.

⁶⁹ Bax: yekun qeydlər, Kanada, CCPR/C/CAN/CO/5 (2005), 13-cü bənd.

⁷⁰ Məlumat № 451/1991, Harvard Norveçə qarşı, 9.5-ci bənd

⁷¹ Məlumat № 1117/2002, Khomidova Tacikistana qarşı, 6.4-cü bənd; № 907/2000, Siragev Özbəkistana

olunan təqsirləndirilən şəxsləri hər hansı tərəfin qanuni olmayan müdaxiləsi, məhdudiyətlər, təsir və ya təzyiqlər olmadan geniş qəbul edilmiş peşə etikasına müvafiq qaydada təmsil edə və ona məsləhətlər verə bilməlidir.

35. Təqsirləndirilən şəxslərin 14-cü maddənin 3 (c) yarımbəndində müəyyən edilən əsassız yubanmalar olmadan mühakimə edilmək hüququ yalnız insanların uzun müddət tələləri ilə bağlı qeyri-müəyyən vəziyyətdə qalmasının qarşısını almaq üçün deyil, həm də həbs-qətimkan tədbiri halında bu azadlıqdan məhrum etmənin konkret məhkəmə işinin halları⁷² üçün zəruri olandan artıq davam etməməsinin təmin edilməsi, həmçinin ədalət maraqlarına xidmət məqsədilə nəzərdə tutulub. Nəyin məqsədəuyğun olduğu hər bir işin halları, əsasən işin mürəkkəbliyi dərəcəsi, təqsirləndirilən şəxslərin davranışı, inzibati və məhkəmə orqanlarının işə baxma qaydası nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməlidir. Məhkəmənin təqsirləndirilən şəxsləri zəmanətə buraxmaqdan imtina etməsi halında təqsirləndirilən şəxslər mümkün qədər tez mühakimə olunmalıdır⁷³. Bu zəmanət təqsirləndirilən şəxsin rəsmi ittiham edilməsindən məhkəmə icraatının başladığı vaxt arasındakı müddətə deyil, həm də yekun apelyasiya qərarını qəbul edildiyi vaxta aiddir.⁷⁴ Birinci instansiya və ya apelyasiya olmasından asılı olmayaraq, bütün mərhələlər “əsassız yubanmaya” yol verilmədən həyata keçirilməlidir.
36. 14-cü maddənin 3 (d) yarımbəndinə üç ayı zəmanət daxildir. İlk növbədə bu müddətə təqsirləndirilən şəxslərin öz məhkəmə icraatlarında iştirak hüququna malik olmasını tələb edir. Bəzi hallarda məhkəmə icraatlarının təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan keçirilməsi ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsi naminə məqbul sayıla bilər, başqa sözlə təqsirləndirilən şəxslər kifayət qədər müddət əvvəlcədən məlumatlandırıldıqlarına baxmayaraq iştirak hüquqlarından istifadə etməkdən imtina etdikdə. Müvafiq olaraq, belə məhkəmə icraatları yalnız təqsirləndirilən şəxslərin vaxtılı-vaxtında məhkəməyə çağırılması, onların məhkəmənin yeri və vaxtı barədə əvvəlcədən məlumatlandırılması və iştiraklarının tələb edilməsi üçün zəruri addımlar atıldığı halda 14-cü maddənin

qarşı, 6.3-cü bənd; № 770/1997, Gridin Rusiya Federasiyasına qarşı, 8.5-ci bənd.

⁷² Məsələn bax: yubanmanı əsaslandırın konkret hallar olmasa da, təqsirləndirilən şəxsin ölüm cəzası nəzərdə tutulan cinayətdə ittiham olunması ilə məhkəmə icraatının başlaması arasında yol verilən 22 aylıq yubanma barədə məlumat № 818/1998, Sextus Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.2-ci bənd. Məlumat № 537/1993, Kelly Yamaykaya qarşı, 5.11-ci bənd. Bu halda isə ittihamlarla məhkəmə icraatının başlaması arasındakı 18 aylıq yubanma 14-cü maddənin 3 (c) yarımbəndini pozmurdu. Həmçinin bax: Məlumat № 676/1996, Yasseen və Thomas Qayanaya qarşı, 7.110ci bənd (Apelyasiya Məhkəməsinin qərarı ilə məhkəmə işinin yenidən baxılması arasında iki illik yubanma) və Məlumat № 938/2000, Siewpersaud, Sukhran və Persaud v. Trinidad Tobaqoya qarşı, 6.2-ci bənd (İştirakçı dövlətin yubanmanı əsaslandırın hər hansı izahat təqdim etməməsi ilə cinayət mühakimə icraatlarının ümumi davam etmə müddəti demək olar ki, beş il təşkil etmişdir).

⁷³ Məlumat № 818/1998, Sextus Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.2-ci bənd.

⁷⁴ Məlumat № 1089/2002, Rouse Filippinə qarşı, 7.4-cü bənd; № 1085/2002, Taright, Touadi, Remli və Yousfi Əlcəzairə qarşı, 8.5-ci bənd.

3 (d) yarım bəndinə cavab verir.⁷⁵

37. İkincisi, 14-cü maddənin 3 (d) yarım bəndinə uyğun olaraq, cinayətdə ittiham olunan bütün şəxslərin şəxsən və ya öz seçdikləri vəkil vasitəsilə müdafiə olunmaq, hüquqları barədə məlumatlandırılmaq hüququ bir-birini inkar etməyən iki müdafiə növünü əhatə edir. Vəkilin yardım etdiyi şəxslərin vəkillərinə məhkəmə işini peşəkar cavabdehlikləri çərçivəsində aparmaq üçün təlimat vermək və öz adlarından ifadə vermək hüququ var. Eyni zamanda Paktın bütün rəsmi dillərdəki variantlarında müdafiənin şəxsən “və ya” şəxsin özünü seçdiyi vəkil vasitəsilə aparılmasının nəzərdə tutulduğu və beləliklə, təqsirləndirilən şəxsin vəkilin yardımından imtina imkanı ilə təmin edildiyi aydın ifadə edilmişdir. Lakin özünü vəkilin yardımını olmadan müdafiə etmək hüququ mütləq xarakter daşımır. Konkret məhkəmə icraatı hallarında ədalət maraqları təqsirləndirilən şəxslərə iradələri əleyhinə vəkil təyin edilməsini tələb edə bilər, xüsusilə təqsirləndirilən şəxslərin ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə və davamlı qaydada maneə olduqları və ya ciddi ittihamla üzləşdiklərinə baxmayaraq öz maraqları çərçivəsində hərəkət edə bilməmələri halında, yaxud zəif şahidlərin təqsirləndirilən şəxslər tərəfində dindirilmə nəticəsində əlavə məyusluq və hədə-qorxuya məruz qalmaqdan qorunması zəruri olduqda. Bununla belə, təqsirləndirilən şəxslərin özlərini müdafiə etmək istəyi ilə bağlı hər hansı məhdudiyət obyektiv və yetərli qədər ciddi məqsədə malik olmalı və ədalət maraqları üçün zəruri olan dərəcəni aşmamalıdır. Buna görə də ölkədaxili qanunvericilik cinayət mühakimə icraatlarında vəkilin yardımını olmadan özünü müdafiə etmək hüququna münasibətdə hər hansı mütləq qadağa qoymaqdan yayınmalıdır.⁷⁶
38. Üçüncüsü, 14-cü maddənin 3 (d) yarım bəndi ədalət maraqları tələb etdiyi halda və yetərli vəsait olmadıqda, ödəniş tələb olunmadan təqsirləndirilən şəxslər üçün vəkil təyin etmək hüququna zəmanət verir. “Ədalət maraqları” naminə vəkilin təyin edilib-edilməməsi barədə qərar qəbul edilən zaman cinayətin ağırlıq dərəcəsi,⁷⁷ eləcə də apelyasiya mərhələsində uğur qazanmaq ehtimalının obyektiv dəyərləndirmə çərçivəsində mövcudluğunun nəzərə alınması vacibdir.⁷⁸ Edam cəzasından söhbət getdiyi hallarda təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmə icraatının bütün mərhələlərində vəkilin səmərəli yardımını ilə təmin edilməli olduğu aksiomadır.⁷⁹ Səlahiyyətli orqanlar tərəfindən bu müddəa əsasında təmin edilən vəkil təqsirləndirilən şəxsləri səmərəli şəkildə təmsil etməlidir.

⁷⁵ Məlumat № 16/1977, Mbenge Zairə qarşı, 14.1-ci bənd; № 699/1996, Maleki İtaliyaya qarşı, 9.3-cü bənd.

⁷⁶ Məlumat № 1123/2002, Correia de Matos Portuqaliyaya qarşı, 7.4 və 7.5-ci bəndlər.

⁷⁷ Məlumat № 646/1995, Lindon Avstraliyaya qarşı, 6.5-ci bənd.

⁷⁸ Məlumat № 341/1988, Z.P. Kanadaya qarşı, 5.4-cü bənd

⁷⁹ Məlumat № 985/2001, Aliboeva Tacikistana qarşı, 6.4-cü bənd; Məlumat № 964/2001, Saidova Tacikistana qarşı, 6.8-ci bənd; Məlumat № 781/1997, Aliev Ukraynaya qarşı, 7.3-cü bənd; Məlumat № 554/1993, LaVende Trinidad və Tobaqoya qarşı, 58-ci bənd.

Vəkillərin xüsusi dəvət olunduğu hallar istisna olmaqla,⁸⁰ aşkarcasına qanunsuz davranış və ya səriştəsizlik, məsələn, edam cəzasının nəzərdə tutulduğu işdə apelyasiya şikayətinin məsləhətləşmədən geri götürülməsi,⁸¹ yaxud belə işlərdə dinləmələrdə iştirak edilməməsi⁸² (hakimin vəkilin ədalət maraqların uyğun olmayan davranışından xəbərdar olması şərtilə) aidiyyəti Dövlətə münasibətdə 14-cü maddənin 3 (d) yarım bəndinin pozulmasına görə məsuliyyət nəzərdə tuta bilər.⁸³ Məhkəmə və ya başqa müvafiq səlahiyyətli orqanlar təyin edilmiş vəkillərin vəzifələrini səmərəli şəkildə həyata keçirməsinə mane olduqda da, bu müddəanın şərtləri pozulur.⁸⁴

39. 14-cü maddənin 3 (e) yarım bəndi təqsirləndirilən şəxslərin əleyhlərinə ifadə verən şahidləri dindirmək və ya dindirilməsinə nail olmaq, həmçinin qarşı tərəflə eyni şərtlər çərçivəsində öz şahidlərinin iştirakına və dindirilməsinə nail olmaq hüququna zəmanət verir. Prosesual bərabərlik prinsipinin tətbiqi baxımından bu zəmanət təqsirləndirilən şəxslər və onların vəkilləri tərəfindən səmərəli müdafiənin təmin edilməsi üçün vacibdir, bununla təqsirləndirilən şəxslərin ittiham tərəfi ilə eyni qaydada şahid dəvət etmək və istənilən şahidi dindirmək və ya çarpaz dindirilmə aparmaq səlahiyyətinə malik olmalarına zəmanət verilir. Lakin bu, təqsirləndirilən şəxslərin və ya vəkillərinin tələb etdiyi hər hansı şahidin iştirakına nail olmağı nəzərdə tutan məhdudiyətsiz hüquq deyil, müdafiə üçün müvafiq olduğu qəbul edilmiş şahidlərin cəlb edilməsi hüququ və məhkəmə icraatının müəyyən mərhələsində onlara qarşı çıxış edən şahidlərə lazımı qaydada etiraz etmək və onları dindirmək imkanı təmin edir. Bu hədlər çərçivəsində və 7-ci maddənin⁸⁵ şərtlərinin pozulması nəticəsində əldə edilmiş ifadə, etiraf və başqa sübutlardan istifadə ilə bağlı məhdudiyətlər nəzərə alınmaqla, sübutların qəbul edilənliliyini və məhkəmələrin onları necə qiymətləndirdiyinin müəyyən edilməsi əsas etibarilə İştirakçı dövlətlərin qanunvericilik orqanlarının üzərinə düşür.
40. 14-cü maddənin 3 (f) yarım bəndinə uyğun olaraq, təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmədə istifadə edilən dili başa düşməmələri və ya bu dildə danışa bilməmələri halında ödənişsiz tərcüməçi xidməti almaq hüququ cinayət mühakimə icraatlarında ədalətlik və prosesual bərabərlik prinsiplərinin daha bir aspektini təcəssüm etdirir.⁸⁶ Bu hüquq şifahi məhkəmə baxışının bütün

⁸⁰ Məlumat № 383/1989, Kelly Yamaykaya qarşı, 6.3-cü bənd

⁸¹ Məlumat № 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 9.5-ci bənd

⁸² Məlumat № 838/1998, Hendricks Qayanaya qarşı, 6.4-cü bənd. Müəllifin qanuni nümayəndəsinin ilkin dinləmədə şahidin dinlənilməsi zamanı iştirak etmədiyi məhkəmə işi ilə əlaqədar. Bax: məlumat № 775/1997, Brown Yamaykaya qarşı, 6.6-cı bənd.

⁸³ Məlumat № 705/1996, Taylor Yamaykaya qarşı, 6.2-ci bənd; № 913/2000, Chan Qayanaya qarşı, 6.2-ci bənd; № 980/2001, Hussain Mavrikiyə qarşı, 6.3-cü bənd.

⁸⁴ Məlumat № 917/2000, Arutyunyan Özbəkistana qarşı, 6.3-cü bənd.

⁸⁵ Bax: yuxarıda 6-cı bənd.

⁸⁶ Məlumat № 219/1986, Guesdon Fransaya qarşı, 10.2-ci bənd.

mərhələlərində keçərlidir. O, həm ölkə vətəndaşlarına, həm də əcnəbilərə şamil edilir. Lakin ana dili məhkəmədə istifadə edilən rəsmi dildən fərqli olan təqsirləndirilən şəxslər rəsmi dili özlərini səmərəli şəkildə müdafiə edəcək qədər bildikləri halda ödənişsiz tərcüməçi xidməti almaq hüququna malik olurlar.⁸⁷

41. Nəhayət, 14-cü maddənin 3 (g) yarımbəndi öz əleyhinə ifadə verməyə və ya təqsiri etiraf etməyə məcbur edilməmək hüququna zəmanət verir. Bu zəmanət istintaq orqanlarının təqsirin etiraf edilməsinə nail olmaq məqsədilə təqsirləndirilən şəxslərə hər hansı birbaşa və ya dolaylı fiziki və ya qanunsuz psixoloji təzyiqlə göstərməməsi olaraq başa düşülməlidir. Daha vacibi etirafa nail olmaq məqsədilə təqsirləndirilən şəxslə Paktın 2-ci maddəsinə zidd şəkildə rəftar edilməsi qəbul edilməzdir.⁸⁸ Ölkədaxili qanunvericilik Paktın 7-ci maddəsinin pozulması ilə əldə edilmiş ifadə və ya etirafın (belə materialların bu müddəə çərçivəsində qadağan edilmiş işgəncə və ya başqa rəftarın meydana gəldiyinə dair sübut kimi istifadə edildiyi hallar istisna olmaqla) sübut hesab edilməməsinə təmin etməlidir,⁸⁹ belə hallarda təqsirləndirilən şəxslərin verdiyi ifadələrinin öz müstəqil iradələrindən irəli gəldiyini sübut etmək öhdəliyi Dövlətin üzərinə düşür.⁹⁰

VI. YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAMIŞ ŞƏXSLƏR

42. 14-cü maddənin 4-cü bəndinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin işlərində onların yaşı və tərbiyələndirmənin arzuolunamlığı nəzərə alınmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər ən azı yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin Paktın 14-cü maddəsi çərçivəsində malik olduğu eyni zəmanət və müdafiədən yararlı bilməlidirlər. Bundan əlavə, yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər xüsusi müdafiəyə ehtiyac duyurlar. Yaşı və ya vəziyyəti nəzərə alındıqda, uşağın maraqlarına uyğun hesab edilməyən hallar istisna olmaqla, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cinayət mühakimə icraatı çərçivəsində xüsusən əleyhinə irəli sürülən ittihamlar barədə birbaşa və müvafiq hallarda valideynləri və ya qanuni qəyyumunun iştirakı ilə məlumatlandırılmalı, müdafiəsinin hazırlanması və təqdim edilməsi üçün müvafiq yardımla təmin edilməli, vəkilin iştirakı, başqa müvafiq yardımın təmin edilməsi, valideynlərinin və ya qanuni qəyyumunun iştirakı ilə ədalətli məhkəmə baxışında mümkün qədər qısa müddətdə mühakimə edilməlidir. Məhkəmədən əvvəl və məhkəmə zamanı həbsdən mümkün dərəcədə yayınmaq

⁸⁷ Eyni mənbə

⁸⁸ Məlumat № 1208/2003, Kurbonov Tacikistana qarşı, bənd: 6.2 – 6.4; No. 1044/2002, Shukurova v. Tajikistan, paras. 8.2 – 8.3; № 1033/2001, Singarasa Şri-Lankaya qarşı, 7.4-cü bənd; ; № 912/2000, Deolall Qayanaya qarşı, 5.1-ci bənd; № 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 5.5-ci bənd.

⁸⁹ Müqayisə üçün: İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya, maddə 15. Paktın 7-ci maddəsinin şərtlərinin pozulması ilə əldə edilən başqa sübutlardan istifadə ilə bağlı yuxarıda 6-cı bəndə nəzər salın.

⁹⁰ Məlumat № 1033/2001, Singarasa Şri-Lankaya qarşı, 7.4-cü bənd; № 253/1987, Kelly Yamaykaya qarşı, 7.4-cü bənd.

lazımdır.⁹¹

43. Dövlətlər yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərlə yaşlarına uyğun rəftar edilməsinin təmin edilməsi məqsədilə yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər üçün müvafiq cinayət mühakiməsi sisteminin təsis edilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər. Cinayət ittihamları üzrə məhkəmə prosesinə cəlb edilmək üçün minimum yaşın müəyyən edilməsi vacibdir; bu zaman onların fiziki və əqli yetkinlikləri nəzərə alınmalıdır.
44. Müvafiq olduqda, xüsusən cinayət hüququna əsasən qadağan olan əməlləri törətdikləri iddia olunan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin tərbiyələndirilməsinin dəstəklənməsi halında cinayətkar və qurban arasında vasitəçilik, cinayətkarın ailəsi ilə görüşlər, konsultasiya və ya ictimai iş və ya təhsil proqramlarından istifadə kimi cinayət mühakimə icraatı xaricindəki tədbirlər nəzərə alınmalıdır, lakin bu tədbirlər Paktın və başqa müvafiq insan hüquqları standartlarının tələblərinə uyğun olmalıdır.

VII. İŞƏ YUXARI MƏHKƏMƏ İNSTANSİYASI TƏRƏFİNDƏN BAXILMASI

45. Paktın 14-cü maddəsinin 5-ci bəndi cinayətə görə məhkum edilən hər bir şəxsin barəsindəki ittihamnamə və hökmün yuxarı məhkəmə instansiyası tərəfindən qanuna uyğun olaraq yenidən baxılması hüququna malik olduğunu nəzərdə tutur. Müxtəlif dillərdə variantlarından (crime infraction, delito) göründüyü kimi, zəmanət ən ağır cinayətlərlə məhdudlaşmır. Bu müddəada “qanuna uyğun olaraq” ifadəsi yenidən baxılma hüququnun mövcudluğunun iştirakçı dövlətin öz mülahizəsinə buraxılmasını nəzərdə tutmur, belə ki, bu hüquq yalnız ölkədaxili qanunvericiliklə deyil, həm də Pakt çərçivəsində tanınmışdır. “Qanuna uyğun olaraq” ifadəsi daha çox daha yüksək məhkəmə instansiyası tərəfindən yenidən baxılma qaydasının⁹², eləcə də Paktın müvafiq yenidən baxışın keçirilməsinə görə hansı məhkəmənin cavabdeh olduğunun müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədardır. 14-cü maddənin 5-ci bəndi iştirakçı dövlətlərin bir neçə apelyasiya instansiyası təmin etməsinə tələb etmir.⁹³ Lakin, bu müddəada ölkədaxili qanunvericiliyə istinad belə təfsir edilməlidir ki, daxili qanunvericilik əlavə apelyasiya instansiyaları nəzərdə tutulduğu halda məhkum edilən şəxs onların hər birinə səmərəli çıxışa malik olmalıdır.⁹⁴
46. 14-cü maddənin 5-ci bəndi mülki məhkəmə icraatında⁹⁵ hüquq və öhdəliklərin

⁹¹ Bax: 24-cü maddə (uşaq hüquqları) barədə 17 sayılı ümumi şərh (1989), 4-cü bənd.

⁹² Məlumat № 1095/2002, Gomariz Valera İspaniyaya qarşı, 7.1-cı bənd; № 64/1979, Salgar de Montejo Kolumbiyaya qarşı, 10.4-cü bənd.

⁹³ Məlumat № 1089/2002, Rouse Filippinə qarşı, 7.6-cı bənd

⁹⁴ Məlumat № 230/1987, Henry Yamaykaya qarşı, 8.4-cü bənd

⁹⁵ Məlumat № 450/1991, I.P. Finlandiyaya qarşı, 6.2-ci bənd.

müəyyən edilməsi prosedurlarına və ya konstitusion vəsatət kimi cinayət işi üzrə apelyasiya prosesinin bir hissəsi olmayan hər hansı başqa prosedura şamil edilmir.⁹⁶

47. 14-cü maddənin 5-ci bəndi yalnız birinci instansiya məhkəməsinin qəbul etdiyi qərarın yekun qərar olması halında deyil, həm də apelyasiya məhkəməsi⁹⁷, yaxud son instansiya məhkəməsinin⁹⁸ daha aşağı məhkəmə instansiyasının bəraətverici qərarından sonra qanuna uyğun olaraq çıxardığı ittiham hökmünün daha yüksək instansiya tərəfindən yenidən baxıla bilməməsi halında da pozulur. Ölkənin ən yüksək məhkəmə instansiyasının birinci və yeganə instansiya kimi fəaliyyət göstərməsi, işin daha yüksək instansiya tərəfindən yenidən baxılma hüququnun yoxluğu sözügedən iştirakçı Dövlətin ali məhkəməsi tərəfindən mühakimə edilmə faktı ilə kompensasiya olunmur, iştirakçı Dövlət bununla bağlı qeyd-şərt irəli sürmədiyi halda bu sistem Pakta ziddir.⁹⁹
48. 14-cü maddənin 5-ci bəndi ilə müəyyən edilən ittihamnamənin və hökmün daha yuxarı instansiya məhkəməsi tərəfindən yenidən baxılması hüququ prosedurun işin mahiyyəti üzrə lazımı qaydada baxılmasına imkan verilməsi məqsədilə İştirakçı dövlət üzərinə ittihamnamə və hökmün həm sübutun yetərliyi baxımından, həm də qanun əsasında əsaslı surətdə yenidən baxılması öhdəliyi qoyur.¹⁰⁰ İşin yenidən baxılmasının faktlar nəzərə alınmadan ittihamnamənin formal və ya hüquqi aspektləri ilə məhdudlaşması Pakt çərçivəsində yetərli sayılmır.¹⁰¹ Bununla belə, işə yenidən baxan məhkəmə işin faktiki aspektlərini təhlil edə bildiyi halda¹⁰², 14-cü maddənin 5-ci bəndi məhkəmə icraatının və ya “dinləmənin” bütövlükdə təkrarlanmasını tələb etmir. Beləliklə, məsələn daha yuxarı instansiya məhkəməsi məhkum olunmuş şəxs əleyhinə iddialara təfərrüatı ilə baxaraq məhkəmədə təqdim edilən və apelyasiya şikayətində istinad edilən sübutları nəzərə alır və konkret işdə təqsiri ifşa edən yetərli sübutların olduğu barədə qərar qəbul edərsə, Pakt pozulmuş olmur.¹⁰³
49. İttihamnamənin yenidən baxılması hüququ - yalnız məhkum edilmiş şəxs daxili qanunvericiliklə bir neçə apelyasiya instansiyasının nəzərdə tutulduğu halda

⁹⁶ Məlumat № 352/1989, Douglas, Gentles, Kerr Yamaykaya qarşı, 11.2-ci bənd.

⁹⁷ Məlumat № 1095/2002, Gomariz Valera İspaniyaya qarşı, 7.1-ci bənd.

⁹⁸ Məlumat № 1073/2002, Terrón İspaniyaya qarşı, 7.4-cü bənd

⁹⁹ Eyni mənbə.

¹⁰⁰ Məlumat № 1100/2002, Bandajevsky Belarus Respublikasına qarşı, 10.13-cü bənd; № 985/2001, Aliboeva Tacikistana qarşı, 6.5-ci bənd; № 973/2001, Khalilova Tacikistana qarşı, 7.5-ci bənd; № 623-627/1995, Domukovsky və başqaları Gürcüstana qarşı, 18.11-ci bənd; № 964/2001, Saidova Tacikistana qarşı, 6.5-ci bənd; № 802/1998, Rogerson Avstraliyaya qarşı, 7.5-ci bənd; № 662/1995, Lumley Yamaykaya qarşı, 7.3-cü bənd.

¹⁰¹ Məlumat № 701/1996, Gómez Vázquez İspaniyaya qarşı, 11.1-ci bənd

¹⁰² Məlumat № 1110/2002, Rolando Filippinə qarşı, 4.5-ci bənd; № 984/2001, Juma Avstraliyaya qarşı, 7.5-ci bənd; № 536/1993, Perera Avstraliyaya qarşı, 6.4-cü bənd.

¹⁰³ Məsələn, Məlumat № 1156/2003, Pérez Escolar İspaniyaya qarşı, 3-cü bənd; № 1389/2005, Bertelli Gálvez İspaniyaya qarşı, 4.5-ci bənd.

ən azı birinci instansiya məhkəməsində məhkəmənin lazımınca əsaslandırılmış yazılı qərarına,¹⁰⁴ həmçinin məhkəmə iclasının protokolu kimi apelyasiya hüququnun səmərəli həyata keçirilməsi üçün zəruri başqa sənədlərə çıxış hüququna malik olduqda - səmərəli şəkildə həyata keçirilə bilər.¹⁰⁵ İşin daha yuxarı məhkəmə instansiyası tərəfindən baxılmasının 14-cü maddənin 3 (c) yarım bəndinə zidd olaraq əsassız yubadılması halında da bu hüququn effektivliyi azalır və 14-cü maddənin 5-ci bəndi pozulur.¹⁰⁶

50. Yalnız icrası başlamış hökmlərə tətbiq olunan nəzarət icraatı sistemi işin yenidən baxılmasının məhkum edilmiş şəxs tərəfindən tələb olunması, yaxud hakim və ya ittihamçının diskresion səlahiyyətindən asılı olmasına baxmayaraq, 14-cü maddənin 5-ci bəndinin tələblərinə cavab vermir.¹⁰⁷
51. Apelyasiya hüququ xüsusilə edam cəzası hallarında vacibdir. Yetərli vəsaiti olmayan məhkum olunmuş şəxsin ölüm hökmünə yenidən baxan məhkəmənin hüquqi yardım tələbini rədd etməsi yalnız 14-cü maddənin 3 (d) yarım bəndinin deyil, eyni zamanda 5-ci bəndin pozulmasıdır, belə ki, bu kimi məhkəmə işlərində apelyasiya üçün hüquqi yardımın rədd edilməsi ittihamnamə və hökmün daha yüksək instansiya məhkəməsində effektiv surətdə yenidən baxılması imkanını istisna edir.¹⁰⁸ Təqsirləndirilən şəxslərin vəkillərinin məhkəməyə hər hansı arqument təqdim etməmək qərarı barədə məlumatlandırılmaması, beləliklə onların narahatlıqlarının apelyasiya səviyyəsində həll edilə bilməsi üçün alternativ müdafiəçi axtarmaq imkanından məhrum edilməsi də ittihamın yenidən baxılması hüququnu pozur.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Məlumat № 903/1999, Van Hulst Niderlanda qarşı, 6.4-cü bənd; № 709/1996, Bailey Yamaykaya qarşı, 7.2-ci bənd; № 663/1995, Morrison Yamaykaya qarşı, 8.5-ci bənd.

¹⁰⁵ Məlumat № 662/1995, Lumley Yamaykaya qarşı, 7.5-ci bənd.

¹⁰⁶ Məlumat № 845/1998, Kennedy Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.5-ci bənd; № 818/1998, Sextus Trinidad və Tobaqoya qarşı, 7.3-cü bənd; № 750/1997, Daley Yamaykaya qarşı, 7.4-cü bənd; № 665/1995, Brown və Parish Yamaykaya qarşı, 9.5-ci bənd; № 614/1995, Thomas Yamaykaya qarşı, 9.5-ci bənd; № 590/1994, Bennet Yamaykaya qarşı, 10.5-ci bənd.

¹⁰⁷ Məlumat № 1100/2002, Bandajevsky Belarus Respublikasına qarşı, 10.13-cü bənd; № 836/1998, Gelazauskas Litvaya qarşı, 7.2-ci bənd.

¹⁰⁸ Məlumat № 554/1993, LaVende v. Trinidad və Tobaqoya qarşı, 5.8-ci bənd

¹⁰⁹ Bax: Məlumat № 750/1997, Daley Yamaykaya qarşı, 7.5-ci bənd; № 680/1996, Gallimore Yamaykaya qarşı, 7.4-cü bənd; № 668/1995, Smith və Stewart Yamaykaya qarşı, 7.3-cü bənd. Həmçinin bax: Məlumat № 928/2000, Sooklal Trinidad və Tobaqoya qarşı, 4.10-cu bənd.

VIII. MƏHKƏMƏ SƏHVİ HALINDA KOMPENSASIYA

52. Paktın 14-cü maddəsinin 6-cı bəndinə əsasən, əgər hər hansı bir şəxs qəti qərarla cinayət əməlinə görə məhkum edilmişsə və əgər ona kəsilən hökm sonralar ləğv edilmişsə və ya o, hansısa yeni və yaxud yenidən üzə çıxarılmış halın məhkəmənin səhvini danılmaz şəkildə sübut etməsi əsasında əfv edilmişsə, onda bu cür ittihamnamə nəticəsində cəza çəkmiş olan həmin şəxs, göstərilən naməlum halın tamamilə və ya qismən onun günahı ucbatından vaxtında üzə çıxarılmaması sübuta yetirilmədikdə, qanuna müvafiq olaraq kompensasiya alır.¹¹⁰ İştirakçı dövlətlər bu müddəə ilə tələb olunan kompensasiyanın faktiki olaraq və ağılabatan vaxt müddətində ödəmə bilməsini təmin edən qanunvericilik qəbul etməlidir.
53. Bu əhəmiyyətli faktın vaxtında aşkar edilməməsinin qismən və ya tamamilə təqsirləndirilən şəxsin günahı olduğu sübuta yetirilərsə, bu zəmanət tətbiq edilmir, belə hallarda sübut etmək öhdəliyi Dövlətin üzərinə düşür. Bundan əlavə, məhkumluq apelyasiya nəticəsində, başqa sözlə, yekun qərardan əvvəl,¹¹¹ yaxud mahiyyəti etibarilə humanitar və ya diskresion əfv nəticəsində ləğv edildikdə və ya məhkəmə səhvindən söhbət getmədiyi halda ədalətliklik düşüncəsi ilə əsaslandırıldıqda, kompensasiya nəzərdə tutulmur.¹¹²

IX. NE BIS IN IDEM

54. 14-cü maddənin heç kimin hər bir ölkənin qanununa və cinayət-prosessual hüququna müvafiq surətdə qəti məhkum olunduğu və yaxud bəraət aldığı cinayətə görə ikinci dəfə mühakimə edilə və ya cəzalandırıla bilməsini nəzərdə tutan 7-ci bəndi “ne bis in idem” prinsipini əks etdirir. Bu müddəə bir dəfə cinayətə görə mühakimə edilmiş və ya bəraət almış şəxsin eyni cinayətə görə təkrar eyni məhkəmə və ya başqa məhkəmə qarşısına çıxarılmasını qadağan edir; məsələn, mülki məhkəmənin bəraət verdiyi şəxs eyni cinayətə görə hərbi və ya xüsusi məhkəmə tərəfindən mühakimə edilə bilməz. 14-cü maddənin 7-ci bəndi qiyabi məhkum edilmiş şəxsin öz xahişi ilə yenidən mühakimə edilməsini qadağan etmir və ikinci məhkumluğa aid edilir.¹¹³
55. Öz inanclarına istinad etməklə hərbi xidmətdən imtina edən şəxslərinin hər bir çağırışa tabe olmadığına görə təkrar cəzalandırılması - hər bir növbəti etiraz

¹¹⁰ Məlumat № 963/2001, Uebergang Avstraliyaya qarşı, 4.2-ci bənd; № 880/1999, Irving Avstraliyaya qarşı, 8.3-cü bənd; Məlumat №. 408/1990, W.J.H. Niderlanda qarşı, 6.3-cü bənd.

¹¹¹ Məlumat № 880/1999; Irving Avstraliyaya qarşı, 8.4-cü bənd; №. 868/1999, Wilson Filippinə qarşı, 6.6-cı bənd.

¹¹² Məlumat № 89/1981, Muhonen Finlandiyaya qarşı, 11.2-ci bənd.

¹¹³ Bax: BMT-nin Əsassız həbslər üzrə işçi qrupunun 36/1999 sayılı rəyi (Türkiyə), E./CN.4/2001/14/Add. 1, bənd 9 və Rəy № 24/2003 (İsrail), E./CN.4/2005/6/Add. 1, bənd 30.

eyni inanclara və qətiyyəyə əsaslandığı halda - eyni cinayətə görə cəzalandırılma hesab edilə bilər.

56. Daha yüksək instansiya məhkəməsi məhkumluğu ləğv edib yenidən mühakimə qərarı çıxardıqda, 14-cü maddənin 7-ci bəndində nəzərdə tutulan qadağa əhəmiyyət kəsb etmir.¹¹⁴ Bundan əlavə, bu müddəə bəraətin verildiyi zaman mövcud və ya məlum olmayan sübutun aşkarlanması kimi istisnayı hallarda cinayət mühakimə icraatının bərpasını qadağan etmir.
57. Bu zamanət Paktın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan anlamda cinayətə görə sanksiya təşkil etməyən intizam tədbirlərinə deyil, yalnız cinayətlərə şamil edilir.¹¹⁵ Əlavə olaraq, bu müddəə iki və ya daha çox Dövlətin milli yurisdiksiyalarına münasibətdə ne bis in idem zamanət təmin etmir.¹¹⁶ Lakin, bu anlayış Dövlətlərin eyni cinayətin beynəlxalq konvensiyalar vasitəsilə təkrar mühakiməsinin qarşısını almaq cəhdlərini pozmamalıdır.¹¹⁷

X. PAKTIN 14-CÜ MADDƏSİNİN ONUN BAŞQA MÜDDƏALARI İLƏ ƏLAQƏLİLİYİ

58. Prosesual zamanətlər toplusu kimi, paktın 14-cü maddəsi çox vaxt Paktın cinayət ittihamlarının müəyyən edilməsi və mülki məhkəmə icraatlarında hüquq və öhdəliklərin müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmalı olan daha əhəmiyyətli zamanətlərinin icrasında vacib rol oynayır. Prosesual nöqtəyi-nəzərdən Paktın 2-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan səmərəli müdafiə vasitəsi hüququ ilə əlaqəlilik mövcuddur. Ümumiyyətlə, 14-cü maddədə nəzərdə tutulan hər hansı zamanət pozulduqda, bu müddəaya əməl edilməlidir.¹¹⁸ Lakin məhkumluğun və hökmün daha yüksək məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması hüququna gəldikdə, Paktın 14-cü maddəsinin 5-ci bəndi apelyasiya səviyyəsində məhkəmə çıxış hüququnun həyata keçirilməsi zamanı 2-ci maddənin 3-cü bəndinə münasibətdə *lex specialis*-dir.¹¹⁹
59. Edam cəzasının verilməsinə gətirib çıxaran məhkəmə icraatlarında ədalətli məhkəmə araşdırması zamanətlərinə diqqətlə əməl edilməsi xüsusilə vacibdir. Paktın 14-cü maddəsinə riayət edilməyən məhkəmə icraatının sonunda ölüm hökmünün verilməsi yaşamaq hüququnun pozulmasıdır (Paktın 6-cı maddəsi).¹²⁰

¹¹⁴ Məlumat № 277/1988, Terán Jijón Ekvadora qarşı, 5.4-cü bənd

¹¹⁵ Məlumat № 1001/2001, Gerardus Strik Niderlanda qarşı, 7.3-cü bənd

¹¹⁶ Məlumat № 692/1996, A.R.J. Avstraliyaya qarşı, 6.4-cü bənd; № 204/1986, A.P. İtaliyaya qarşı, 7.3-cü bənd.

¹¹⁷ Bax: məsələn, Beynəlxalq cinayət məhkəməsinin roma statutu, 20-ci maddə, 3-cü bənd.

¹¹⁸ Məsələn, № 1033/2001, Singarasa Şri-Lankaya qarşı, 7.4-cü bənd; № 823/1998, Czernin Çex Respublikasına qarşı, 7.5-ci bənd.

¹¹⁹ Məlumat № 1073/2002, Terrón İspaniyaya qarşı, 6.6-cı bənd.

¹²⁰ Məsələn, Məlumat № 1044/2002, Shakurova Tacikistana qarşı, 8.5-ci bənd (14-cü maddənin 1 və

60. Cinayətdə ittiham olunan şəxslərlə pis rəftar və onların təzyiq altında etiraf etməyə və ya etiraf imzalamağa məcbur edilməsi həm Paktın işgəncə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarı qadağan edən 7-ci maddəsi, həm də 14-cü maddənin öz əleyhinə ifadə verməyə və ya təqsiri etiraf etməyə məcbur edilməyi qadağan edən 3 (g) yarımbəndinə ziddir.¹²¹
61. Paktın 9-cu maddəsinə əsasən cinayətdə şübhəli bilinən və tutulan şəxs cinayətdə ittiham olunur, lakin məhkəmə qarşısına çıxarılmırsa, eyni zamanda Paktın 9-cu maddəsinin 3-cü, 14-cü və 3 (c) bəndlərində nəzərdə tutulan məhkəmə icraatlarının əsassız olaraq yubadılmasına dair qadağalar pozulmuş ola bilər.¹²²
62. Paktın 13-cü maddəsində göstərilən prosessual zəmanətlər 14-cü maddədə əksini tapan düzgün hüququ prosedur anlayışlarını əhatə edir¹²³ və buna görə də bu sonuncu müddəə nəzərə alınmaqla təfsir edilməlidir. Ölkədaxili qanunvericiliyin sürgün və ya deportasiya məsələlərini qərarlaşdırmaq vəzifəsini məhkəmə orqanına həvalə etdiyi hallarda 14-cü maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hər kəsin məhkəmələr qarşısında bərabərliyi zəmanəti, eləcə də bu zəmanətdə nəzərdə tutulan qərəzsizlik, ədalətlik və prosessual bərabərlik prinsipləri tətbiq edilir.¹²⁴ Lakin sürgünün cinayət sanksiyası formasını aldığı və ya sürgün əmrlərinin pozulmasının cinayət hüququ əsasında cəzalandırıldığı hallarda 14-cü maddənin bütün müvafiq zəmanətləri tətbiq olunur.
63. Cinayət mühakimə icraatlarının həyata keçirilmə qaydası Paktın 14-cü maddə ilə əlaqəli olmayan hüquq və zəmanətlərinin icrasına və istifadəsinə təsir edə bilər. Məsələn, 14-cü maddənin 3 (c) yarımbəndinin əksinə müəyyən məqalələrin dərcinə görə jurnalist barəsində irəli sürülən diffamasiya formasında hüquq pozuntusu ittihamlarının bir neçə il həll edilməmiş qalması təqsirləndirilən şəxsi qeyri-müəyyənlik və hədə-qorxu vəziyyətində saxlaya və beləliklə, ifadə azadlığının həyata keçirilməsini qanunsuz olaraq məhdudlaşdıran buxovlayıcı təsir yarada bilər.¹²⁵ Bənzər qaydada 14-cü maddənin 3 (c) yarımbəndinin əksinə cinayət mühakimə icraatlarında bir neçə illik yubanmalar olarsa, bu,

3 (b), (d) və (g) bəndlərinin pozulması); № 915/2000, Ruzmetov Özbəkistana qarşı, 7.6-ci bənd (14-cü maddənin 1, 2 və 3 (b), (d), (e) və (g) bəndlərinin pozulması); № 913/2000, Chan Qayanaya qarşı, 5.4-cü bənd (14-cü maddənin 3 (b) və (d) bəndlərinin pozulması); № 1167/2003, Rayos Filippinə qarşı, 7.3-cü bənd (14-cü maddənin 3(b) bəndinin pozulması).

¹²¹ Məlumat № 1044/2002, Shakurova Tacikistana qarşı, 8.2-ci bənd; № 915/2000, Ruzmetov Özbəkistana qarşı, 7.2 və 7.3-cü bəndlər; № 1042/2001, Boimurodov Tacisikstana qarşı, 7.2-ci bənd və başqaları. 7-ci maddənin pozulması nəticəsində əldə edilmiş sübutların qəbul edilməsinə qoyulan qadağa üçün baxın: yuxarıda 6-cı və 41-ci bəndlər.

¹²² Məlumat № 908/2000, Evans Trinidad və Tobaqoya qarşı, 6.2-ci bənd; № 838/1998, Hendricks Qayanaya qarşı, 6.3-cü bənd və s.

¹²³ Məlumat № 1051/2002 Ahani Kanadaya qarşı, 10.9-cu bənd. Bax: Məlumat № 961/2000, Everett İspaniyaya qarşı, 6.4-cü bənd (ekstradisiya), 1438/2005, Taghi Khadje Niderlanda qarşı, 6.3-cü bənd.

¹²⁴ Bax: Məlumat № 961/2000, Everett İspaniyaya qarşı, 6.4-cü bənd

¹²⁵ Məlumat № 909/2000, Mujuwana Kankanamge Şri-Lankaya qarşı, 9.4-cü bənd

təqsirləndirilən şəxs yubanmalara görə uzun müddət ölkədə qalmalı olduqda, Paktın 12-ci maddəsinin 2-ci bəndində zəmanət verilən ölkəni tərk etmək hüququnu poza bilər.¹²⁶

64. Paktın 25-ci maddəsinin (c) yarım bəndində nəzərdə tutulan öz ölkəsində ümumi bərabərlik əsasında dövlət qulluğuna buraxılmaq hüququna gəldikdə isə, hakimlərin bu müddəanın tələblərinin pozulması ilə vəzifədən kənarlaşdırılması 14-cü maddənin məhkəmələrin müstəqilliyini nəzərdə tutan 1-ci bəndi ilə birlikdə götürülməli olan bu zəmanətin pozulmasına bərabər olan bilər.¹²⁷
65. 2-ci maddənin 1-ci bəndi və ya 25-cı maddədə sıralanan meyarlardan hər hansına əsaslanan fərqləndirmələr aparan prosessual normalar və ya onların tətbiqi, yaxud Paktın 14-cü maddəsində irəli sürülən zəmanətlərin istifadəsi zamanı 3-cü maddəyə uyğun olaraq kişi və qadınlar arasında bərabərliyə əməl edilməməsi təkcə bu müddəanın “bütün şəxslərin məhkəmələr qarşısında bərabərliyi” tələbini pozmur, həm də ayrı-seçkilik təşkil edir.¹²⁸

¹²⁶ Məlumat № 263/1987, Gonzales del Rio Peruya qarşı, 5.2 və 5.3-cü bəndlər.

¹²⁷ Məlumat № 933/2000, Mundy Busyo və başqaları Konqo Demokratik Respublikasına qarşı, 5.2-ci bənd; № 814/1998, Pastukhov Belarusa qarşı, 7.3-cü bənd.

¹²⁸ Məlumat № 202/1986, Ato del Avellanal Peruya qarşı, bənd: 10.1 və 10.2.

Ümumi Şərh No. 34:

Maddə 19:
Fikir və ifadə azadlığı

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt

Paylanma : Ümumi

12 sentyabr 2011-ci il

Əsli : İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİ

102-ci sessiya

Cenevrə, 11-29 iyul 2011-ci il

34 saylı Ümumi Şərh

Maddə 19: Fikir və ifadə azadlığı

I. ÜMUMİ QEYDLƏR

1. Bu ümumi şərh 10 saylı ümumi şərhə əvəzləyir (on doqquzuncu sessiya).
2. Fikir azadlığı və ifadə azadlığı şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafının ayrılmaz şərtidir. Onlar hər hansı cəmiyyət üçün vacib əhəmiyyət daşıyır.¹ Onlar hər bir azad və demokratik cəmiyyətin təməli daşdır. Bu iki azadlıq bir-biri ilə sıx bağlıdır, belə ki, ifadə azadlığı fikirlərin formalaşması və mübadiləsi üçün stimullaşdırıcı rol oynayır.
3. İfadə azadlığı öz növbələrində insan hüquqlarının qorunması və təşviq edilməsi üçün zəruri olan şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün mütləq şərtidir.
4. Fikir və/və ya ifadə azadlığı zəmanətləri, qeyd edilənlərlə yanaşı, 18, 17, 25 və 27-ci maddələrdə əks olunur. Fikir və ifadə azadlıqları çox sayda başqa insan hüquqlarının tam həyata keçirilməsi üçün əsas təşkil edir. Məsələn, ifadə azadlığı toplaşmaq, birləşmək azadlığı hüquqlarının və səs vermək hüququnun həyata keçirilməsinin tərkib hissəsidir.
5. 19-cu maddənin 1-ci bəndinin konkret şərtlərini, eləcə də fikir və ifadə arasındakı (18-ci maddə) əlaqəliliyi nəzərə alsaq, 1-ci bəndə münasibətdə qeyd-şərtin irəli sürülməsi Paktın məqsədi ilə ziddiyyət təşkil edir.² Bundan əlavə, fikir

¹ Bax: məlumat № 1173/2003, Benhadj Əlcəzairə qarşı, Fikirlər 20 iyul 2007-ci ildə qəbul edilib; № 628/1995, Park Koreya Respublikasına qarşı, Fikirlər 5 iyul 1996-cı ildə qəbul edilib.

² Bax: Pakt və ya Fakültativ Protokolların ratifikasiyası və ya onlara qoşulma zamanı müəyyən edilən

azadlığı Paktın 4-cü maddəsinin müddəalarına əsasən geri çəkilmənin mümkün olmadığı hüquqlar sırasına daxil olmasa da, xatırlatmaq vacibdir ki, “Paktın 4-cü maddənin 2-ci bəndində sıralanmayan müddəalarında Komitənin fikrincə, 4-cü maddə çərçivəsində qanuni geri çəkilmənin tətbiq edilə bilməyəcəyi elementlər mövcuddur”.³ Fikir azadlığı da bu elementlərdən biridir, belə ki, fəvqəladə vəziyyətlərdə bu öhdəlikdən geri çəkilmək heç vaxt zəruri olmur.⁴

6. İfadə azadlığının Paktın əksini tapan digər hüquqlarla əlaqələliyini nəzərə alsaq, 19-cu maddənin 2-ci bəndinin konkret elementlərinə münasibətdə qeyd-şərtlər məqbul ola bilsə də, 2-ci bənddə müəyyən edilən hüquqlara münasibətdə ümumi qeyd-şərt Paktın məqsədinə ziddir⁵.
7. Fikir və ifadə azadlıqlarına riayət etmək öhdəliyi bütün İştirakçı dövlətlər üçün bütövlükdə məcburidir. Dövlətin bütün qolları (icraedici, qanunverici və məhkəmə) və milli, regional, yaxud yerli səviyyəli olmasından asılı olmayaraq, başqa dövlət və ya hakimiyyət orqanları İştirakçı Dövlət üçün məsuliyyətin yaranmasına səbəb ola bilər.⁶ Bəzi vəziyyətlərdə İştirakçı dövlət üçün belə məsuliyyət yarı dövlət müəssisələrinin fəaliyyətindən də irəli gələ bilər.⁷ Bu öhdəlik həmçinin Dövlətlərdən insanların fikir və ifadə azadlıqlarının istifadəsinə maneə törədən xüsusi şəxslərdən və ya müstəqil qurumlardan Paktın nəzərdə tutulan hüquqların xüsusi şəxs və ya müstəqil qurumlar arasında tətbiq üçün dəyişdirilə bildiyi dərəcədə qorunmasını təmin etməyi tələb edir.⁸
8. Komitə tərəfindən Paktın iştirakçısı olan Dövlətlər üzərinə qoyulan ümumi hüquq öhdəliyinin mahiyyəti barədə 31 sayılı ümumi şərhində təmin edilən təlimata uyğun olaraq, İştirakçı dövlətlərdən Paktın 19-cu maddəsinə daxil olan hüquqların Dövlətin milli qanunvericiliyində qüvvəyə minməsinə təmin etmək tələb olunur. Xatırladaq ki, İştirakçı dövlətlər 40-cı maddəyə əsasən təqdim edilən hesabatlar çərçivəsində bu ümumi şərhə müzakirə olunan məsələləri nəzərə almaqla, 16-cu maddə ilə qorunan hüquqlarla əlaqədar müvafiq ölkədaxili

qeyd-şərtlərlə və Paktın 41-ci maddəsinin 40-ci maddəsi çərçivəsində verilən bəyanatlarla əlaqədar məsələlər barədə 24 sayılı ümumi şərh. Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əllinci sessiya, Əlavə № 40, cild I (A/50/40 (Vol. I)), qoşma V.

³ Bax: Komitənin fəvqəladə vəziyyətdə öhdəlikdən geri çəkilmə haqqında 29 sayılı şərh (2001), 13-cü bənd, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli altıncı sessiya, Əlavə № 40, cild . I (A/56/40 (Vol. I)), qoşma VI.

⁴ 29 sayılı ümumi şərh, 11-ci bənd

⁵ 24 sayılı ümumi şərh.

⁶ Bax: Komitənin İştirakçı dövlətlər üzərində qoyulmuş ümumi hüquqi öhdəliklərin mahiyyəti haqqında 31 sayılı ümumi şərh (2004), 4-cü bənd, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli doqquzuncu sessiya, Əlavə № 40, cild . I (A/56/40 (Vol. I)), qoşma III.

⁷ Bax: Məlumat № 61/1979, Hertzberg və başqaları Finlandiyaya qarşı, Fikirlər 2 aprel 1982-ci ildə qəbul edilib.

⁸ 31 sayılı ümumi şərh, 8-ci bənd; Bax: Məlumat № 633/1995, Gauthier Kanadaya qarşı, Fikirlər 7 aprel 1999-cu ildə qəbul edilib.

hüquqi normalar, inzibati təcrübələr, məhkəmə qərarları, eləcə də müvafiq siyasət səviyyəsi və başqa sektorlar üzrə təcrübələri təqdim etməlidirlər. Onlara həmçinin bu hüquqların pozulduğu hallar üçün mövcud hüquq müdafiə vasitələri haqqında məlumat daxil olmalıdır.

Fikir azadlığı

9. Paktın 19-cu maddəsinin 1-ci bəndi hər bir insan maneəsiz olaraq öz fikirlərində qalmaq hüququnun qorunmasını tələb edir. Paktın bu hüquqa münasibətdə hər hansı istisna və ya məhdudsiyyətlə icazə verilmir. Fikir azadlığı fikrin azad seçim əsasında hər hansı səbəbdən dəyişdirilməsi hüququnu da əhatə edir. Faktiki, hiss edilən və ya ehtimal edilən fikirlərinə görə heç kimin Pakt çərçivəsindəki hüquqlarına ziyan vurula bilməz. Siyasi, tarixi, mədəni və ya dini xarakterli fikirlər daxil olmaqla, bütün fikir formaları qorunur. Fikrin mövcudluğunun kriminallaşdırılması 1-ci bəndlə ziddiyyət təşkil edir.⁹ Həbs, tutulma, mühakimə edilmə daxil olmaqla, insanların fikirlərinə görə təqib edilməsi, hədə-qorxuya və ya ştiqmatizasiyaya məruz qoyulması 19-cu maddəsinin 1-ci bəndinin pozulması deməkdir.¹⁰
10. Güclə fikir aşılamağa və ya fikirdən daşındırmağa yönəlmiş bütün cəhdlər qadağandır.¹¹ Fikrin ifadə edilməsi azadlığına mütləq surətdə fikrin ifadə edilməməsi azadlığı da daxildir.

İfadə azadlığı

11. Maddənin 2-ci bəndi Dövlətlərdən sərhəddən asılı olmayaraq hər cür məlumatın və ideyaların axtarılması, alınması və ötürülməsi daxil olmaqla, ifadə azadlığı hüququna zəmanət verməyi tələb edir. Bu hüquq 19-cu maddənin 3-cü bəndi və 20-ci maddəyə uyğun olaraq başqalarına ötürülə biləcək ideya və fikir formalarının daxil olduğu məlumatların alınmasını və ifadə olunmasını əhatə edir.¹² Bura siyasi debatlar,¹³ şəxsi¹⁴ və etimoi-siyasi məsələlər barədə

⁹ Bax: Məlumat №. 550/93, Faurisson Fransaya qarşı, Fikirlər 8 noyabr 1996-cı il tarixində qəbul edilib

¹⁰ Bax: Məlumat №. 157/1983, Mpaka-Nsusu Zairə qarşı, Fikirlər 26 mart 1986-cı ildə qəbul edilib; № 414/1990, Mika Miha Ekvatorial Qvineyaya qarşı, Fikirlər 8 iyul 1994-cü ildə qəbul edilib.

¹¹ Bax: Məlumat № 878/1999, Kang Koreya Respublikasına qarşı, Fikirlər 15 iyul 2003-cü ildə qəbul edilib.

¹² Bax: Məlumat № 359/1989 və 385/1989, Ballantyne, Davidson və McIntyre Kanadaya qarşı, Fikirlər 18 oktyabr 1990-cı ildə qəbul edilib.

¹³ Bax: Məlumat № 414/1990, Mika Miha Ekvatorial Qvineyaya qarşı.

¹⁴ Bax: Məlumat № 1189/2003, Fernando Şri-Lankaya qarşı, Fikirlər 31 mart 2005-ci ildə qəbul edilib.

şərhlər,¹⁵ təşviqatın aparılması,¹⁶ insan hüquqlarının müzakirəsi,¹⁷ jurnalistika,¹⁸ mədəni və bədii ifadə formaları,¹⁹ tədris²⁰ və dini debatlar daxildir.²¹ Həmçinin kommersiya reklamı da bura daxil ola bilər. 2-ci bəndin tətbiq dairəsinə hətta olduqca təhqiramiz hesab edilə biləcək ifadə formaları da daxildir,²² lakin belə ifadələr 19-cu maddənin 3-cü bəndi və 20-ci maddəyə əsasən məhdudlaşdırıla bilər.

12. 2-ci bənd bütün ifadə formalarını və onların yayılma vasitələrini qoruyur. Bura şifahi və yazılı nitq, işarə dili və şəkil və ya incəsənət əsəri kimi qeyri-verbal ifadə formaları daxildir.²³ İfadə vasitələrinə kitablar, qəzetlər,²⁴ pamfletlər,²⁵ afişalar, bannerlər,²⁶ geyim və hüquqi bəyanatlar daxildir.²⁷ Onlara bütün audio-vizual formalar, eləcə də elektron və internetə əsaslanan ifadə üsulları daxildir.

İfadə azadlığı və KİV

13. Azad, senzura və maneələrə məruz qalmayan mətbuat və ya başqa kütləvi informasiya vasitələri hər hansı cəmiyyətdə fikir və ifadə azadlığının təmin edilməsi və Paktın nəzərdə tutulan başqa hüquqların həyata keçirilməsi üçün vacib əhəmiyyətə malikdir. O, demokratik cəmiyyətin təməl daşlarından biridir.²⁸ Pakt KİV-in öz funksiyalarını yerinə yetirərək məlumat ala bilmək hüququnu əhatə edir.²⁹ Vətəndaşlar, namizədlər, seçilmiş nümayəndələr arasında dövlət məsələləri və siyasi məsələlər barədə məlumat və ideyaların sərbəst mübadiləsi vacibdir. Bu, azad mətbuat və başqa kütləvi informasiya vasitələrinin senzura

¹⁵ Bax: Məlumat № 1157/2003, Coleman Avstraliyaya qarşı, Fikirlər 17 iyul 2006-cı ildə qəbul edilib.

¹⁶ Yaponiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/JPN/CO/5).

¹⁷ Bax: Məlumat № 1022/2001, Velichkin Belarus Respublikasına qarşı, Fikirlər 20 oktyabr 2005-ci ildə qəbul edilib.

¹⁸ Bax: Məlumat № 1334/2004, Mavlonov və Sa'di Özbəkistana qarşı, Fikirlər 19 mart 2009-cu ildə qəbul edilib.

¹⁹ Bax: Məlumat № 926/2000, Shin Koreya Respublikasına qarşı, Fikirlər 16 mart 2004-cü ildə qəbul edilib.

²⁰ Bax: Məlumat № 736/97, Ross Kanadaya qarşı, Fikirlər 18 oktyabr 2000-ci ildə qəbul edilib.

²¹ Eyni mənbə

²² Eyni mənbə

²³ Bax: Məlumat № 926/2000, Shin Koreya Respublikasına qarşı.

²⁴ Bax: Məlumat № 1341/2005, Zundel Kanadaya qarşı, Fikirlər 20 mart 2007-ci ildə qəbul edilib.

²⁵ Bax: Məlumat № 1009/2001, Shchetoko və başqaları Belarusa qarşı, Fikirlər 11 iyul 2006-cı ildə qəbul edilib.

²⁶ Bax: Məlumat №. 412/1990, Kivenmaa Finlandiyaya qarşı, Fikirlər 31 mart 1994-cü ildə qəbul edilib.

²⁷ Bax: Məlumat №. 1189/2003, Fernando Şri-Lankaya qarşı.

²⁸ Bax: Məlumat № 1128/2002, Marques Anqolaya qarşı, Fikirlər 29 mart 2005-ci ildə qəbul edilib.

²⁹ Bax: Məlumat №. 633/95, Gauthier Kanadaya qarşı.

və ya məhdudiyətə məruz qalmadan dövlət məsələləri barədə şərh verə və ictimaiyyəti məlumatlandırma bilməsini nəzərə tutur.³⁰ Həmçinin geniş ictimaiyyət KİV-in fəaliyyətinin məhsulunu ala bilmək hüququna malikdir.³¹

14. Etnik və dil azlıqları daxil olmaqla, KİV istifadəçilərinin geniş spektrli məlumat və ideya əldə etmək hüququnun qorunması vasitəsi kimi, İştirakçı dövlətlər KİV-in müstəqilliyini və müxtəlifliyini təşviq etmək üçün xüsusi diqqət göstərməlidirlər.
15. İştirakçı dövlətlər internet və mobil elektron məlumat yayımı sistemləri kimi informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının bütün dünyada məlumat mübadiləsi təcrübələrini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdiyini nəzərə almalıdırlar. Hazırda ideya və fikirlərin mübadiləsi üçün ənənəvi kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etməyən qlobal şəbəkə mövcuddur. İştirakçı dövlətlər bu yeni KİV-in müstəqilliyini dəstəkləmək, fiziki şəxslərin onlara çıxışını təmin etmək üçün bütün zəruri addımları atmalıdırlar.
16. İştirakçı dövlətlər dövlət yayım xidmətlərinin müstəqil fəaliyyətini təmin etməlidirlər.³² Bununla əlaqədar olaraq İştirakçı dövlətlər onların müstəqilliyini və redaktə azadlığını təmin etməli, onları müstəqilliklərinə ziyan verməyək şəkildə maliyyələşdirməlidirlər.
17. KİV-lə əlaqədar məsələlərin müzakirəsi bu ümumi şərhin ifadə azadlıqları üzərində məhdudiyətlərə həsr olunan bölməsində davam etdiriləcək.

İnformasiyaya çıxış hüququ

18. Paktın 19-cu maddəsinin 2-ci bəndi dövlət orqanlarında mövcud informasiyaya çıxış hüququnu əhatə edir. Belə informasiyaya məlumatın saxlandığı formadan, mənbəyindən və tarixindən asılı olmayaraq, dövlət orqanlarında aparılan qeydlər daxildir. Bu ümumi şərhin 7-ci bəndində göstərilənlər dövlət orqanları hesab olunmalıdır. Onlara dövlət funksiyalarını yerinə yetirən başqa təsisatlar da daxil ola bilər. Artıq qeyd edildiyi kimi, Paktın 25-ci maddəsi ilə birlikdə götürülən informasiyaya çıxış hüququna KİV-in dövlət məsələləri³³ haqqında məlumatlara çıxış hüququ və geniş ictimaiyyətin KİV fəaliyyətinin məhsulunu əldə etmək hüququ daxildir.³⁴ İnformasiyaya çıxış hüququnun elementlərinə Paktın başqa hissələrində də toxunulur. Komitənin Paktın 17-ci maddəsi barədə 16 sayılı ümumi şərhində qeyd etdiyi kimi, hər kəsin avtomatlaşdırılmış məlumat

³⁰ Bax: Komitənin 25-ci maddə (Dövlət işlərində iştirak və səs vermək hüququ) haqqında 25 sayılı ümumi şərh, 25-ci maddə, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli birinci sessiya, Əlavə № 40, cild I (A/51/40 (Vol. I)), qoşma V.

³¹ Bax: Məlumat № 1334/2004, Mavlonov və Sa'di Özbəkistana qarşı.

³² Moldova Respublikası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/75/MDA).

³³ Bax: Məlumat № 633/95, Gauthier Kanadaya qarşı.

³⁴ Bax: məlumat № 1334/2004, Mavlonov və Sa'di Özbəkistana qarşı.

fayllarında şəxsi məlumatlarının saxlanıb-saxlanmadığını, hansı məlumatların və necə saxlandığını aydın şəkildə dəqiqləşdirmək hüququ olmalıdır. Həmçinin hər kəs hansı dövlət orqanlarının və ya xüsusi şəxslərin və ya orqanların onların fayllarına nəzarət etdiklərini və ya nəzarət edə biləcəklərini dəqiqləşdirə bilməlidir. Bu fayllara yanlış şəxsi məlumat daxil olduqda və ya məlumat qanunsuz olaraq toplandıqda, yaxud işləndikdə, hər kəs qeydlərini düzəltmək hüququna malik olmalıdır. Paktın 10-cu maddəsinə əsasən, məhbuslar xəstəlik tarixçələrinə çıxış hüquqlarını itirmirlər.³⁵ 14-cü maddə haqqında 32 sayılı ümumi şərhində Komitə cinayətdə ittiham olunan şəxslərin məlumatın alınması üzrə müxtəlif hüquqlarını təsvir edir.³⁶ 2-ci maddənin müddəalarına əsasən, insanlar ümumilikdə Paktı nəzərdə tutulan hüquqlar haqqında məlumat almalıdırlar.³⁷ 27-ci maddəyə uyğun olaraq, İştirakçı dövlət tərəfindən azlıq qrupunun həyat tərzini və mədəniyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərə biləcək qərarların qəbulu təsirə məruz qalan icmalarla məlumatların paylaşılması və məsləhətləşmə çərçivəsində aparılmalıdır.³⁸

19. İştirakçı dövlətlər informasiyaya çıxış hüququnu həyata keçirmək üçün ictimai maraq kəsb edən hökumət məlumatlarını proaktiv qaydada geniş ictimaiyyətin ixtiyarına verməlidirlər. İştirakçı dövlətlər belə informasiyaya asan, sürətli, effektiv və praktiki çıxışı təmin etmək üçün əllərindən gələni etməlidirlər. Eyni zamanda İştirakçı dövlətlər, məsələn, informasiya əldə etmək azadlığı haqqında qanun vasitəsilə informasiyaya çıxışın əldə edilməsi üçün zəruri prosedurları təsis etməlidirlər.³⁹ Prosedurlar informasiya sorğularının Pakta müvafiq aydın qaydalar əsasında vaxtılı-vaxtında işlənməsini təmin etməlidir. İnformasiya sorğularının rüsumları informasiyaya çıxış qarşısında əsassız maneə təşkil etməməlidir. Hakimiyyət orqanları informasiyaya çıxışın təmin edilməsindən hər bir imtınanı əsaslandırmalıdırlar. İnformasiyaya çıxışın rədd edilməsi, sorğuya cavab verilməməsi barədə şikayətlər üçün mexanizmlər mövcud olmalıdır.

İfadə azadlığı və siyasi hüquqlar

20. Komitə dövlət işlərində iştirak və səs vermək hüququ haqqında 25 sayılı ümumi şərhində dövlət işlərinin və səs vermək hüququnun effektiv həyata keçirilməsində ifadə azadlığının əhəmiyyətinə ətraflı nəzər salır. Vətəndaşlar, namizədlər, seçilmiş nümayəndələr arasında dövlət məsələləri və siyasi məsələlər

³⁵ Bax: Məlumat № 726/1996, Zheludkov Ukraynaya qarşı, Fikirlər 29 oktyabr 2002-ci ildə qəbul edilib.

³⁶ Bax: Komitənin Ədalətli məhkəmə araşdırması və məhkəmələr qarşısında bərabərlik hüququ haqqında 32 sayılı ümumi şərh (2007), 33-cü bənd, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, altmış ikinci sessiya, Əlavə № 40, cild I (A/62/40 (Vol. I)), qoşma VI

³⁷ 31 sayılı ümumi şərh

³⁸ Bax: Məlumat № 1457/2006, Poma Peruya qarşı, Fikirlər 27 mart 2009-cu ildə qəbul edilib.

³⁹ Azərbaycan haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/79/Add.38 (1994)).

barədə məlumat və ideyaların sərbəst mübadiləsi vacibdir. Bu, azad mətbuat və başqa kütləvi informasiya vasitələrinin senzura və ya məhdudiyətə məruz qalmadan dövlət məsələləri barədə şərh verə və ictimaiyyəti məlumatlandırma bilməsini nəzərə tutur.⁴⁰ Bununla əlaqədar olaraq İştirakçı dövlətlərin diqqəti 25 sayılı ümumi şərhin ifadə azadlığının təbliği və qorunması ilə əlaqədar təmin etdiyi göstərişlərə yönəldilir.

19 (3)-cü maddənin tətbiqi

21. Sözügedən maddənin 3-cü bəndində ifadə azadlığı hüququndan istifadənin xüsusi öhdəliklər və xüsusi məsuliyyət nəzərdə tutduğu birbaşa bəyan edilir. Bu səbəbdən bu hüququn iki məhdud sahədə məhdudlaşdırılmasına icazə verilir. Bu məhdudiyətlər başqalarının nüfuz və hüquqlarına hörmət, yaxud milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş (ordre public) və ya əhəlinin sağlamlıq və mənəviyyatının qorunması ilə əlaqədar ola bilər. Lakin İştirakçı dövlətin ifadə azadlığının həyata keçirilməsi üzərinə qoyduğu məhdudiyətlər hüququn özü üçün təhdid təşkil etməməlidir. Komitə xatırladır ki, hüquq və məhdudiyət, eləcə də norma və istisna arasında əlaqə əksinə çevrilməməlidir.⁴¹ Komitə həmçinin Paktın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin müddəalarını xatırladır: “Hazırkı Paktın heç bir müddəası, hansısa dövlətə, qrupa və şəxsə, hazırkı Paktın qəbul edilən istənilən hüquq və azadlığın ləğv edilməsinə, yaxud hazırkı Paktın nəzərdə tutulduğundan artıq ölçüdə məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək hüququnun verilməsi kimi şərh edilə bilməz.”
22. Sözügedən maddənin 3-cü bəndi konkret şərtlər müəyyən edir və bu məhdudiyətlər yalnız bu şərtlər çərçivəsində tətbiq edilə bilər: məhdudiyətlər “qanunla nəzərdə tutulmuş” olmalıdır, 3-cü bəndin (a) və (b) yarımbəndlərində müəyyən edilən əsaslardan birinə görə təyin edilməli, ciddi zərurət və proporsionallıq tələblərinə cavab verməlidir.⁴² 3-cü bənddə göstəriləməyən əsaslarla məhdudiyət təyin edilə bilməz, hətta bu əsaslar Paktın çərçivəsində qorunan başqa hüquqlara məhdudiyətə bəraət qazandırsa da. Məhdudiyətlər yalnız nəzərdə tutulduqları məqsədlərlə tətbiq edilə bilərlər və xidmət etdikləri konkret zərurətlə birbaşa əlaqəli olmalıdırlar.⁴³
23. İştirakçı dövlətlər ifadə azadlığı hüququnu həyata keçirənləri susdurmağa yönəlmiş hücumlardan müdafiə məqsədi ilə effektiv tədbirlər görməlidirlər. 3-cü

⁴⁰ Bax: Paktın 25-ci maddəsi haqqında 25 sayılı ümumi şərh, 25-ci bənd

⁴¹ Bax: Komitənin 12-ci maddə haqqında 27 sayılı ümumi şərh, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli beşinci sessiya, Əlavə № 40, cild I (A/55/40 (Vol. I)), qoşma VI, bölmə A

⁴² Bax: Məlumat № 1022/2001, Velichkin Belarusa qarşı, Fikirlər 20 oktyabr 2005-ci ildə qəbul edilib.

⁴³ Bax: Komitənin 22 sayılı ümumi şərh, Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli səkkizinci sessiya, Əlavə № 40, cild 40 (A/48/40), qoşma VI

bənd heç vaxt hər hansı çoxpartiyalı demokratiya, demokratik prinsip və insan hüquqları müdafiəçisinin susdurulması üçün əsas olaraq istifadə edilə bilməz.⁴⁴ Eyni zamanda hər hansı şəxsə fikir və ifadə azadlıqlarından istifadə etdiyinə görə edilən hücumlar, o cümlədən əsassız həbs, işgəncə, ölümlə təhdid formasındakı hücumlar heç vaxt 19-cu maddəyə uyğun ola bilməz.⁴⁵ Jurnalistlər tez-tez fəaliyyətlərinə görə təhdid, hədə-qorxu və hücumlara məruz qalırlar.⁴⁶ Eyni sözü hakim və vəkillər kimi, insan hüquqlarının vəziyyəti barədə məlumatları toplayan və təhlil edən, insan hüquqları ilə əlaqədar hesabatlar dərc edən şəxslər haqqında demək olar.⁴⁷ Bütün belə hücumlar vaxtında ehtiyatla araşdırılmalıdır, təqsirli şəxslər qanunla təqib edilməlidir,⁴⁸ və qurbanlar, yaxud öldürülmə halında onların nümayəndələri müvafiq formalarda təzminat almalıdırlar.⁴⁹

24. Məhdudiyətlər qanunla nəzərdə tutulmalıdır. Bura parlament imtiyazları⁵⁰ və məhkəməyə hörmətsizliyə görə cəzanın verilməsi haqqında qanunlar daxil ola bilər.⁵¹ İfadə azadlığı üzərindəki hər hansı məhdudiyət insan hüquqlarının ciddi surətdə əngəllənməsi demək olduğundan məhdudiyətin ənənəvi, dini və ya adətə əsaslanan başqa qanunda möhkəmləndirilməsi Paktın şərtlərinə ziddir.⁵²
25. 3-cü bəndin məqsədlərinə uyğun olaraq “qanun” olaraq təsnif edilən norma şəxsə öz davranışını lazımi qaydada izləmək imkanı verəcək şəkildə tərtib edilməlidir, onun haqqında informasiya isə geniş əhali kütləsinə açıq olmalıdır.⁵³ Qanun icrasının həvalə edildiyi şəxslərə ifadə azadlığı üzərinə məhdudiyət qoymaq üçün hüdudsuz səlahiyyət verməməlidir.⁵⁴ Qanunlar icralarının həvalə edildiyi şəxslərə hansı ifadə formalarına münasibətdə məhdudiyətlərin müəyyən edildiyini ayırda edə bilmək üçün yetərli göstərişlər verməlidir.
26. Paktın 19-cu maddəsinin 2-ci bəndinə daxil olan hüquqları məhdudlaşdıran qanunlar, o cümlədən 24-cü bənddə göstərilən qanunlar nəinki 19-cu maddənin 3-cü bəndinin tələblərinə tam cavab verməli, həm də Paktın müddəalarına,

⁴⁴ Bax: Məlumat № 458/91, Mukonq Kameruna qarşı, Fikirlər 21 iyul 1994-cü ildə qəbul edilib.

⁴⁵ Bax: Məlumat № 1353/2005, Njaru Kameruna qarşı, Fikirlər 19 mart 2007-ci ildə qəbul edilib.

⁴⁶ Məsələn bax: Əlcəzair haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/DZA/CO/3); Kosta Rika haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/CRI/CO/5); Sudan haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/SDN/CO/3).

⁴⁷ Bax: Məlumat № 1353/2005, Njaru Kameruna qarşı; Nikaraqua haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/NIC/CO/3); Tunis haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/TUN/CO/5); Suriya Ərəb Respublikası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/84/SYR); Kolumbiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/80/COL).

⁴⁸ Eyni mənbə və Gürcüstan haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/GEO/CO/3).

⁴⁹ Qayana haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/79/Add.121).

⁵⁰ Bax: Məlumat № 633/95, Gauthier Kanadaya qarşı.

⁵¹ Bax: Məlumat № 1373/2005, Dissanayake Şri-Lankaya qarşı, Fikirlər 22 iyul 2008-ci ildə qəbul edilib.

⁵² 32 sayılı ümumi şərh

⁵³ Bax: Məlumat № 578/1994, de Groot Niderlanda qarşı, Fikirlər 14 iyul 1995-ci ildə qəbul edilib.

⁵⁴ Bax: 27 sayılı ümumi şərh

məqsəd və vəzifələrinə uyğun olmalıdır.⁵⁵ Qanunlar Paktın ayrı-seçkilik əleyhinə müddəalarını pozmamalıdır. Qanunlar cismani cəza kimi Pakta uyğun olmayan cəza tədbirləri müəyyən etməməlidir.⁵⁶

27. İştirakçı dövlət ifadə azadlığına münasibətdə müəyyən edilmiş hər bir məhdudiyyəti hüquqi cəhətdən əsaslandırmalıdır.⁵⁷ Komitə konkret bir İştirakçı Dövlətə münasibətdə təyin edilmiş konkret məhdudiyyətin qanuni olub-olmadığını nəzərdən keçirməli olduqda, İştirakçı dövlət qanunun mətnini və bu qanunun tətbiq dairəsinə daxil olan tədbirlər haqqında ətraflı məlumat təqdim etməlidir.⁵⁸
28. 3-cü bəndə daxil olan məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi üçün qanuni əsaslardan birincisi başqaların hüquq və nüfuzuna hörmətdir. “Hüquqlar” dedikdə, Pakt çərçivəsində və daha geniş mənada insan hüquqları sahəsində beynəlxalq qanunvericilikdə tanınan insan hüquqları nəzərdə tutulur. Məsələn, ifadə azadlığını 25-ci maddədə göstərilən səs vermək hüququnu, eləcə də 17-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqları qorumaq üçün müəyyən etmək qanuni olardı (bax: 37-ci bənd).⁵⁹ Belə məhdudiyyətlər ehtiyatla müəyyən edilməlidir: səs verənlərin qorxutma və ya məcburetmə kimi ifadə formalarından qorunmasına yol verilsə də, məhdudiyyətlər siyasi debatların aparılmasına, o cümlədən, məsələn zəruri olmayan səsverməni boykot etməyə mane olmamalıdır.⁶⁰ “Başqaları” dedikdə, həm fərd, həm də hansısa icmanın üzvləri kimi başqa şəxslər nəzərdə tutulur.⁶¹ Beləliklə, bu termin, məsələn, eyni inanc⁶² ətrafında birləşmiş icmanın ayrı-ayrı üzvlərinə və ya eyni etnik⁶³ mənsubiyyətin ayrı-ayrı üzvlərinə aid edilə bilər.
29. İkinci qanuni səbəb milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş (ordre public) və ya əhəlinin sağlamlıq və mənəviyyatının qorunmasıdır.
30. İştirakçı dövlətlər dövlətə xəyanət⁶⁴ barədə qanunların, eləcə də milli təhlükəsizlik, xidmət sirri, təxribat fəaliyyəti ilə mübarizə və başqa sferalara

⁵⁵ Bax: Məlumat № 488/1992, Toonen Avstraliyaya qarşı, Fikirlər 30 mart 1994-cü ildə qəbul edilib.

⁵⁶ 20 sayılı ümumi şərh Baş Assambleyanın rəsmi hesabatları, əlli yeddinci sessiya, Əlavə № 40, cild 40 (A/47/40), qoşma VI, bölmə A.

⁵⁷ Bax: Məlumat № 1553/2007, Korneenko və başqaları Belarusa qarşı, Fikirlər 31 oktyabr 2006-cı ildə qəbul edilib.

⁵⁸ Bax: Məlumat № 132/1982, Jaona Madaqaskara qarşı, Fikirlər 1 aprel 1985-ci ildə qəbul edilib.

⁵⁹ Bax: Məlumat № 927/2000, Svetik Belarusa qarşı, Fikirlər 8 iyul 2004-cü ildə qəbul edilib.

⁶⁰ Eyni mənbə

⁶¹ Bax: Məlumat № 736/97, Ross Kanadaya qarşı, Fikirlər 18 oktyabr 2000-ci ildə qəbul edilib.

⁶² Bax: Məlumat № 550/93, Faurisson Fransaya qarşı; Avstriya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/AUT/CO/4).

⁶³ Slovakiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/78/SVK); İsrail haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/78/ISR).

⁶⁴ Honkonq haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/HKG/CO/2).

aid analogi aktların tərtib edilməsi və tətbiqi zamanı 3-cü bəndin tələblərinin tam ödənməsinin təmin edilməsinə çox ehtiyatla yanaşmalıdırlar. Məsələn, ictimaiyyətin qanuni marağını ehtiva edən, milli təhlükəsizlik üçün risk təşkil etməyən ictimai informasiyanın geniş ictimaiyyətdən gizlədilməsi, araşdırmaçı jurnalistlərin, ətraf mühit və hüquq müdafiəçilərinin, eləcə də başqa şəxslərin məlumatın yayılmasına görə təqib edilməsi məqsədilə belə qanunlara istinad etmək 3-cü bəndin tələblərinin pozulması deməkdir.⁶⁵ Bundan əlavə, bir qayda olaraq, belə qanunların tətbiq dairəsinə ticarət, bank işi və elmi tədqiqatlarla əlaqədar informasiyanın daxil edilməsi qəbul edilməzdir.⁶⁶ Komitə Məhkəmə işlərindən birində müəyyən etmişdir ki, əmək mübahisəsinin dəstəklənməsinə yönəlmiş, həm də ölkə üzrə təttilin keçirilməsinə çağıran bəyanata milli təhlükəsizlik məsələləri ilə əsaslandırılan məhdudiyətin qoyulması qəbul edilməz idi.⁶⁷

31. Bəzi hallarda ictimai asayişin qorunması məqsədilə, məsələn bəzi ictimai yerlərdə çıxışların tənzimlənməsinə yol verilə bilər.⁶⁸ Məhkəməyə hörmətsizlik üzrə ifadə formaları ilə əlaqədar məhkəmə icraatları ictimai asayişin qorunması məsələsində yoxlamaya məruz qala bilər. 3-cü bəndin tələblərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə belə icraatların və müəyyən edilən cəzaların məhkəmənin səlahiyyəti çərçivəsində olduğu əsaslandırılmalıdır.⁶⁹ Bunlar heç bir halda müdafiə hüququndan qanuni istifadəni məhdudlaşdırmaq məqsədilə istifadə edilməməlidir.
32. Komitə 22 sayılı ümumi şərhində qeyd edir ki, mənəviyyat anlayışı ictimai, fəlsəfi və dini ənənələr əsasında formalaşır və müvafiq olaraq mənəviyyatın qorunması məqsədlərilə din və ya əqidəyə etiqad üzərinə qoyulmuş məhdudiyətlər müstəsna olaraq yeganə bir ənənədən irəli gəlməməlidir. Hər hansı belə məhdudiyət insan hüquqlarının ümumi xarakteri və ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi kontekstində nəzərdən keçirilməlidir.
33. Məhdudiyətin müəyyən edilməsi “zəruri” və qanunla əsaslandırılmış tədbir olmalıdır. Məsələn, konkret bir icmanın müdafiəsi üçün hər hansı dildə kommersiya reklamına qadağanın qoyulması - belə müdafiəyə ifadə azadlığı məhdudlaşdırılmadan başqa üsullarla nail olmağın mümkün olduğu halda zərurilik meyarını pozur.⁷⁰ Digər tərəfdən Komitə məktəb dairəsində müəyyən inanca sahib uşaqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə dini icmalara qarşı düşmənçilik ifadələrinin olduğu materialı nəşr etmiş müəllimi

⁶⁵ Rusiya Federasiyası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/RUS).

⁶⁶ Özbəkistan haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/71/UZB).

⁶⁷ Bax: Məlumat № 518/1992, Sohn Koreya Respublikasına qarşı, Fikirlər 18 mart 1994-cü ildə qəbul edilib.

⁶⁸ Bax: Məlumat № 1157/2003, Coleman Avstraliyaya qarşı.

⁶⁹ Bax: Məlumat № 1373/2005, Dissanayake Şri-Lankaya qarşı.

⁷⁰ Bax: Məlumat № 359, 385/89, Ballantyne, Davidson və McIntyre Kanadaya qarşı.

peşəkar statusundan məhrum edən İştirakçı dövlətin zərurət tələbini yerinə yetirdiyi qənaətinə gəlmişdir.⁷¹

34. Məhdudiyyətlər həddən artıq geniş olmamalıdır. Komitə 27 sayılı ümumi şərhində qeyd edir ki, “məhdudlaşdırıcı tədbirlər proporsionallıq prinsipinə uyğun; qoruyucu funksiyalarını yerinə yetirmək üçün münasib, arzu edilən nəticənin əldə edilməsi üçün ən az məhdudlaşdırıcı xarakterə malik və qorunan marağa proporsional olmalıdır.”⁷² Proporsionallıq prinsipinə yalnız məhdudiyyətin nəzərdə tutulduğu qanunvericilikdə deyil, həm də qanunvericiliyin tətbiqi zamanı inzibati və məhkəmə orqanları tərəfindən əməl edilməlidir”. Proporsionallıq prinsipində həmçinin konkret ifadə forması və onun yayılma vasitəsi nəzərə alınmalıdır. Məsələn, Paktda demokratik cəmiyyətdə dövlət nümayəndələrinin və siyasi nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən siyasi müzakirələr zamanı fikirlərin maneəsiz ifadə edilə bilməsinə böyük əhəmiyyət verilir.⁷³
35. İştirakçı dövlət ifadə azadlığı üzərində məhdudiyyət müəyyən edən zaman qanuni əsaslara istinad etdiyi halda təhlükənin konkret xarakterini, konkret tədbirlərin zərurət və proporsionallıq meyarlarına uyğun olduğunu xüsusilə ifadə forması ilə təhlükə arasında birbaşa əlaqəni müəyyən etməklə aydın və ətraflı təsvir etməlidir.⁷⁴
36. Komitə konkret halda ifadə azadlığını məhdudlaşdırmağa əsasın olub-olmadığını qiymətləndirmək hüququnu özündə saxlayır.⁷⁵ Bununla əlaqədar olaraq Komitə xatırladır ki, bu azadlığın sərhədləri “qiymətləndirmənin sərhədləri⁷⁶” ilə müəyyən edilməməlidir və İştirakçı dövlət Komitənin öz funksiyalarını yerinə yetirməsinə imkan yaratmaq üçün hər bir konkret halda 3-cü bəndə uyğun olaraq təhlükənin real xarakterini nümayiş etdirməlidir.⁷⁷

Konkret hallarda ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasının məhdud tətbiq dairəsi

37. Siyasi diskursda iştirak sahəsində Komitənin narahatlığına səbəb olan məhdudiyyətlərə qapı-qapı təşviqatın⁷⁸ aparılması, seçki kampaniyaları zamanı

⁷¹ Bax: Məlumat № 736/97, Ross Kanadaya qarşı, Fikirlər 17 iyul 2006-cı ildə qəbul edilib.

⁷² 14 sayılı ümumi şərh, 27-cü bənd Həmçinin bax: Məlumat № 1128/2002, Marques Anqolaya qarşı; № 1157/2003, Coleman Avstraliyaya qarşı.

⁷³ Bax: Məlumat № 1180/2003, Bodrozic Serbiya və Çernoqoriyaya qarşı, Fikirlər 31 oktyabr 2005-ci ildə qəbul edilib.

⁷⁴ Bax: Məlumat № 926/2000, Shin Koreya Respublikasına qarşı.

⁷⁵ Bax: Məlumat № 518/1992, Sohn Koreya Respublikasına qarşı .

⁷⁶ Bax: Məlumat № 511/1992, Ilmari Länsmän və başqaları. Finlandiyaya qarşı, Fikirlər 14 oktyabr 1993-cü ildə qəbul edilib.

⁷⁷ Bax: Məlumat № 518/92, Sohn Koreya Respublikasına qarşı; № 926/2000, Shin Koreya Respublikasına qarşı.

⁷⁸ Yaponiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/JPN/CO/5).

paylana biləcək çap materiallarının həcminə və xarakterinə məhdudsiyyətlərin qoyulması, seçki kampaniyası zamanı⁷⁹ siyasi şərhlərin olduğu mənbələrə, o cümlədən yerli və xarici informasiyaya çıxışın⁸⁰ rədd edilməsi, eləcə də müxalifət partiyalarının və siyasi xadimlərinin KİV-ə çıxışının məhdudlaşdırılması daxildir.⁸¹ Hər bir məhdudsiyyət 3-cü bəndə müvafiq olmalıdır. Bununla belə, İştirakçı dövlət seçki prosesinin bütövlüyünü qorumaq məqsədilə birbaşa seçkilərdən əvvəl siyasi sorğuların keçirilməsinə qanuni qadağa qoya bilər.⁸²

38. Artıq siyasi diskursda iştirak haqqında 13 və 20-ci bəndlərdə qeyd edildiyi kimi, komitə qeyd edir ki, Paktda demokratik cəmiyyətdə dövlət nümayəndələrinin və siyasi nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən siyasi müzakirələr zamanı fikirlərin maneəsiz ifadə edilə bilməsinə böyük əhəmiyyət verilir.⁸³ Beləliklə, təkcə ifadə formalarının hansısa ictimai xadimi təhqir etməsi faktı cəzaların təyin edilməsini əsaslandırmaq üçün yetərli deyil, baxmayaraq ki, ictimai xadimlər də öz maraqları çərçivəsində Paktın müddəalarından istifadə edə bilərlər.⁸⁴ Bundan əlavə, ictimai xadimlər, o cümlədən siyasi hakimiyyətin nümayəndələri, məsələn dövlət və hökumət başçıları qanuni əsaslarla siyasi müxalifətin tənqid və hücum hədəfi ola bilərlər.⁸⁵ Bu səbəbdən Komitə yüksək çinli dövlət məmurunun təhqir edilməsi⁸⁶, məhkəməyə qarşı hörmətsizlik⁸⁷, hökumət nümayəndələrinə qarşı hörmətsizlik,⁸⁸ bayrağa, rəmzlərə qarşı hörmətsizlik, dövlət başçısına qarşı böhtan,⁸⁹ yüksək vəzifəli dövlət məmurlarının ləyaqətinin qorunması⁹⁰ haqqında qanunlarla əlaqədar narahatlığını ifadə edir, həmçinin bəyan edir ki, qanun nüfuzunun zərər gördüyü iddia edilən fərdin vəziyyəti üçün lazım olandan sərt cəza tədbirləri müəyyən etməməlidir. İştirakçı dövlətlər ordu və ya rəhbərlik kimi strukturların tənqidini qadağan etməməlidirlər.⁹¹
39. İştirakçı dövlətlər KİV fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik çərçivələrinin

⁷⁹ Eyni mənbə

⁸⁰ Tunis haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/TUN/CO/5).

⁸¹ Toqo haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/76/TGO); Moldova haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/75/MDA).

⁸² Bax: Məlumat № 968/2001, Kim v. Koreya Respublikasına qarşı, Fikirlər 14 mart 1996-cı ildə qəbul edilib.

⁸³ Bax: Məlumat № 1180/2003, Bodrozic Serbiya və Çernoqoriyaya qarşı, Fikirlər 31 oktyabr 2005-ci ildə qəbul edilib.

⁸⁴ Eyni mənbə

⁸⁵ Bax: Məlumat № 11801128/2002, Marques Anqolaya qarşı.

⁸⁶ Bax: Məlumat №. 422-424/1990, Aduayom və başqaları Toqoya qarşı, Fikirlər 30 iyun 1994-cü ildə qəbul edilib.

⁸⁷ Dominikan Respublikası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/71/DOM).

⁸⁸ Honduras haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/HND/CO/1).

⁸⁹ Bax: Zambiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/ZMB/CO/3), 25-ci bənd.

⁹⁰ Bax: Kosta Rika haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/CRI/CO/5), 11-ci bənd.

⁹¹ Eyni mənbə və Tunis haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/TUN/CO/5), 91-ci bənd..

və inzibati çərçivələrini 3-cü bəndin müddəalarına uyğunluğunu təmin etməlidirlər.⁹² Tənzimləyici sistemlər KİV-in müxtəlif formatlarının kəşifmə nöqtələrini, çap və yayım KİV-ləri və internet arasında fərqləri diqqətə almalıdırlar. 19-cu maddənin 3-cü bəndində göstərilən xüsusi şərtlər meydana gəlmədiyi halda qəzetlərin və başqa çap mediasının nəşr edilməsinə qadağanın qoyulması bu maddənin pozulması deməkdir. Hansısa nəşrin buraxılmasına yalnız həmin nəşrin 3-cü bəndə əsasən qadağan edilə biləcək materiallarla ayrılmaz əlaqəsi olduğu halda qadağa qoyula bilər. İştirakçı dövlətlər yayım mediası, o cümlədən kiçik və kommersiya stansiyaları üçün ağır lisenziya şərtləri qoymamalı onları rüsumlarla yükləməməlidirlər.⁹³ Belə şərtlərin və lisenziya rüsumlarının tətbiqi üçün meyarlar məqsəduyğun, obyektiv,⁹⁴ aydın,⁹⁵ şəffaf⁹⁶ olmalı, ayrı-seçkilik xarakteri daşımamalı və Pakta uyğun olaraq digər xarakteristikalara cavab verməlidir.⁹⁷ Məhdud potensialı media vasitəsilə yayım rejimləri, məsələn, audio-vizual yerüstü və peyk xidmətləri üçün lisenziyanın verilməsi dövlət, kommersiya və yerli yayım xidmətləri üçün bərabər çıxış və tezlik təmin etməlidir. Artıq bunu həyata keçirməmiş İştirakçı dövlətlərə yayım lisenziyalarının verilməsi üçün, yayım və lisenziyaların verilməsi üzrə ərizələrə baxmaq səlahiyyəti olan müstəqil dövlət orqanı yaratmaq tövsiyə edilir.⁹⁸

40. Komitə bir daha 10 sayılı ümumi şərhinə daxil olan qeydini təkrar edir ki, “müasir KİV-in inkişafı ilə əlaqədar olaraq, KİV üzərində hər kəsin öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququnu həyata keçirməsinə maneə olacaq nəzarətin qarşısının alınması üçün effektiv tədbirlərə ehtiyac var.” Dövlətlər KİV sahəsində monopoliyaya yaratmamalı, onun müxtəlifliyini təbliğ etməlidirlər.⁹⁹ Müvafiq olaraq İştirakçı Dövlətlər Pakta uyğun olaraq məlumat mənbələrinin və baxışların müxtəlifliyinə mənfə təsir edə biləcək monopoliya, özəl KİV qruplarında qanunsuz dominantlıq və KİV-in bir əldə toplanması hallarının qarşısının alınması üçün zəruri tədbirləri görməlidirlər.

41. KİV üçün dövlət subsidiyası və dövlət reklamlarının¹⁰⁰ yerləşdirilməsi sistemindən ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması məqsədilə istifadə

⁹² Bax: Vyetnam haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/75/VNM), 18-ci bənd və Lesoto haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/Add.106), 23-cü bənd

⁹³ Qambiya haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/75/GMB).

⁹⁴ Bax: Livan haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/Add.78), 25-ci bənd.

⁹⁵ Küveyt haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/69/KWT); Ukrayna haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/73/UKR (CCPR/CO/73/UKR).

⁹⁶ Qırğızıstan haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/69/KGZ).

⁹⁷ Ukrayna haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/73/UKR).

⁹⁸ Livan haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/Add.78).

⁹⁹ Bax: Qayana haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/Add.121), 19-cu bənd; Rusiya Federasiyası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/RUS); Vyetnam haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/75/VNM); İtaliya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/79/Add. 37).

¹⁰⁰ Bax: Lesoto haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/Add.106), 22-ci bənd.

edilməməsinə nəzarət etmək son dərəcə zəruridir.¹⁰¹ Bundan əlavə, yayım vasitələrinə və xəbərlərə çıxış baxımından dövlət KİV-ləri ilə müqayisədə əlverişsiz mövqedə saxlanmamalıdır.¹⁰²

42. Yalnız hökumətin və ya onun¹⁰³ dəstəklədiyi ictimai-siyasi sistemin tənqid edilməsinə görə KİV, nəşir və ya jurnalistlər üçün cəza tədbirlərinin müəyyən edilməsi heç bir halda ifadə azadlığı üzərində qanuni məhdudiyət hesab edilə bilməz.
43. Veb-saytlar, bloqlar və elektron və digər məlumatların yayılması üzrə bənzər sistemlər, o cümlədən internet texnologiyasına əsaslanan sistemlər, belə kommunikasiya vasitələrinin işini təmin edən internet şəbəkəsi, axtarış sistemi kimi sistemlər üzərində hər hansı məhdudiyətə yalnız 3-cü bəndə əsaslandığı halda yol verilə bilər. Yol verilən məhdudiyətlər əsas etibarilə konkret materialların məzmununa əsaslanmalıdır, müəyyən sayt və sistemlərin ümumi işinə ümumi qadağaların qoyulması 3-cü bəndin tələblərinə ziddir. Bundan başqa, yalnız hökumət və ya onun dəstəklədiyi ictimai-siyasi sistemə qarşı tənqid ehtiva etdiyinə görə hansısa materialın sayt və ya informasiya yayım sistemlərində nəşrinə qadağanın qoyulması 3-cü bəndə ziddir.¹⁰⁴
44. Jurnalist funksiyalarını çox sayda insan, o cümlədən peşəkar ştatlı müxbirlər və analitiklər, bloggerlər və çap nəşrlərdə, internetdə və ya başqa yerlərdə dərc olunan digər şəxslər həyata keçirirlər, buna görə də jurnalistlərin dövlət qeydiyyatı və onlara lisenziyanın verilməsi üçün sistemin mövcud olması 3-cü maddənin müddəalarına uyğun deyil. Akkreditasiya üzərində məhdudiyətlərin qoyulmasına yalnız bəzi yerlərə və ya hadisələrə imtiyazlı girişin zəruri olduğu hallarda yol verilə bilər. Belə məhdudiyətlər ayrı-seçkilik xarakteri daşımamalı, Paktın 19-cu maddəsi və digər müddəalara uyğun olmalı, jurnalist funksiyalarının çox sayda insan tərəfindən həyata keçirildiyi nəzərə alınmaqla obyektiv meyarlara əsaslanmalıdır.
45. Bir qayda olaraq, ifadə azadlıqlarından istifadə etməyə çalışan jurnalistlərin və digər şəxslərin hüquqlarını məhdudlaşdırmaq (məsələn, hüquq müdafiəsi tədbirlərinə getmək istəyənlər¹⁰⁵), dövlət sərhədlərini tərk etmələrinə, müəyyən ölkələrdən xarici jurnalistlərin gəlməsinə məhdudiyət qoymaq¹⁰⁶ və ya jurnalistlərin, yaxud insan hüquqları üzrə araşdırmaçıların İştirakçı dövlətin sərhədləri daxilində sərbəst hərəkət hüququnu (o cümlədən münafişə, təbii

¹⁰¹ Ukrayna haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/73/UKR).

¹⁰² Şri-Lanka haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/LKA); və Toqo haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/76/TGO), 17-ci bənd.

¹⁰³ Peru haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/70/PER).

¹⁰⁴ Suriya Ərəb Respublikası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/84/SYR).

¹⁰⁵ Özbəkistan haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/83/UZB); Mərakeş haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/82/MAR).

¹⁰⁶ Koreya Demokratik Respublikası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/72/PRK).

fəlakət zonalarına, eləcə də insan hüquqları pozuntularını müşahidə edildiyi iddia edilən yerlərə) məhdudlaşdırmaq 3-cü bəndlə uyğunluq təşkil etmir.¹⁰⁷

46. İştirakçı dövlətlər terrorizm əleyhinə tədbirlərin 3-cü bəndə uyğun olmasını təmin etməlidirlər. “Terrorizmin təbliği¹⁰⁸”, “ekstremal fəaliyyət¹⁰⁹”, eləcə də terrorizmin “tərənnümü” və ya “haqlı çıxarılması” kimi hüquq pozuntularının dəqiq tərfi olmalıdır ki, onların tətbiqi ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə qanunsuz müdaxilə ilə nəticələnməsin. Bundan əlavə, informasiyaya çıxışa ifrat məhdudsiyyətin qoyulmasından yayınmaq lazımdır. KİV terrorizm fəaliyyətləri haqqında informasiyanın əhaliyə çatdırılmasına əsas rol oynayır, buna görə də onların işinin qanunsuz məhdudlaşdırılmasına yol vermək olmaz. Bu baxımdan jurnalistlər qanuni fəaliyyətlərini yerinə yetirdiklərinə görə cəzalandırılmamalıdırlar.
47. Diffamasiya ilə bağlı qanunların hazırlanmasına ehtiyatla yanaşmaq, onların 3-cü bəndə uyğunluğunu təmin etmək, eləcə də onların təcürbədə ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması¹¹⁰ üçün istifadəsinə yol verməmək lazımdır. Bütün belə qanunlara, xüsusi ilə diffamasiya haqqında qanunlara həqiqət maraqlarına cavab verən müdafiə formaları daxil edilməlidir və onlar mahiyyəti etibarilə yoxlana bilməyən ifadə formalarına tətbiq edilməməlidir. Hər halda ictimai xadimlərin maraqlarına toxunan şərhələrə münasibətdə səhvən və ya pis niyyət olmadan ictimaiyyətə çatdırılmış ifadəyə görə cəzanın təyin edilməsinə və ya bunun qanunsuz hərəkətlər sırasına daxil edilməsinə yol verilməməlidir.¹¹¹ Hər bir halda tənqid obyektinə qarşı ictimai marağın olmasına müdafiə elementi kimi baxılmalıdır. İştirakçı dövlətlər həddindən artıq ağır cəza və cərimələrdən yayınmaq üçün tədbirlər görməlidirlər. Zəruri olduğu hallarda, İştirakçı dövlətlər məhkəmə işini qazanan tərəfin xərclərinin ödənməsi tələbinə əqləbatan məhdudsiyyət qoymalıdırlar.¹¹² İştirakçı dövlətlər diffamasiyanın cinayətlər sırasından çıxarılması imkanını nəzərdən keçirməlidirlər və hər bir halda cinayət qanunvericiliyi yalnız çox ağır hallarda tətbiq edilməlidir, azadlıqdan məhrum edilmə isə heç vaxt adekvat cəza tədbiri hesab edilməməlidir. İştirakçı dövlətlər hər hansı şəxsə qarşı diffamasiya ittihamının¹¹³ irəli sürülməsindən sonra məhkəmə icraatında ən qısa müddətdə aparılmasına yol verməməlidirlər, belə ki, bu praktika belə şəxslərin və digər şəxslərin ifadə azadlıqlarının həyata

¹⁰⁷ Küveyt haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/69/KWT).

¹⁰⁸ Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/GBR/CO/6).

¹⁰⁹ Rusiya Federasiyası haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/79/RUS).

¹¹⁰ Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/GBR/CO/6).

¹¹¹ Eyni mənbə

¹¹² Eyni mənbə

¹¹³ İtaliya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/ITA/CO/5); Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniya haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/MKD/CO/2).

keçirməsinə buxovlayıcı təsir göstərir və qanunsuz məhdudiyyət yaradır.¹¹⁴

48. Hər hansı din və ya inanc sisteminə qarşı müxtəlif hörmətsizlik formaları, o cümlədən kafirliklə bağlı qanunlar Paktın 20-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, Paktla ziddiyyət təşkil edir. Belə qadağalar həmçinin 19-cu maddənin 3-cü bəndi, eləcə də 2, 5, 17, 18 və 26-cı maddələrə tam uyğun olmalıdır. Məsələn, belə qanunlarda bir və ya bir neçə inanc sisteminin xeyrinə və ya əleyhinə, eləcə də inananla dinə inanmayanlar arasında ayrılıq-seçkililiyin olması yol verilməzdir. Bundan əlavə, belə qadağaların dini liderlərin dini doktrina və doqmaların və ya buna görə təyin edilən cəzaların tənqid edilməsinə qarşı qadağa təşkil etməsinə yol vermək olmaz.¹¹⁵
49. Tarixi faktlar haqqında fikirlərin ifadə edilməsinə görə cəzanın verilməsini nəzərdə tutan qanunlar İştirakçı dövlətlərin Paktı nəzərdə tutulan fikir və ifadə azadlıqlarına hörmət etmək öhdəliklərinə ziddir.¹¹⁶ Paktı keçmişdə baş verən hadisələr haqqında səhv fikir və ya yanlış yozumlara görə geniş qadağa nəzərdə tutulmur. Fikir azadlığına münasibətdə məhdudiyyətlər heç bir halda tətbiq edilməməlidir, ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlər isə 19-cu maddənin 3-cü bəndi və ya 20-ci maddədə göstərilən tələblərin çərçivəsindən çıxmamalıdır.

19-cu və 20-ci maddə arasında əlaqə

50. Paktın 19-cu və 20-ci maddələri bir-birinə uyğundur və bir-birini tamamlayır. 20-ci maddədə toxunulan bütün fəaliyyətlərə 19-cu maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər şamil edilir. 20-ci maddəyə əsaslanan hər bir məhdudiyyət həmçinin 19-cu maddənin 3-cü bəndinə uyğun gəlməlidir.¹¹⁷
51. Paktın 20-ci maddəsində toxunulan fəaliyyətləri, 19-cu maddənin 3-cü bəndinə əsasən məhdudiyyət tətbiq edilə biləcək fəaliyyətlərdən fərqləndirən xüsusiyyət Pakta əsasən İştirakçı Dövlətlərdən 20-ci maddədə bəhs olunan fəaliyyətlərə münasibətdə konkret cavab tədbirinin tələb olunmasıdır, onlar qanunla qadağan edilməlidir. Beləliklə, 20-ci maddədə yalnız bu dərəcədə 19-cu maddəyə münasibətdə lex specialis hesab oluna bilər.
52. İştirakçı dövlətlər yalnız 20-ci maddədə göstərilən konkret ifadə formalarına münasibətdə qanuni qadağalara malik olmalıdırlar. İştirakçı dövlət hər dəfə

¹¹⁴ Bax: Məlumat № 909/2000, Kankanamge Şri-Lankaya qarşı, Fikirlər 27 iyul 2004-cü ildə qəbul edilib.

¹¹⁵ Böyük Britaniya və Şimalı İrlandiya Birləşmiş Krallığı haqqında yekun qeydlər- Tac təbəəliyi: – Gernsi, Cersi və Men adası (CCPR/C/79/Add.119). Həmçinin bax: Küveyt haqqında yekun qeydlər (CCPR/CO/69/KWT).

¹¹⁶ “Yaddaş qanunları”, Bax: Məlumat № 550/93, Faurisson Fransaya qarşı. Həmçinin bax: Macarıstan haqqında yekun qeydlər (CCPR/C/HUN/CO/5), 19-cu bənd.

¹¹⁷ Bax: Məlumat № 736/1997, Ross Kanadaya qarşı, Fikirlər 18 oktyabr 2000-ci ildə qəbul edilib.

ifadə azadlığı hüququnu məhdudlaşdırdıqda, qadağa və onun şərtlərini 19-cu maddəyə uyğun olaraq tam əsaslandırılmalıdır.

